

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Ivan Procházka

Příčiny a důsledky předlužení domácností

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Ivan Procházka**

Vedoucí práce: **Mgr. Michal Osuský**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Procházka, Ivan. *Příčiny a důsledky předlužení domácností*. Praha: Karlova Univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009. 51 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Michal Osuský.

Anotace

Bakalářská práce *Příčiny a důsledky předlužení domácností* pojednává o problematice zadlužování domácností v České republice. Hledá příčiny a rozebírá důsledky tohoto fenoménu dnešní doby. V první části definuje trend zadlužení domácností, který má již téměř deset let vzestupnou tendenci, a který s sebou přináší riziko předlužení. Dále hledá a definuje příčiny předlužení domácností. K tomuto účelu využívá analýzu jednotlivých aktérů tohoto jevu. U každého z nich rozebírá jeho zájmy, chování, vzájemný vztah s ostatními aktéry, ale také možnosti zásahu do dané problematiky. Na závěr konci pak všechny poznatky shrnuje a popisuje vzájemnou interakci mezi jednotlivými aktéry.

Annotation

Bachelor thesis *Causes and consequences of heavy household indebtedness* deals over the issue of indebtedness of households in the Czech Republic. Finding the causes and examines the implications of this present phenomenon. The first part defines the trend of household heavy indebtedness, which is almost ten years, an upward trend, and that brings along the risk of insolvency. Furthermore, looking over and defines the causes household indebtedness. To this purpose, using an analysis of various stakeholders of this phenomenon. For each of them analyzes its interests, behavior, the relationship with other stakeholders, but also the possibility of interference with the issue. Finally, it summarizes all the findings and describes the interaction between various stakeholders.

Klíčová slova

Předlužení, úvěr, dluhová past, finanční gramotnost, lichva, osobní bankrot

Keywords

Heavy indebtedness, loan, debt trap, financial literacy, information literacy, usury, personal bankruptcy

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21.7. 2009

Ivan Procházka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Michalu Osuskému za podporu a cenné rady, které mi během konzultací mé bakalářské práce poskytl.

Projekt bakalářské práce

Téma

Příčiny a důsledky předlužení domácností

Vymezení problému

Ve své práci se chci zabývat častým a dnes již zcela běžným jevem – masivním zadlužováním českých domácností. Ze své tříleté praxe v oboru finančního plánování a finančního poradenství mám mnoho zkušeností ze setkání s lidmi, kteří se z na první pohled nepochopitelných důvodů zadlužili tak, že se jejich životní úroveň, majetek, ale i rodina, cíle, sny a vize během krátké chvíle sesypali jako domeček z karet. Důvodů proč k takové situaci dochází je zřejmě mnoho a zdaleka ne vždy se jedná o vlastní přičinění těchto lidí. Svou roli v této problematice hrají mimo samotných dlužníků i jiní aktéři. Jádrem této práce by tedy měla být analýza aktérů problému předlužení.

Cíle

Primárním cílem této práce by mělo být odhalení hlavních aktérů problému předlužení, analýza jejich cílů, zájmů a rozbor jejich vzájemné interakce.

Výzkumné otázky

Je předlužení domácností nebezpečným jevem?

Jací aktéři v této problematice hrají roli?

Jaké jsou motivy a chování těchto aktérů?

Jaké vzájemné vztahy mezi sebou tito aktéři mají?

Struktura práce

Definice problému

Popis důsledků předlužení

Hledání příčin problému

Analýza jednotlivých aktérů

Předpokládané zdroje

Literatura:

Bauman Zygmunt: *Individualizovaná společnost*. Mladá Fronta , Praha 2004

Gellner Ernest: *Rozum a kultura*. Historická úloha racionality a racionalismu. CDK, Praha 1999

McLuhan Marshall: *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha 1991

Weber Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Oikoymenh, Praha 1998

Petrusek Miloslav: *Společnosti pozdní doby*. SLON, Praha 2006

Internet:

www.finamag.cz – finanční magazín

www.penize.cz – internetový server nejen o financích

www.financnitisen.cz – dluhová poradna

www.cnb.cz – stránky České národní banky

www.coi.cz – Česká obchodní inspekce

www.czso.cz – Český statistický úřad

www.spotrebitele.info – Sdružení obrany spotřebitelů

Obsah

1	METODOLOGIE.....	8
2	PROBLÉM PŘEDLUŽENÍ.....	8
2.1	POČET DLUŽNÍKŮ NARŮSTÁ.....	9
2.2	PROBLÉMY SE SPLÁCENÍM	10
2.3	NÁRŮST POČTU EXEKUCÍ MAJETKU	12
2.4	VYUŽITÍ ÚVĚRŮ A RIZIKA	13
2.4.1	Úvěry na financování nemovitostí.....	13
2.4.2	Spotřebitelské úvěry	14
3	DŮSLEDKY PŘEDLUŽENÍ.....	16
3.1	DLUHOVÁ PAST	16
3.2	EXEKUCE	16
3.2.1	Zabavení a prodej majetku dlužníka	17
3.2.2	Exekuce příjmů.....	17
3.3	STIGMATIZUJÍCÍ EFEKT PŘEDLUŽENÍ.....	18
3.4	PŘEDLUŽENÝ ČLOVĚK V PRAXI.....	19
4	ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH AKTÉRŮ	19
4.1	IDENTIFIKACE JEDNOTLIVÝCH AKTÉRŮ	20
5	AKTÉR DLUŽNÍK	21
5.1	JE MODERNÍ ŽÍT NA DLUH	21
5.1.1	Kreditní karta – fenomén dnešní doby	22
5.2	FINANČNÍ (NE)GRAMOTNOST	23
5.3	MOŽNOST OVLIVNIT RIZIKO PŘEDLUŽENÍ	26
6	AKTÉR VĚŘITEL.....	28
6.1	PŮJČOVÁNÍ JAKO VÝHODNÝ BYZNYS	28
6.2	REKLAMA A MÉDIA.....	29
6.2.1	Regulace reklamy.....	30
6.2.2	Kontrola reklamy spotřebitelských úvěrů.....	30
6.3	ZÁVADNÉ SMLOUVY O ÚVĚRU	31
6.3.1	Zkušenosti finančních poradců	33
6.4	SOCIÁLNÍ DÁVKA JAKO SPLÁTKA.....	34
6.5	POSTOJ AKTÉRA-VĚŘITELE K PŘEDLUŽENÍ.....	35
7	AKTÉR STÁT	36
7.1	MAXIMÁLNÍ VÝŠE ÚROKŮ	36
7.1.1	Lichva.....	37
7.2	DALŠÍ ZÁKONNÁ OPATŘENÍ	38
7.3	MOŽNOSTI STÁTU OVLIVNIT PŘEDLUŽENÍ.....	39
7.3.1	Insolvenční zákon a osobní bankrot.....	39
7.3.2	Finanční gramotnost do škol.....	40
7.3.3	Zvýšení ochrany spotřebitelů	41
8	ZÁVĚR.....	41
9	POUŽITÁ LITERATURA	43

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybral na základě svého několikaletého zájmu o tuto problematiku tříleté praktické zkušenosti v oboru finančního plánování a finančního poradenství.

V současné době je mezi mnohými lidmi moderní žít na dluh. Tento trend je čím dál tím silnější a je masově podporován prostřednictvím médií ze strany bank a úvěrových společností. Zdá se, že je moderní a „trendy“ koupit si zboží, když „je zrovna potřeba“ a nečekat, až se na něj našetří finanční prostředky. Doba odříkání je zdá se pryč. Dnes je již naprosto běžné zajít do obchodu a koupit si zboží bez peněz v peněžence nebo na bankovním účtu. Lze si totiž půjčit peníze prakticky na cokoliv. Je také zcela běžné, že si mnozí lidé půjčují peníze o Vánocích na nákup vánočních dáreků a následující rok nebo více let pak takový dluh splácí. Žijeme ve spotřební společnosti.

O zvyšující se síle tohoto trendu hovoří nejen nárůst počtu nových spotřebitelských úvěrů, ale také prudký nárůst dlužníků, kteří měli nebo mají problémy své dluhy splácet a v neposlední řadě též nárůst počtu exekucí majetku dlužníků.

Zadlužení a neschopnost dluhy splácet přitom může mít za určitých okolností závažné důsledky nejen pro jedince, jeho rodinu nebo blízké okolí, ale v konečném důsledku i pro stát. Žijeme ve společnosti *nového typu rizik* – „v pokročilé moderně je společenská produkce bohatství systematicky doprovázena produkcí rizik“ [Beck;2004]. Budou-li počty předlužených domácností narůstat stále stejným tempem, mohlo by se v blízké době jednat o závažný sociální problém.

Cílem této práce je popsat tuto problematiku, identifikovat hlavní aktéry tohoto jevu, neboli těch, kdo jsou daným problémem postižení, kdo mají na určitý zájem na problému, či kdo mají aktivní nebo pasivní vliv na řešení nebo rozhodování týkající se daného problému a také poznat jejich chápání problému, jednání, záměry a vzájemné vztahy. Tato analýza se tedy bude týkat nejen motivů samotných spotřebitelů, kteří úvěrů využívají, ale dotkne se také role poskytovatelů úvěrů a bude zkoumat i roli státu v této problematice.

V první části práce poukazuji na problém předlužení domácností jako jevu, který se v České republice ve větší míře začíná objevovat až počátkem nového tisíciletí, a který má již téměř 10 let vzestupnou tendenci. V další části se pak zabývám možnými důsledky předlužení, přičemž tuto část podpírám reálnými příklady stavu předlužení

z vlastní praxe. Na základě definice problému a rozboru důsledků definuji základní výzkumné otázky, na které poté pomocí analýzy jednotlivých aktérů odpovídám.

1 Metodologie

Pro sestavení této práce využívám metody rychlé analýzy aktérů, která v první fázi spočívá ve vyjasnění zkoumaného problému, definici problému předlužení, jeho důsledků a ve stanovení výzkumných cílů. Po zmapování a na základě znalosti problematiky definuji výzkumné otázky, které dále pomocí identifikace jednotlivých aktérů a jejich následné analýzy ověřuji. Identifikace spočívá ve vygenerování všech možných aktérů, kterých se problematika týká a nakonec jejich posouzení dle různých hledisek. Aktéry posuzuji z hlediska jejich zájmů, postojů, možnosti ovlivnit danou problematiku a také jejich vzájemné interakce.

2 Problém předlužení

Úvěry běžným spotřebitelům patří k jedné z nejrychleji se rozvíjejících služeb na českém finančním trhu. Úvěru tohoto typu jsou však z pohledu času v České republice relativní novinkou. Tento finanční nástroj se u nás totiž v masovém měřítku objevuje až počátkem nového tisíciletí. V průběhu devadesátých let se výše i počet úvěrů pohyboval na nízké a stabilní úrovni. Dle slov ekonoma Pavla Kohouta¹ byla hlavním důvodem nízkého úvěrování běžných spotřebitelů v 90. letech nejspíš naprostá nezkušenost českých bank a relativně pozdní schválení příslušných zákonů (například zákon o hypotékách z roku 1995). Teprve po roce 1995 začaly české banky velmi pomalu a v omezené míře poskytovat hypoteční úvěry. Do té doby byly banky zaměřeny na půjčování peněz novým podnikatelům i starým státním podnikům. Drobná klientela pro ně představovala mnoho práce s nejistým výsledkem, a proto takové půjčky zatěžovaly vysokým úrokem. Podmínky pro získání úvěru tak byly velice přísné a běžní občané i díky neochotě pobočkových pracovníků bank těchto služeb užívali jen velice omezeně. Zásadní zlom však přinesla finanční krize z roku 1997. Nejprve na několik let úvěrovou

---

¹ Pavel Kohout (1967) český ekonom a ekonomický publicista. Pracoval jako ekonomický analytik pro řadu nadnárodních společností (např. PPF či ING). Působil jako poradce českých ministrů financí. Je spoluzakladatelem společnosti Partners. Je také autorem několika knih (např. Investiční strategie pro třetí tisíciletí nebo Peníze, výnosy a rizika) a agilním publicistou. Jeho články či komentáře lze najít v denících Lidové noviny, MF Dnes, Hospodářské noviny, Právo nebo v časopisech Reflex, Respekt a jiné. Je také aktivním blogerem. V současnosti taktéž působí ve vládním poradním orgánu NERV. (zdroj: wikipedie)

činnost takřka zastavila, a to ve velkém i malém formátu. Důvodem byla nejen nejistota z budoucnosti spojená s rozsáhlými ekonomickými změnami², neochota bankovních ústavů půjčovat drobným klientům, ale také již zmíněné vysoké úrokové sazby. Pak se však přibližně v polovině roku 2000 daly věci rychle do pohybu. Noví majitelé privatizovaných českých bank se rozhodli hypotéky a jiné spotřebitelské úvěry podporovat, protože na to byli zvyklí ze svých domovských trhů v západní Evropě. Zároveň po roce 2000 prudce klesaly úrokové sazby a banky zavedly nové, rychlejší a efektivnější procesy. Díky velmi nízkému procentu neplatičů z řad běžných spotřebitelů neexistovala ani zde překážka rychlému růstu tohoto odvětví. Ekonomická situace v České republice již byla touto dobou poměrně stabilní a finanční trh tak nabízel bankám i spotřebitelům příležitost, jak úvěrových nástrojů masivně využít.

Zadlužení samo o sobě lze z ekonomického hlediska považovat za normální stav. Úvěry jsou hnacím motorem ekonomiky, protože podporují spotřebu. Nicméně i na pohled pozitivní jev může mít za určitých okolností řadu negativních efektů. Takovýmto negativním efektem zadlužení je kupříkladu stav, kdy má osoba více věřitelů a její splatné závazky jsou vyšší než je její majetek³. Takový stav lze označit jako předlužení, které je negativní, patologickou formou zadlužení, často vedoucí k ekonomickému zhroucení dlužníka.

Se zvyšující se četností a objemem zadlužení roste také riziko předlužení. V následujících kapitolách se proto budu věnovat popisu současného trendu zadlužování českých domácností.

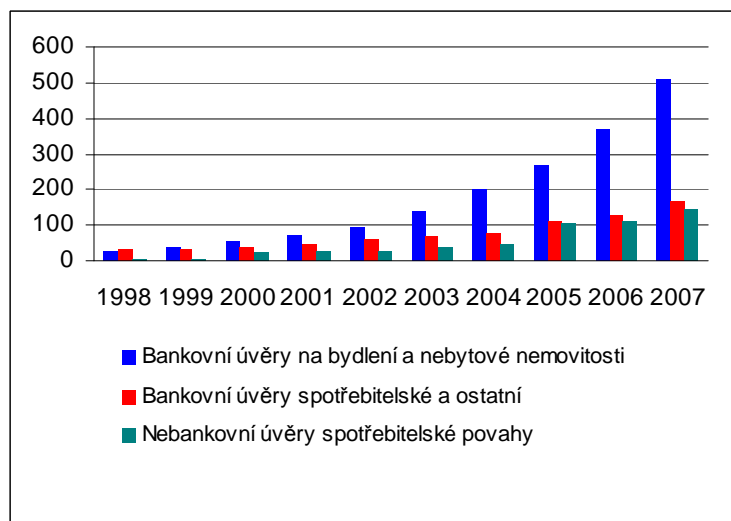
2.1 Počet dlužníků narůstá

Primárním ukazatelem toho, že každoročně stoupá počet spotřebitelů, kteří využívají úvěrových služeb bank, nebo nebankovních institucí jsou statistiky České národní banky a Českého statistického úřadu, které za poslední roky ukazují mnohonásobný nárůst jak počtu úvěrových případů, tak i růst objemu poskytovaných půjček.

---

² v době transformace české ekonomiky docházelo mimo jiné kvůli špatné legislativě, slabé kontrole a regulaci finančního trhu k pověstnému „vytunelování“ a následnému krachu velkých českých bank a dalších finančních subjektů. Tyto banky poté byly i se svými dluhy státem odkoupeny a za symbolickou cenu znovu prodány- Tento jev posléze přinesl změnu celého bankovního systému, mimo jiné i rapidní pokles úrokových sazeb.

³ [§ 1 odst. 3) zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání]

Obrázek 1 - Bankovní a nebankovní úvěry domácnostem v ČR (v mld. Kč)
zdroj: ČNB, ČLFA

Podle vyjádření představitelů Českého statistického úřadu jsou důvody prudkých nárůstů od počátku nového tisíciletí následující:

„Důvody růstu zadluženosti českých domácností spočívají jak na straně příjemců peněz, tak na straně jejich poskytovatelů. Domácnosti změnilы svůj náhled na zadluženost, v české společnosti se výrazně projevila orientace směrem ke konzumu, životní úroveň stoupla. Vývoj dlouhodobé zadluženosti domácností pak jasně odráží hlad po vlastním bydlení, patrný zejména v posledních letech zkoumaného období.“

[Úspory a zadluženost : ocitly se české domácnosti v dluhové pasti? červenec 2008; ČSÚ]

Tímto tvrzením se budu zabývat při analýze jednoho z hlavních aktérů.

2.2 Problémy se splácením

Doprovodným jevem růstu zadlužení obyvatel je ovšem také zvýšení počtu domácností, které nejsou schopny dostávat svým závazkům a včas je splácet. Ukazatelem narůstajícího počtu spotřebitelů neschopných splácet své závazky mohou být tzv. bankovní a nebankovní registry⁴ klientských informací, které mimo jiné zaznamenávají negativní zkušenosti bankovních a nebankovních společností se

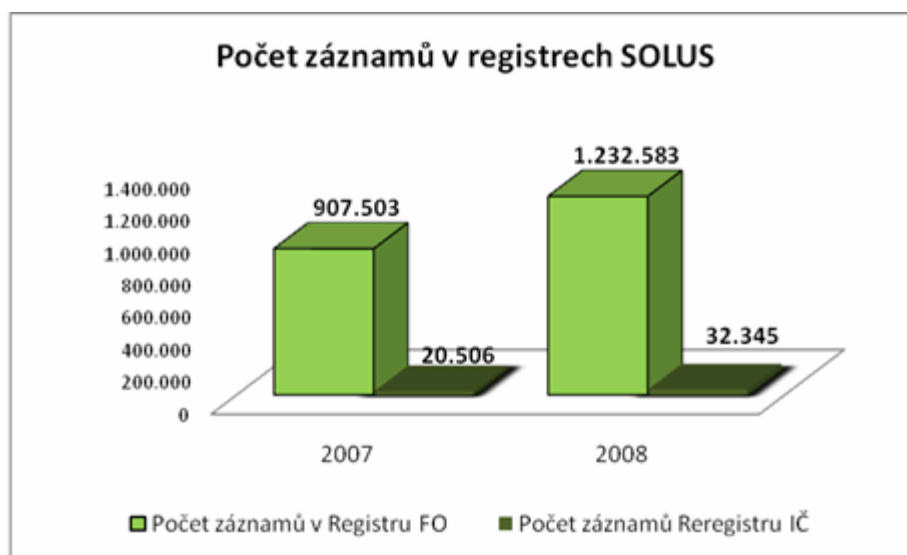
⁴ Díky bankovním a nebankovním registrům sdílených klientských informací se banky a některé splátkové společnosti vzájemně chrání před klienty, kteří mají, nebo měli v minulosti problémy se splácením svých závazků

svými klienty. Tyto zkušenosti pak uchovávají v záznamech, které jsou volně přístupné pro ostatní finanční subjekty a ukazují mimo jiné, jaká je platební morálka dlužníků.

V této souvislosti lze zmínit bankami nejhojněji využívaný registr CBCB a dále nebankovní registr SOLUS. Tyto registry mimo jiné sdružují největší poskytovatele bankovních a nebankovních úvěrů v České republice.

Z údajů těchto registrů vyplývá, že mezi bankovní úvěry s nejvyšší mírou nesplacení patří tzv. spotřebitelské úvěry, u nichž ke konci roku 2008 dosáhl celkový objem dlouhodobě nesplacených závazků úctyhodných 1,7 miliard korun. Podíl splátek po splatnosti 3 a více měsíců v poměru k celkovému objemu úvěrů evidovaných v registru činil 4,7 procent.

V Registru fyzických osob nebankovního registru SOLUS, který byl spuštěn v roce 1999, se ke konci roku 2008 nacházelo 1,232 milionu záznamů o více než 750 tisících spotřebitelích, kteří mají nebo v uplynulých třech letech měli problémy se splácením svých závazků⁵. Počet záznamů vzrostl meziročně o více než třetinu. Problémy se splácením tak má nebo v uplynulých 3 letech měl zhruba každý 10. občan České republiky v produktivním věku, a to pouze u některých členů tohoto registru. Celkem pak dluží spotřebitelé členským společností registru více než 14,7 miliard Kč.

Obrázek 2 - Záznamy v registrech SOLUS

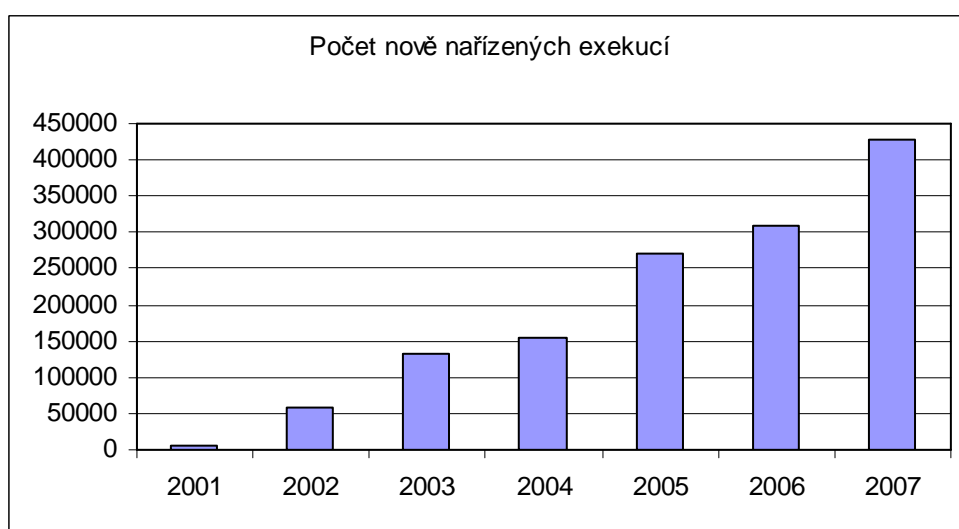
Pramen: SOLUS, www.solus.cz

⁵ Údaje z tiskové zprávy registru SOLUS z roku 2009

2.3 Nárůst počtu exekucí majetku

Nejen neschopnost dlužníků řádně a včas splácet, ale i další doprovodný jev charakterizuje problematiku předlužení. Tímto jevem je exekuce majetku dlužníků. Ta je dalším z ukazatelů narůstajícího trendu zadlužování a následné neschopnosti závazky včas a řádně splácet. Jedná se o konečný důsledek platební neschopnosti a pro spotřebitele může znamenat mnohé ztráty. Nejde jen o ztrátu veškerého majetku, ale též snížení životní úrovně a omezení možností na mnoho let dopředu⁶.

Stejně tak, jako roste počet dlužníků, roste i počet nově nařízených exekucí majetku, což je patrné z následujícího grafu.

Obrázek 3 - Počet nově nařízených exekucí

Pramen: Exekutorská komora České republiky

Exekutorská komora České republiky dle své výroční tiskové zprávy spatřuje hlavní důvody exekucí ve vymáhání pohledávek z nesplácených úvěrů. Podle vyjádření JUDr. Juraje Podkonického, Ph.D., dnes již bývalého prezidenta Exekutorské komory České republiky ze dne 17.04.2008, se „v roce 2007 poprvé výraznou příčinou nárůstu počtu nově nařízených exekucí staly nesplácené úvěry u bankovních i nebankovních finančních institucí.“ [Informace z tiskové zprávy exekutorské komory; 2008]

⁶ O tomto více v kapitolách 5.1 až 5.5

2.4 Využití úvěrů a rizika

K důkladné znalosti problematiky zadlužování a předlužení je vhodné nejprve definovat, k čemu se vlastně úvěry používají a jaké typy této pomyslné komodity mohou spotřebitelé na českém finančním trhu využívat.

Úvěrů se využívá v mnoha směrech. Od nákupu, výstavby, nebo rekonstrukce nemovitosti, přes podporu podnikání, až po nákup spotřebního zboží, automobilu, kuchyňského spotřebiče, nebo třeba dovolené. Pro účel této práce lze úvěry rozdělit do dvou základních kategorií, a to na úvěry jejichž účelem je financování bytové potřeby a úvěry bez prokazování účelu, tzv. úvěry spotřebitelské. Každý z těchto typů úvěrů má svá specifika a každý také přináší spotřebitelům různá rizika.

2.4.1 Úvěry na financování nemovitostí

Primárním účelem takovýchto úvěrů je nákup, výstavba, nebo rekonstrukce nemovitosti. Mezi úvěry tohoto typu patří tzv. hypoteční úvěry a úvěry ze stavebního spoření. U obou typů musí pro úspěšné schválení úvěru žadatel prokázat účelové vynaložení prostředků a zajistit úvěr zástavním právem⁷ k nemovitosti, popřípadě jinou formou zajištění⁸.

Využití účelového úvěru pro nákup nemovitosti lze považovat za poměrně bezpečnou investici do nemovitosti, která zároveň umožňuje řešit bytovou potřebu. Pomineme-li riziko snížení hodnoty zastavené nemovitosti⁹ v čase a tudíž riziko neprodejnosti nemovitosti za cenu ve výši úvěru na nemovitost vázanému, můžeme říci, že jde o tzv. „chytrý“ úvěr, který je krytý hodnotou, schovanou v zastavené nemovitosti a v případě neschopnosti dlužníka úvěr splácet, dojde k prodeji zastavené nemovitosti a uspokojení věřitele, banky, nebo stavební spořitelny. Tímto by neměla při platební neschopnosti dlužníkovi vzniknout škoda vyššího rozsahu, než je právě prodej zastavené nemovitosti.

U hypotečních účelových úvěrů zvláštní riziko nehrozí ani bankám, a to právě díky již zmiňovanému zajištění. Banka tak není nucena zatěžovat úvěr zvláště vysokým

---

⁷ zástavní právo je základním prvkem hypotečních úvěrů. Tyto úvěry se až na výjimky poskytují pouze do výše odhadní ceny nemovitosti zastavené ve prospěch věřitele.

⁸ stavební spořitelny do určitých částek úvěru nevyžadují nutně zástavu nemovitosti, ale jako zajištění může sloužit ručitel, který se zavazuje úvěr v případě neplacení závazku dlužníkem platit za něj.

⁹ snížení hodnoty nemovitostí společně s poskytováním tzv. sub-prime hypoték ze strany amerických hypotečních bank vedlo k nedávnému prudkému pádu celého amerického hypotečního trhu, který je ze současného pohledu startérem globální finanční krize a propadu mnohých světových ekonomik z roku 2008, který pokračuje dodnes.

úrokem kvůli riziku. Stejně tak banky kladou velký důraz na platební schopnost žadatelů. Žadatel o úvěr musí projít celou řadou opatření pro minimalizaci rizika z pohledu banky. Banka zkoumá nejen výši příjmů, závazků, nebo věk žadatele, ale i jeho minulost ve smyslu splácení případných předchozích půjček (průzkum registrů klientských informací). Některé banky využívají i informací z tzv. nebankovních registrů, ze kterých je možné zjistit kupříkladu i nezaplacené účty za služby mobilního operátora, a na základě takovéto informace žádost o úvěr zamítnout. Toto opatření tak chrání nejen banku, jakožto poskytovatele úvěru, ale do značné míry i spotřebitele. Úvěr totiž dostane skutečně jen ten, kdo je schopný (alespoň v době podání žádosti) úvěr včas a řádně splácet. Jinak je tomu ovšem u úvěrů spotřebitelských.

2.4.2 Spotřebitelské úvěry

Opomineme-li úvěry tohoto typu, které slouží k financování vzdělávání (školné, rekvalifikační kurzy apod.), potažmo zvyšování kvalifikace na trhu práce a které v konečném důsledku vedou k navýšení nebo udržení příjmů jedince, zbývají nám úvěry sloužící zejména k financování spotřebního zboží nebo služeb¹⁰. Spotřebitelským úvěrem lze financovat prakticky cokoli. Drtivá většina poskytovatelů těchto úvěrů nevyžaduje po spotřebiteli doložit účel půjčky. U bankovních institucí většinou stačí prokázat pouze výši pracovního příjmu a udělit souhlas s tím, že může banka prozkoumat úvěrovou minulost žadatele o úvěr v registrech. Tímto se banky do jisté míry chrání před dlužníky, kteří mají problémy závazky splácet.

Zcela jiné je tomu ovšem u nebankovních úvěrových společností. Hlavní charakteristikou úvěrů od těchto společností je mnohem větší dostupnost než u úvěrů bankovních. Tyto společnosti umožňují rychlé a snadné vyřízení půjčky. Některé dokonce umožňují přinést potřebnou hotovost společně se smluvní dokumentací přímo k žadateli domů. Žadatel tak nemusí čekat na prověření příjmů nebo registrů a hotovost může ihned využít. Mohlo by se tak zdát, že tyto nebankovní společnosti poskytují kvalitnější služby a že jsou ke spotřebitelům vstřícnější, než-li bankovní instituce. Nic ovšem není zadarmo. Platí pravidlo, čím snazší je úvěr získat, tím je dražší. Tyto služby

---

¹⁰ Mezi tyto úvěrové nástroje lze zařadit kontokorent na běžném účtu, dále úvěrové čerpací karty, kreditní karty, klasické bankovní spotřebitelské úvěry, tzv. americkou hypotéku, tzv. rychlé půjčky, splátkový prodej a další.

jsou totiž vykoupены několikanásobně vyšší úrokovou sazbou, což takové úvěry značně prodražuje, nehledě na fakt, že úvěrové smlouvy v těchto případech bývají značně netransparentní a pro spotřebitele značně nevýhodné, v některých případech dokonce nebezpečné¹¹.

Díky neexistenci jakékoliv formy zajištění¹² takových úvěrů tak může být riziko při (byť jen krátkodobé) neschopnosti dlužníka splácet poměrně značné.

---

¹¹ O tomto více v kapitolách 5.1 a 5.2

¹² Některé bankovní i nebankovní úvěrové společnosti umožňují zajistit úvěr pojištěním pro případ neschopnosti splácet. Takové pojištění však není povinné, má velice omezené krytí a mnohdy se jedná spíše o reklamní trik jak úvěr prodat, než o skutečné krytí rizika.

3 Důsledky předlužení

Úvěry jednoznačně mohou být prospěšné. Mohou nám umožnit lépe bydlet, nastartovat podnikání, koupit důležitou věc, nebo překlenout období špatné finanční situace. Každá mince má však dvě strany, a to platí i u dluhů. Každý dluh znamená riziko, které může mít několik různých podob. Díky dluhům můžeme přijít o příjem, majetek, sociální jistoty, nebo o možnosti využívat finanční trh do budoucna. V následujících kapitolách popisují situace, které mohou nastat, změní-li úvěr svoji podobu dobrého sluhy, na podobu zlého pána.

3.1 Dluhová past

Velmi častým jevem při neschopnosti splácet se u předlužených domácností stává pád do tzv. dluhové pasti. V makroekonomii se termínem dluhová past označuje „stav, kdy reálná úroková míra dluhu převyšuje tempo růstu hrubého domácího produktu.“¹³ Jinými slovy, za dluhy platíme více, než vůbec vyděláme.

Tento termín se ovšem dá převést z makroekonomie i na běžného spotřebitele, kde takový pojem znamená situaci, kdy dlužník není díky narůstajícím dluhům schopen řádně splácet a na splátky původního úvěru/úvěrů si půjčí jinde. Nový věřitel už však nese značně vyšší kreditní riziko¹⁴ než věřitel původní, proto nový úvěr zpravidla zatíží nejen vyšší úrokovou sazbou, ale i přísnějšími podmínkami, které mohou být pro dlužníka značně nevýhodné, v některých případech dokonce i nebezpečné. Dlužník takto vytlouká klín klínem, přičemž úroková sazba a splátky rostou do neúnosné výše, a to až do chvíle, kdy už není nikdo kdo by dlužníkovi peníze půjčil, přičemž původní věřitelé stále požadují splátky. Následuje exekuce majetku.

3.2 Exekuce

Neplní-li dlužník splátkový kalendář úvěru a je v prodlení se splátkami a porušuje tak podmínky úvěrové smlouvy, může věřitel podat návrh na zahájení exekučního řízení. Podmínkou pro exekuci majetku dlužníka je pak vykonatelný titul – pravomocný rozsudek soudu, pravomocný platební rozkaz, nebo pravomocný směnečný platební

---

¹³ [KOLEKTIV KATEDRY VEŘEJNÝCH FINANČÍ. *Veřejné finance*. 1. vyd. Praha Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995, str. 252]

¹⁴ Kreditní riziko je riziko vyplývající z neschopnosti nebo neochoty protistrany (dlužníka) splatit své závazky.

rozkaz¹⁵. Dá-li soud věřiteli za pravdu, nařídí exekuci a ustanoví exekutora, který zajistí majetek dlužníka za účelem uhrazení pohledávky.

3.2.1 Zabavení a prodej majetku dlužníka

Ačkoli je smyslem exekučního řízení účinně a co nejrychleji uspokojit nároky věřitele, zákon poskytuje určitou ochranu i dlužníkovi. Tomu tak nesmějí být zabaveny zejména věci, které jsou pro něj či jeho rodinu životně nezbytné. Dojde-li k exekuci majetku, má exekutor možnost zabavit majetek dle exekučního řádu. Podle § 322 občanského soudního řádu jsou z exekuce vyloučeny pouze věci, „*kteřé dlužník nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny nebo k plnění svých pracovních úkolů, nebo věci, jejichž prodej by byl v rozporu s morálními pravidly.*“ Přesně specifikovány jsou v zákoně běžné oděvní součásti a obvyklé vybavení domácnosti (například lednice), dále snubní prsten a předměty podobné povahy, zdravotnické potřeby a jiné věci, které dlužník potřebuje vzhledem ke své nemoci nebo tělesné vadě, dále pak hotovost do částky 1 000 Kč.

Vše ostatní může exekutor dle svého uvážení zabavit a na aukci posléze prodat. Dlužník v tento okamžik může přijít nejen o veškerý svůj majetek, ale vzhledem k nákladům exekučního řízení, nutného právního zastoupení a dalších výdajů s tím spojených může dojít i k situaci, že výnos z prodaného majetku, který může být v aukci vydražen pouze za zlomek původní hodnoty¹⁶, zaplatí pouze náklady na celý tento proces a dluh i nadále zůstává. Dlužník tak nemá žádný majetek a věřitelům přitom stále dluží.

3.2.2 Exekuce příjmů

Zabavit jde ovšem kromě majetku i příjem a to ve více podobách. Kromě příjmů ze závislé činnosti a z výkonu samostatně výdělečné činnosti lze totiž exekučně zabavit i celou řadu sociálních dávek nad výši nezabavitelného minima. Srážky ze mzdy proto nesmějí přesáhnout mez, která je určena občanským soudním řádem a prováděcími a souvisejícími předpisy. Nezabavitelná částka při vymáhání exekuce pro rok 2009 činí 4620,- Kč. Je to součet 2/3 životního minima jednotlivce (3126,- Kč) a normativních

---

¹⁵ Směnečný platební rozkaz je zvláštní druh platebního rozkazu, kterým soud přikazuje žalovanému, aby zaplatil žalobcem požadovanou částku ze směnky nebo šeku.

¹⁶ vyvolávací cena začíná na jedné třetině odhadní ceny dražené věci [Zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád]

nákladů na bydlení pro jednu osobu v nájemním bytě v obci od 50 tisíc do 99 999 obyvatel, a to bez ohledu na to, v jaké obci skutečně povinný zaměstnanec žije. V tomto případě jde o 3804,- Kč. Jde tedy o dvě třetiny z částky 6930,- Kč. Nezabavitelná částka na vyživovanou osobu se stanoví obdobně. Jde o čtvrtinu z nezabavitelné částky na povinného, a činí tedy 1155,- Kč. Základní (celková) nezabavitelná částka povinného se stanoví jako součet nezabavitelné částky na povinného a všech nezabavitelných částek na vyživované osoby. Suma, nad kterou se zbytek čisté mzdy srazí bez omezení (po odečtení nezabavitelných částek) se stanoví obdobně. Jde o součet částek 3126 a 3804 korun, dohromady 6930,- Kč.¹⁷

Mezi sociální dávky a ostatní příjmy, které mohou podléhat exekuci patří sociální příspěvek, rodičovský příspěvek, odměna pěstouna, podpora v nezaměstnanosti, podpora při rekvalifikaci, mzdové nároky zaměstnance nevyplacené mu zaměstnavatelem, který je v platební neschopnosti, nemocenská, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, peněžitá pomoc v mateřství, důchod starobní, plný invalidní, částečný invalidní, vdovský a vdovecký, sirotčí. Dále pak lze zabavit stipendia, odstupné, plnění v při skončení zaměstnání, úrazový příspěvek, úrazová renta, aj.

3.3 Stigmatizující efekt předlužení

Zadlužení nemusí mít negativní efekt ve smyslu ztráty majetku, nebo příjmů. Může se jednat o značné omezení možnosti využívat finanční trh. V již zmiňovaných registrech klientských informací jsou kromě jména, rodného čísla a adresy uvedeny také základní informace o platební morálce dlužníka. Např. počet existujících úvěrových smluv (včetně nejrůznějších kreditních a úvěrových karet), výše jednotlivých úvěrů a splátek, historie splácení těchto závazků a informace o případném zajištění těchto závazků. Jakákoliv negativní informace se tedy zaznamenává.

Záznamy jsou v bankovním registru CBCB evidovány po dobu 4 let od úplného splacení závazků, poté dochází k výmazu záznamu. Předčasný výmaz záznamu společnost CBCB nepřipouští. Umožňuje pouze opravu sdílených údajů, pokud se prokáže, že negativní informace jsou v registru evidovány neprávem. Negativní záznamy v nebankovním registru SOLUS jsou evidovány po dobu 3 let od splacení

---

¹⁷ Výpočty použity z WWW: <<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/obchodni-pravo/nezabavitelne-castky-v-roce-2009/1000456/51745>>

závazku. V praxi poté jakýkoliv negativní záznam znamená nemožnost úspěšně požádat o nový úvěr do doby, než uplynou 4 (3) roky od splacení závazku, který se stal předmětem negativního hodnocení. Žadatelova nová žádost bude automaticky zamítnuta, protože je na něj vydáno jakési „varování“, že jde o potenciálně „nebezpečného“ klienta. Nikdo už ovšem nezkoumá, z jakého důvodu žadatel negativní záznam dostal, za jakých okolností apod.

3.4 Předlužený člověk v praxi

V předešlých kapitolách jsem definoval různé scénáře a situace, které mohou postihnout dlužníka, který se předlužil. Pro lepší ilustraci stavu předlužení a přehled v rizikových situacích považuji za vhodné ukázat, jak se tato problematika projevuje v praxi. Jako ukázkou stavu předlužení jsem proto použil tři reálné příklady z mé vlastní praxe z oboru finančního plánování a finančního poradenství, ze kterých je patrné, jak se může domácnost předlužit a co může takové předlužení domácnosti znamenat. Tyto příklady jsou součástí přílohy číslo 1 této práce.

4 Analýza jednotlivých aktérů

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, co problém předlužení představuje, jaké má podoby a jaká rizika přináší. S ohledem na příklady stavu předlužení i na situace, kterými může dlužník projít, lze do jisté míry tvrdit, že předlužení je pro jedince situací poměrně nebezpečnou a cesta z něj může být strastiplná.

Důvodů proč neustále přibývá předlužených domácností může být mnoho. Nezodpovědný přístup ke dluhům ze strany dlužníků, neznalost spotřebitelů v oblasti základních mechanismů fungování finančního, respektive úvěrového trhu, nebo těžká životní situace mnohých domácností. Stejně tak se může jednat o výsledek současných módních trendů, které vytvářejí obraz naprosté normality nebo dokonce nezbytnosti zadlužení. Důvodů předlužení je patrně více. Pravděpodobně se jedná o kombinaci všech těchto faktorů, kde každý z nich hraje určitou roli.

Při hledání příčin současného stavu a trendu zadlužování však můžeme vycházet ze základního předpokladu existence dluhů vůbec. Jsou-li z hlediska předlužení domácností nejnebezpečnější právě úvěry spotřebitelské, můžeme je z pohledu sociální patologie považovat za nežádoucí. V tomto směru by mohlo platit následující. Pokud by nebylo těchto úvěrů, nebylo by ani „nebezpečně“ zadlužených. Pokud by nebylo

„nebezpečně“ zadlužených, s velkou pravděpodobností by neexistoval ani problém předlužení. V 90. letech v České republice spotřebitelské půjčky, jak je známe dnes, prakticky neexistovali a stejně tak předlužených domácností bylo minimum.

Proč je tedy těchto úvěrů tolik využíváno? Kdo má na zadlužení, potažmo předlužení zájem? Jak se k dané problematice staví a jaké vztahy mezi sebou mají? V následujících kapitolách se budu věnovat hledáním příčin předlužení, a to na základě analýzy aktérů tohoto jevu. Postupně proberu cíle, zájmy těchto jednotlivých aktérů a také jejich vzájemnou interakci.

4.1 Identifikace jednotlivých aktérů

Primárním úkolem k provedení analýzy aktéru je jejich identifikace. V problematice předlužení vystupuje mnoho různých aktérů. Mezi ty hlavní však na straně jedné patří samotní spotřebitelé, jakožto uživatelé úvěrových produktů (půjček) a na straně druhé věřitelé, neboli poskytovatelé úvěrů. Kdybychom ovšem celý proces předlužení prozkoumali do hloubky, najdeme aktérů mnohem více. Identifikaci všech aktérů, kteří v problému předlužení hrají nějakou roli můžeme pomocí projekce různých situací kdy došlo k zadlužení, potažmo předlužení.

V takovém případě se ke dvěma již zmíněným aktérům přidá jeden velice vlivný aktér, kterým je stát. Stát funguje ve vztahu dlužník-věřitel jako regulátor tohoto vztahu. Ten takový vztah reguluje pomocí legislativy, která říká, co se smí a co ne. Má taktéž funkci strůjce záchranné sociální sítě, jejíž cílem je v této problematice ochránit dlužníky před tzv. hmotnou nouzí. Dále má k dispozici několik různých kontrolních orgánů, které úvěrové společnosti monitorují a v případě porušení zákona sankcionují. Mezi tyto orgány patří mimo jiné Česká národní banka a Česká obchodní inspekce.

K tomu, aby spotřebitel, který potřebuje půjčku, mohl o nějakou požádat, musí vědět, na koho se může obrátit. V tomto ohledu hrají velkou roli média, která v dnešní době doslova bombardují spotřebitele nejrůznějšími nabídkami rychlých půjček, kreditních karet a jiných úvěrových nástrojů.

Dalším aktérem jsou prodejci různého zboží. Takřka každý prodejce aut, nákupní centrum, nebo cestovní kancelář krom prodeje svého zboží či služby, umožňuje spotřebitelům platit pomocí půjčky, čímž zadlužení obecně podporují.

V případě předlužení dlužníků pak nastupují další aktéři, kteří v této problematice hrají roli. V tom pro dlužníky lepším případě se jedná o tzv. dluhové poradny, které

dlužníky informují o tom, jak se z dluhů zbavit. V případě, že dluhové poradny selžou, nebo jejich služeb dlužníci nevyužijí a z dluhů se svépomocí nedostanou, nastupuje exekutor, který má za úkol věřitelovu pohledávku uspokojit. Jak již bylo psáno v předchozích kapitolách, zabavit může nejen majetek, ale i příjmy v různých podobách.

V případě sporu dlužníka a věřitele pak hrají důležitou roli soudy, nebo tzv. rozhodčí soudy, které mají za úkol rozhodnout, kdo ze zúčastněných je v právu.

Toto byl výčet některých z aktérů, kteří do problematiky předlužení zasahují. Mnozí z nich plní jen okrajovou funkci, mezi hlavní aktéry lze zařadit spotřebitele-dlužníky, věřitele-poskytovatele úvěrů a stát, který vše reguluje. Tyto tři hlavní aktéry v následujících kapitolách rozeberu.

5 Aktér dlužník

Dlužníka se problém předlužení nejvíce dotýká. Je zároveň tím aktérem, který stojí na počátku předlužení, protože poptává půjčku, kterou později nedokáže splácet. V této části analýzy aktéra-dlužníka nejprve definuji, jaké zájmy tento aktér sleduje a poté se budu zabývat tím, jaký aktivní či pasivní vliv na řešení daného problému má.

5.1 Je moderní žít na dluh

Počátek nového tisíciletí byl pro Českou republiku startovní čarou rychlého ekonomického růstu. Zvyšující se životní úroveň začala měnit i životní styl.

Marketingové výzkumy životního stylu z roku 2005 ukázaly, že se zlepšující ekonomická situace v Čechách promítá do postojů k penězům, nakupování a spotřebě. „U značné části populace se snižuje citlivost na výši ceny, díky tomu nadále narůstá důležitost značek a kvalita produktů. Lidé kladou stále více důraz na značkové, kvalitní a exkluzivní oblečení, které považují za jeden ze způsobů vyjádření úspěchu ve společnosti.“ [TNS AISA; 2005]¹⁸ Chuť po větší spotřebě roste, avšak citlivost na výši ceny se naopak klesá.

Stejně tak se v dnešní době velmi významným pojmem stává flexibilita. Mnohá pracovní místa jsou bez záruk. Existuje mnoho pracovních smluv na dobu určitou a mnoho přechodných zaměstnání, která lze zrušit bez varování a nároku na odstupné.

---

¹⁸ TNS AISA 2005 [online]. [cit.2009-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://archiv.soc.cas.cz/download/123/SDAinfo0602.pdf>>

Existuje také obrovský tlak ze strany zaměstnavatelů na co největší možnou flexibilitu pracovního trhu, což může vést k pocitu, že opravdu každý „je nahraditelný“.

„Pokud nám chybí dlouhodobé zabezpečení, vypadá „okamžité uspokojení“ jako lákavá a rozumná strategie (...), odklad uspokojení ztratil své kouzlo: koneckonců je velmi nejisté, zda dnes vynaložená práce a úsilí zítra skutečně přinesou zisk; a navíc není vůbec jisté, zda odměny, které dnes působí lákavě, budou žádoucí ještě ve chvíli, kdy je konečně získáme. Je lepší užívat věci na místě, okamžitě. (...)Ve světě plném nebezpečí je každá šance, kterou jsme nevyužili tady a teď, ztracená: je proto neomluvitelné a neospravedlnitelné, pokud ji necháme utéci. (...)Klíčové slovo současné životní strategie zní „teď“.“ [BAUMAN: 2004]

Nejistá doba nepřeje dlouhodobému plánování, protože je plná nečekaných zvrátů, které mohou nepředvídatelně zmařit naše plány. Objevuje se silná orientace na přítomnost. Úvěry a půjčky se tak stávají jednou z nejsnazších cest k okamžitému uspokojení potřeby, přičemž půjčit si můžeme prakticky na cokoliv. Svoji potřebu díky nim můžeme uspokojit ihned, nemusíme na nic čekat. Zítra už totiž může být pozdě. Takové ekonomické chování je i přes svoji rizikovost čím dál tím více preferováno, což je pravděpodobně pouhou adaptací na nový charakter dnešní doby.

Masivní reklamní kampaně úvěrových společností vytvářejí dojem, jako by zadlužení bylo naprosto nezbytnou součástí života. Jsou emocionálně podbarvené a zdůrazňují především okamžitý efekt, kterého lze snadno a rychle dosáhnout (peníze ihned, bez ručitele, až domů apod.). Pocit ze získání nového automobilu, nebo vysněné dovolené v tropech pak může být emocí natolik silnou, že před ní strach z negativních důsledků zadlužení ustupuje do pozadí.

O tom, že se úvěry do povědomí spotřebitelů dostávají jako běžná a normální věc svědčí i výsledky výzkumů společnosti STEM, která dlouhodobě sleduje otázky spojené s finanční situací našich domácností. Brát si úvěry od bank připadá podle výsledků běžné dvěma třetinám obyvatel. Téměř tři čtvrtiny veřejnosti pak pokládají půjčky za nejrozzumnější řešení, jak získat peníze na nové bydlení. (Pramen: STEM, Trendy 2007/1, 1272 respondentů)

5.1.1 Kreditní karta – fenomén dnešní doby

Kreditní karta je jedním z nejdostupnějších úvěrových nástrojů dneška. Má přednost před všemi formami obchodního styku v tom, že na straně jedné umožňuje

jejímu majiteli umožňuje nakupovat více, než "si může dovolit", a na straně druhé ekonomickému systému fungovat dynamičtěji, než kdyby byl závislý jen na "hotových penězích". Kromě toho má kreditní karta další přednosti, které ji specificky vymezují. Mezi ně patří možnost jejím prostřednictvím kupovat předměty všeho druhu (není vázaná na jeden typ zboží či typ obchodní sítě). Funguje bez geografického omezení a snižuje náklady na směnný akt a na manipulaci s penězi. [Petrusek; 2007]

Podle George Ritzera jsou kreditní karty ambivalentním fenoménem. Je to jev, který vede jedním směrem k lidským tragédiím a druhým směrem k efektivnímu využití moderních technologií, ke skutečnému obohacení lidského života.

Kreditní karta může být stejně tak zdrojem soukromých starostí jako "velkých" sociálních (ekonomických, finančních) problémů, protože se dotýká na jedné straně individuů a rodin a na druhé straně velkých ekonomických a finančních institucí.

[Ritzer, G. 1995. Expressing America. A Critique of Global card Society]

Kreditní karta dělá díky své dostupnosti ze života na dluh běžnou věc. Banky je zpravidla poskytují zcela „zdarma“, což ovšem při čerpání peněz do mínusu neplatí. Kreditní karty jsou totiž zatížené značně vysokým úrokem a z pohledu banky je to poměrně výnosný nástroj, který je natolik dostupný, že ho může využít prakticky kdokoli. Lze jí dnes použít již prakticky při jakékoliv platbě, což jen umocňuje četnost jejího používání a tím pádem i život na dluh.

5.2 Finanční (ne)gramotnost

Pokud je spotřebitel dostatečně motivován k tomu, aby své potřeby řešil právě úvěrem, je z hlediska rizika předlužení velice důležité, jakým způsobem přistupuje k výběru nejen vhodného poskytovatele úvěru, ale též typu úvěru a v neposlední řadě také, jak vyhodnocuje a pracuje s riziky se zadlužením spojenými.

Současný stav narůstání případů nesplácení úvěrových závazků tak mimo jiné může být důsledkem neschopnosti spotřebitelů odhadnout svoje možnosti, nedostatečného finančního plánování a v neposlední řadě také nedostatkem informací o úvěrových produktech, které se za určitých okolností mohou stát značným rizikem.

Schopnost odhadnout svoje možnosti, spočítat si cenu, plánovat výdaje, porozumět obchodním podmínkám finančního produktu, to jsou základní rysy dovednosti, které lze souhrnně označit jako tzv. *finanční gramotnost*.

Finanční gramotností se rozumí soubor znalostí, dovedností a hodnotových postupů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.

*„Finančně gramotný občan chápe základní ekonomické souvislosti, orientuje se na trhu finančních produktů a služeb a je schopen odpovědně spravovat osobní nebo rodinný rozpočet, včetně správy finančního majetku a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“.*¹⁹ Takto definuje finanční gramotnost ministerstvo financí České republiky.

Jak ale ukazují výsledky výzkumů, finanční gramotnost v tomto pojetí je v Čechách na velice nízké úrovni. Výzkum, který si nechalo zpracovat Ministerstvo financí ČR v roce 2007 odhalil dosti znepokojivá fakta. Cílem tohoto výzkumu bylo mimo jiné zmapování základní úrovně finanční gramotnosti na základě subjektivního hodnocení populace. Dle výše uvedené definice hodnotí celých 35 % dotázaných úroveň svojí finanční gramotnosti známkou 3 na stupnici od 1 do 5. Většina respondentů se tedy považuje za průměrně finančně gramotné.

O finanční gramotnosti Čechů pak vypovídají další závěry průzkumu, podle kterých vlastní rozpočet nebo rozpočet domácnosti nikdy nevytváří 34 % respondentů. Dá se tedy říci, že více než třetina domácností, nemá přehled o svých příjmech a výdajích. Jako důvod většina respondentů uvedla, že je to zbytečné.

K alarmujícím zjištěním došlo v oblasti určování výnosu z investic. Na otázku „Představte si, že investujete částku 3 000 Kč. Dal(a) byste přednost výnosu 300 Kč nebo výnosu 15 % z investované částky?“ odpovědělo 16 % účastníků průzkumu 300 Kč a dalších 10 % účastníků se nebylo schopno rozhodnout. Zdá se, že přibližně čtvrtina populace neumí pracovat s procenty, které jsou pro určení ceny nebo rizika úvěru (nebo výnosu z investic) klíčové. S tím asi souvisí i další výsledek průzkumu: volné finanční prostředky mají lidé uloženy nejčastěji doma. Investice, zhodnocování, nebo alespoň ochrana financí před vlivy inflace je, zdá se, pro mnoho Čechů tabu. 22 % respondentů volné prostředky utratí za další nákup, což jen potvrzuje orientaci značné části populace směrem ke konzumu .

Při výběru spotřebitelského úvěru nejvíce respondentů považuje za nejdůležitější kritérium roční úrokovou sazbu, a to celých 34 % dotázaných. Výše měsíční splátky je pak rozhodující pro 18% všech respondentů, což jistě souvisí s marketingem úvěrových

společností, které nabízejí půjčky s nízkou splátkou (ale o to vyšším úrokem). Důvěryhodnost poskytovatele je rozhodující pro více než 20 % všech respondentů.

Z hlediska rizika je silně alarmující fakt, že jen pro 19 % všech respondentů je u spotřebitelských úvěrů důležité tzv. RPSN, nebo-li roční procentní sazba nákladů, která jako jediná, je přesným indikátorem celkové ceny úvěru včetně všech poplatků.

Neznalost základních mechanismů fungování jak úvěrových produktů, tak i investic je důkazem velice nízké úrovně finanční gramotnosti u značné části populace. Pravděpodobně je jedním z hlavních faktorů, které stojí za rapidním nárůstem předlužených domácností. Otázkou zůstává, podle čeho se spotřebitelé rozhodují ve chvíli, kdy nemají o představu o riziku, ceně, nebo základním mechanismu fungování úvěrových finančních produktů.

Podle výzkumu finanční gramotnosti jsou pro spotřebitele nejdůležitějším a nejdůvěryhodnějším zdrojem informací přímí poskytovatelé finančních produktů nebo služby. Informace z oblasti financí a finančních produktů jsou čerpány ze tří základních zdrojů: přímo od poskytovatele (v bance, spořitelně, pojišťovně), z tisku a TV a od známých či příbuzných. Přímý poskytovatel působí jako zdroj nejdůvěryhodnější (59 % respondentů) a v případě potíží by se na něj obrátila polovina uživatelů produktu.

Z výše uvedeného vyplývá, že se spotřebitelé spoléhají zejména na poskytovatele daných služeb. Poskytovatelé komerčních úvěrů, ovšem svoje podnikání provozují za účelem zisku, a jeho snaha spotřebitelům pouze pomoci může být leckterých případech přinejmenším sporná (viz. kapitola motivy aktér věřitel). Kde se ale bere tak velká míra důvěry?

Podle Giddense je důvěra v odbornost a expertizu získávaná během socializace a především organizovaného vzdělávání, kdy „není dítěti sdělován jen obsah technických poznatků, ale též předávána bezpodmínečná úcta k technickému vědění všeho druhu...“. S pocitem důvěry je ale vždy ambivalentně spjat i pocit skepse plynoucí z neúplné informací o abstraktním systému nebo druhém jednotlivci, proto je důvěru nutné chápat jako „nevyslovené přijetí okolností, za kterých jsou jiné alternativy vyloučeny“. Takto je požadavek důvěry spojen s každodenní interakcí. V psychologické rovině je důvěra podmínkou pocitu ontologického bezpečí – pocitu víry v „trvalost vlastní identity a ve stálost sociálního a materiálního prostředí svého jednání“ [Giddens A., 1990, str. 83, 84 a 85]

---

¹⁹ STRATEGIE FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, MFČR [online]. [cit. 2009-03-20]. Dostupný z

V tisku a TV se pak až výjimky (testy spotřebitelů, srovnávací internetové kalkulatory) vyskytují zejména reklamy na úvěrové produkty, jejichž hlavním cílem je úvěrový produkt prodat. Informace od známých a příbuzných mohou mít za určitých okolností stejně spornou informační hodnotu, jako má reklama úvěrové společnosti. Takový informační zdroj (za předpokladu laického náhledu na problematiku) totiž může výborně informovat o dobré (nebo špatné) zkušenosti, nikoliv však o všech výhodách a nevýhodách, nebo dokonce o skrytých nebezpečích číhajících v obchodních podmínkách úvěrových smluv²⁰.

Informace od specialistů z oboru financí, makléřů a poradců, jejichž úkolem je na rizika a nebezpečí skrytá v obchodních podmínkách upozorňovat a hledat nejvýhodnější a nejbezpečnější řešení pro spotřebitele, získává jen přibližně 12 % všech spotřebitelů. Drtivá většina spotřebitelů je tak odkázána na informace, které získají přímo od poskytovatele daného úvěru a na svoji schopnost dostatečně dobře vyhodnotit rizika a porovnat nabídky od více poskytovatelů. Z informací, které nám poskytují statistiky registrů klientských informací a exekutorské komory je však patrné, že tato metoda v mnoha případech zřejmě není příliš efektivní.

5.3 Možnost ovlivnit riziko předlužení

Spotřebitel má možnost ovlivnit riziko předlužení v zásadě dvěma způsoby. Tím prvním je nevyužívání úvěrů, nezadlužování se vůbec a tím pádem i 100% eliminace tohoto rizika. Druhým způsobem je získání dostatečné úrovně finanční gramotnosti, nebo-li schopnosti v dostatečné míře předcházet problémům při zadlužení, a to ať už se jedná o práci informacemi, rozpočtem, nebo v odolnosti vůči rizikovým a nekvalitním službám úvěrových společností. Informace, které by dlužníky měly ochránit před riziky předlužení, by pak mohly poskytnout tzv. dluhové poradny.

Dluhové poradny poskytují bezplatné poradenství spotřebitelům, a to zejména v situacích, kdy v důsledku změny své životní situace nemohou řádně platit své dluhy. Rovněž se zde radí lidem, jak se lze zadlužit zodpovědně, a tím předejít problémům s řádným a včasným splácením dluhů.

Tyto poradny však zatím slouží spíše k „hašení požárů“. Mnohem efektivnější je ale prevence předlužení. Pouze ta totiž může plně zabránit negativním dopadům

---

WWW: <<http://www.animaviva.cz>>.

²⁰ O tomto více v kapitole 6.3

zadlužení. Každý spotřebitel, který nerozumí úvěrovým podmínkám, nebo má problémy vycházet s příjmem, by se tak měl, v případě záměru pořídit si úvěr, nejprve poradit s odborníkem, který by ho upozornil na všechna rizika s úvěrem spojená. Běžný spotřebitel by tak měl možnost představit si negativní situace, které ho ve stavu zadlužení mohou čekat a měl by mít možnost porovnat přínos úvěru s riziky.

6 Aktér věřitel

Věřitel, nebo-li poskytovatel úvěru je druhým klíčovým aktérem zadlužení a problému předlužení. V následujících kapitolách rozeberu hlavní motivy a zájmy těchto aktérů, stejně tak se budu zabývat tím, jaký mají vliv na problematiku předlužení.

6.1 Půjčování jako výhodný byznys

Půjčování peněz spotřebitelům je v České republice stále častějším jevem. Banky a jiné úvěrové společnosti díky této formě podnikání generují vysoké zisky. Tyto zisky navíc každoročně rostou. Příkladem může být čistý roční zisk úvěrových společností, které se půjčováním peněz zabývají. Například společnost CETELEM ČR, která patří mezi největší nebankovní instituce zabývající se poskytováním spotřebitelských úvěrů. Tato společnost měla za rok 2007 čistý zisk téměř půl miliardy Kč²¹. Dalším příkladem může být společnost Home Credit a. s. ("HC"), taktéž jeden z předních poskytovatelů spotřebitelských úvěrů v České republice, který oznámil za rok 2008 rekordní finanční výsledky. Čistý zisk za rok 2008 této společnosti vzrostl o 35 % a dosáhl rekordních 738 milionů Kč ve srovnání s 548 miliony Kč čistého zisku za stejné období roku 2007.²²

Nárůst zisků těchto společností je důkazem, že se tomuto typu podnikání v Čechách velmi dobře daří. Jakmile věřitel zatěžuje půjčku (respektive úvěr) úrokovou sazbou vyšší než je míra inflace, neboli znehodnocení peněz v čase, jedná se podnikání za účelem zisku. Zisk je hlavním motivem úvěrových společností. Úvaha Adama Smitha o tom, že lidé jsou si vzájemně prospěšní nikoliv z lásky, ale ze sebelásky [Smith;1776] i do této situace dobře zapadá, a tak i půjčování peněz není jen projevem dobré vůle věřitelů, ale především vidinou zisku.

Ne vždy ovšem společnosti tohoto typu při cestě k dosažení zisku využívají zcela korektních metod. Nejspíš jen málo lidí dnes neví, co je to úvěr, nebo půjčka. Pravděpodobně jen málo lidí však ví, co se skrývá pod záhadnými technickými výrazy, které lze najít v úvěrových smlouvách, v sazebnících bank nebo v samotných reklamách. Úvěry bez ručitele, bez front, po telefonu, do několika málo hodin a na cokoli nejsou pouze dobrou službou, kterou spotřebitelům prokazují úvěrové společnosti, ale hlavně velký byznys, který se spotřebitelům může značně prodražit.

---

²¹ výroční zpráva Cetelem 2007

Otázkou je tedy nejen, zda jsou naši občané finančně gramotní, ale také, zda jsou aktuálně prodávané a nabízené úvěrové produkty dostatečně pochopitelné. Jsou nabízeny transparentně? Jsou jasné všechny jejich parametry, podmínky i důsledky spotřebitelům už při jejich sjednání? V následujících kapitolách se dozvíme, jakým způsobem věřitelé zisku dosahují a jaký vliv mají na problematiku předlužení.

6.2 Reklama a média

Triků, jak klienta nalákat, využívají úvěrové společnosti bezpočet. Jednou z nejsilnějších a nejefektivnějších cest je však nejspíš reklama, zejména ta televizní.

Není náhodou, že se reklamy na rychlé půjčky „na cokoliv“ masivně na televizních obrazovkách propagují zejména před vánočními svátky, kde za pomoci rychle a snadno půjčených peněz deklarují krásné a pohodové Vánoce plné krásných dárků. Reklamy tohoto typu můžeme však na televizních obrazovkách sledovat ve všech ročních obdobích. Takovéto reklamy jsou často plné příběhů lidí, kteří nutně potřebovali peníze a hodná a příjemná pracovnice úvěrové společnosti jim je donesla až domů. Stačil jen podpis a rozbitou mikrovlnou troubu či jiný spotřebič mohou ihned nahradit novým. Navíc můžou dostat i dárek.²³

Reklama využívá nejzákladnější a nejověřenější formy lidské zkušenosti. V časopisech, novinách či rozhlase je reklama založená na podvědomí, ale reklama televizní se daleko více obrací na vědomí nevědomého. [McLuhan Marshall: Jak rozumět médiím; Odeon, 1991, str. 211 – 212]

Vtíravá reklama všeho druhu dnes sugeruje pocit, že půjčit peníze si může každý bez ohledu na své příjmy. Reklama plná sentimentu, ukazuje, že peníze je možné získat nejen snadno a velmi rychle, ale také bez rizika. Vidina rychle získaných peněz pak jde ruku v ruce s přehlížením důležitých informací na úvěr vázaných, které mohou, jak se v dalších kapitolách dovíme, z rychle získaných peněz rychle vytvořit situaci, kdy na dveře klepe exekutor.

---

²² výroční tisková zpráva HC 2008

²³ televizní reklamy společnosti Provident Financial s.r.o. téměř v každém šotu popisují příběh někoho, kdo se dostal do finančních potíží a právě Provident mu z nich pomohl a i nadále pomáhá.

6.2.1 Regulace reklamy

Aby reklama nebyla zavádějící a informace v ní obsažené neklamaly spotřebitele, je potřeba ji regulovat. Jen těžko si můžeme představit, že bude regulována reklama v tom smyslu, že by spotřebitelé přestali být přesvědčováni o individuální nenahraditelnosti propagovaného výrobku nebo služby, pokud není sám o sobě produktem rizikovým. Existují však druhy výrobků a služeb, jejichž propagace je zákonem omezena nebo přímo zakázána.²⁴

Civilizovaná společnost tak chrání své občany před lákadly, která mohou ve zvýšené míře škodit jednotlivcům, nebo celé společnosti. Stát prostřednictvím zákonů považuje za vhodné stanovit základní mantinely a pravidla propagaci alkoholických nápojů, léčiv, potravin a mnohých dalších produktů. Propagace úvěrových produktů je zatím v zákonech regulována velice omezeně, ačkoli právě tyto produkty mohou být v některých případech pro řadu spotřebitelů taktéž velmi nebezpečné.

6.2.2 Kontrola reklamy spotřebitelských úvěrů

V televizních reklamách na úvěry zpravidla nalezneme informace typu: „rychle“, „výhodně“, „bez ručitele“, „pro každého“, „bez příjmu“, „bez poplatku za zpracování“ apod. Zřídka se však na televizní obrazovce objeví základní indikátor ceny takového úvěru, tj. úrok a poplatky s úvěrem spojené. Ač se jedná o zákonnou povinnost²⁵, v televizních reklamách na úvěrové produkty se velice často neuvádí tzv. roční procentní sazba nákladů - RPSN²⁶, která je právě indikátorem celkové ceny úvěrových služeb. Pokud už se takový údaj v reklamě přeci jen vyskytne, zpravidla zmizí rychleji, než si divák stačí připravit lupu na jeho přečtení. Spotřebitel, který takového úvěru využije, pak může mít zkreslenou nebo dokonce vůbec žádnou představu o tom, kolik za danou půjčku v reálu zaplatí a hlavní roli pak může hrát už pouze důvěryhodnost poskytovatele, nebo přesvědčivost jeho reklamy.

---

²⁴ [Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy].

²⁵ *Jestliže je nabízen spotřebitelský úvěr nebo zprostředkování smlouvy, ve které se sjednává spotřebitelský úvěr, reklamou nebo nabídkou zboží nebo služby obsahující úrokovou sazbu nebo jakékoli údaje týkající se nákladů na úvěr, musí být jejich součástí roční procentní sazba nákladů na spotřebitelský úvěr nebo příklad jejího výpočtu. (zákon č. 321/2001 Sb., § 3)*

²⁶ *Roční procentní sazba nákladů (zkráceně RPSN) je číselně vyjádřená hodnota, která má umožnit spotřebiteli lépe vyhodnotit výhodnost nebo nevýhodnost poskytovaného úvěru. RPSN udává procentní podíl z dlužné částky, který musí spotřebitel zaplatit za období jednoho roku v souvislosti se splátkami, správou a dalšími výdaji spojenými s čerpáním úvěru.*

Česká obchodní inspekce (dále jen ČOI) pravidelně provádí kontroly, zda-li poskytovatelé a jejich úvěrové produkty splňují zákonné povinnosti²⁷. Tyto kontroly však provádí i u reklam, které jsou na tyto produkty vázány. Z těchto kontrol však vyplynuly závažné nedostatky v mnoha reklamách. V některých případech šlo dokonce o přímé porušení zákona.

Kontrolní akce ČOI pro kontrolu reklamy na úvěrové produkty probíhala celoročně, takže postihla i předvánoční období, kdy podle ČOI každoročně dochází k nárůstu poptávky po spotřebitelských úvěrech. ČOI kontrolovala veškeré dostupné formy reklamy či nabídky spotřebitelský úvěrů (např. reklama letáková, nabídkové katalogy, periodický i neperiodický tisk, reklama internetová, televizní či rozhlasová, reklama na billboardech, nabídky úvěrů v obchodech, bankovních pobočkách, atd.)

V průběhu celého roku 2008 pak bylo prověřeno celkem 498 reklam či nabídek, z nichž bylo 89 shledáno jako závadné (v 17,9 % zjištěno porušení zákona). Jednalo se o reklamy či nabídky na poskytnutí spotřebitelského úvěru či nabízející zprostředkování smlouvy sjednávající spotřebitelský úvěr, které obsahovaly úrokovou sazbu nebo jiné údaje týkající se nákladů na úvěr. Proto měla být dle zákona jejich nedílnou součástí rovněž sazba RPSN²⁸ nebo příklad výpočtu tohoto ukazatele. Osoby zodpovědné za tyto reklamy (ať už věřitelé či zprostředkovatelé úvěrů) však tuto povinnost nesplnily, uvedených 89 reklam údaj o RPSN zcela postrádalo.²⁹

Zhruba každá pátá reklama na úvěr, na kterou můžeme v Čechách narazit, nesplňuje zákonné podmínky a spotřebitele špatně, nebo vůbec neinformuje o základním parametru, kterým je právě cena za jeho poskytnutí.

6.3 Závadné smlouvy o úvěru

Je-li reklama úspěšná a spotřebitele dostatečně naláká k pořízení úvěru, čeká ho další riziková fáze, a tou je podpis úvěrové smlouvy. Nejen reklamy, ale i samotné

---

²⁷ [zákon č. 321/2001 Sb.]

²⁸ *Roční procentní sazba nákladů (zkráceně RPSN) je číslo, které má umožnit spotřebiteli lépe vyhodnotit výhodnost nebo nevýhodnost poskytovaného úvěru. RPSN udává procentní podíl z dlužné částky, který musí spotřebitel zaplatit za období jednoho roku v souvislosti se splátkami, správou a dalšími výdaji spojenými s čerpáním úvěru. Výpočet a legislativní podklad tohoto ukazatele je součástí zákona č. 321/2001 Sb.)*

²⁹ ČOI [online]. [cit. 2009-04-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.coi.cz/cs/tiskovy-servis/vysledky-kontrol.html>>

úvěrové smlouvy, totiž velice často odporují zákonným opatřením na ochranu spotřebitele a mohou být pro spotřebitele značně nevýhodné, nebo dokonce nebezpečné. Stejně jako u reklam kontroluje ČOI náležitosti smluv sjednávajících spotřebitelský úvěr. ČOI prováděla po celý rok 2008 sérii kontrol, ze kterých vzešly alarmující fakta. Z těchto kontrol vyplývá, že u 50 % všech prověřených smluv (prověřeno celkem 203 smluv) byly shledány nedostatky. Uvedené smlouvy neobsahovaly veškeré zákonem stanovené náležitosti. Kontrola byla zaměřena především na smlouvy uzavírané nebankovními věřiteli. ČOI má v tomto směru možnost provádět dozor pouze na základě podnětů spotřebitelů. Smlouvy porušující zákon pocházely od celkem 14ti poskytovatelů spotřebitelského úvěru.

Nejzávažnější a nejčastější pochybení se přímo týkalo tzv. roční procentní sazby nákladů – RPSN, tedy již zmiňovaného ukazatele, který ukazuje konečnou cenu úvěru. Porušení tohoto ustanovení bylo zjištěno v případě 71 smluv (35% ze všech kontrolovaných). Z toho ve 28 případech (14%) byla hodnota RPSN uvedená ve smlouvě vypočtena chybně, dalších 43 smluv (21%) pak hodnotu RPSN vůbec neobsahovalo. Bez těchto údajů nemá spotřebitel možnost se před podpisem smlouvy (a tudíž i souhlasu s obchodními podmínkami) snadno dobrat konečné ceny, kterou za půjčení peněz celkem zaplatí.

Ve 28 smlouvách (14 %) byl zákon porušen, neboť tyto smlouvy sjednávaly podmínky, za nichž je možno upravit ukazatel RPSN, které byly závislé pouze na vůli věřitele. Toto ujednání ve smlouvě spotřebitele značně znevýhodňuje, protože umožňuje věřiteli kdykoliv upravit dlužníkovi výši, nebo splatnost splátek, poplatky, nebo dokonce celkovou cenu úvěru.

Celkem 15 smluv (7%) v rozporu se zákonem dokonce sjednávalo, že v případě předčasného splacení úvěru nemusí vůbec dojít ke snížení plateb. To by pak v konečném důsledku mohlo znamenat, že dlužník svůj dluh předčasně splatí, ale jeho závazek platit splátky bude i nadále trvat. Stejný počet smluv pak neobsahoval způsob splácení úvěru, v deseti z těchto případů pak byla obsažena dvě rozdílná, navzájem si odporující ujednání o tom, jakým způsobem by mělo probíhat splácení úvěru. Mezi další prohřešky proti zákonu patřila též špatně vypočtená hodnota RPSN uvedená ve smlouvách, nebo hodnota RPSN, která sice dlužníka informovala o platbách určitého poplatku, ovšem způsobem velice neurčitým a zavádějícím.

6.3.1 Zkušenosti finančních poradců

Časté nesrovnalosti v úvěrových smlouvách potvrzují i zkušenosti nezávislých finančních poradců, jejichž úkolem je před negativními důsledky dluhů své klienty chránit. Tyto zkušenosti potvrzují fakt, že mnohé finanční instituce využívají nízké finanční gramotnosti spotřebitelů a za pomoci různých triků maximalizují svůj zisk na úkor dlužníka. Zde uvádím příklady některých podivných praktik společností poskytujících úvěry, se kterými jsem se setkal v rámci své vlastní praxe.

→ Klient na základě žádosti dostane úvěr, ale poskytovatel si ihned strhne určitou částku jako poplatek. Bývá to 10 % z výše úvěru i více. Klient na tuto skutečnost není předem upozorněn, později je v případě protestu pouze odkázán na obchodní podmínky úvěru, se kterými podpisem úvěrové smlouvy souhlasil.

→ Úvěrová smlouva zavazuje klienta, aby v krátké době po obdržení úvěru (často to tři dnů) zaplatil první splátku, jinak je sankcionován pokutou. Tato praktika se nedávno stala předmětem soudního sporu celé řady klientů se společností Finpomoc.cz, s.r.o., která do svých smluv zakomponovala právě toto ustanovení. Tato společnost nejen klienty sankcionovala pokutou, ale úvěrovou smlouvu jim vypověděla a nařídila veškeré půjčené peníze ihned vrátit.

→ Poskytovatel úvěru si ve smlouvě o úvěru vymíní, že může požadovat kdykoli předčasné splacení úvěru a případné nesplacení zatíží vysokou sankcí. Toto ustanovení je pro dlužníka značně nevýhodné. Pokud totiž dojde k situaci, že bude věřitel požadovat předčasné splacení a dlužník nebude schopen zaplatit, nebo vyřídit úvěr jiný, vznikne takto dlužníkovi nejen škoda ve výši sankce, ale i riziko exekuce majetku.

→ Některé úvěrové společnosti využívají systému týdenních splátek, což nejen navozuje pocit nízkého zatížení, ale též prohlubuje problémy v situaci, kdy dojde k pracovní, potažmo platební neschopnosti spotřebitele. V obchodních podmínkách některých úvěrových společností se totiž vyskytují klauzule, které umožňují úvěrové společnosti za předpokladu prodlení splátek spotřebitele smlouvu okamžitě vypovědět a chtít po dlužníkovi zaplacení celé dlužné částky. Zpravidla se jedná o tři splátky, nebývá ovšem definováno o jaké splátky se jedná, zda-li měsíční, nebo týdenní. Spotřebitel se tak může během jednoho měsíce platební neschopnosti snadno dostat na okraj tzv. dluhové pasti, kdy nezbyvá, než stávající úvěr zaplatit pomocí nového úvěru, který už však bývá mnohem nákladnější.

→ Některé nabídky (reklamní letáčky apod.) uvádějí čistou úrokovou sazbu v podivně nízké výši. Trik spočívá v tom, že se jedná pouze o čistý úrok, bez nákladů a

poplatků s úvěrem spojeným. Výše roční procentní sazby nákladů v některých případech není vůbec uvedena a pokud ano, je psána malým písmem a není vysvětlena. Do problematiky nezasvěcený spotřebitel tak může získat pocit, že může oproti konkurenčním nabídkám získat výhodný úrok. Roční procentní sazba nákladů (RPSN) však může být oproti čistému úroku mnohonásobně vyšší.

→ Některé úvěrové společnosti uvádějí lépe vypadající, avšak zavádějící měsíční, kvartální, nebo pololetní úroky na místo běžně používaného úroku ročního (p. a. = per annum). p. m. = per mēstruus (měsíčně), p. q. = per quartale (kvartálně), p. s. = per semester (pololetně). Nezasvěcený spotřebitel tak znovu může získat zkreslenou představu o celkové platbě za úvěr.

→ *Úrok stanovený z úvěru uvedený ve smlouvě platí jen v případě, že klient sežene každý týden někoho dalšího, kdo si vezme úvěr. Pokud se mu to nepovede, úrok se zvyšuje³⁰.*

→ *Úvěrová smlouva obsahuje rozhodčí doložku³¹ a právo poskytovatele úvěru zvolit si rozhodce. V případě sporu mezi poskytovatelem úvěru a dlužníkem, bývá rozhodce vždy na straně věřitele a jeho rozhodnutí je konečné. Dlužník nemá prakticky žádnou šanci. Na soud by se mohl obrátit jen v případě, že při rozhodnutí by došlo k procesní chybě²⁹.*

6.4 Sociální dávka jako splátka

Na finančním trhu se vyskytují takové subjekty, které nepřímo využívají sociálního systému České republiky a záměrně nabízejí půjčky nezaměstnaným, důchodcům, nebo matkám, které pobírají rodičovský příspěvek. Takový věřitel má totiž velkou jistotu toho, že tito dlužníci budou své dluhy splácet. Ač to může znít jako nesmysl, sociální dávky mohou být zabaveny v některých případech i v plné výši a to bez rozdílu typu dávky. Pokud jsou totiž dávky vypláceny převodem na účet, nejsou považovány za dávky, a proto se na ně nevztahuje ochrana o nezabavitelných částkách. Převodem na účet se z dávek stávají obecné peníze, a proto mohou být zabaveny v plné výši

---

³⁰ [převzato z PROUZA, Tomáš. *Dluhová past na druhou. Finmag. 2009, roč. 09, č. 4, s. 16.*]

³¹ *Rozhodčí řízení je mimosoudní způsob řešení majetkových sporů, kde je při rozhodování sporů vyloučena působnost soudů. Nejzásadnějším rozdílem mezi soudním a mimosoudním řešením je fakt, že rozhodce může rozhodovat nezávisle na právních předpisech (v případě soukromé osoby). Rozhodčí řízení v České republice je upraveno zákonem č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.*

(nezjišťuje se jejich původ). Jejich zabavením zůstává dlužník zcela bez finančních prostředků.

Věřitel se tak nemusí zajímat o příjem ze zaměstnání dlužníka, stačí mu pouze vědět, že má dotyčný nárok na pobírání sociálních dávek.

6.5 Postoj aktéra-věřitele k předlužení

Vzhledem k tomu, že má věřitel několik nástrojů, jak v případě předlužení získat peníze zpět, dá se předpokládat, že by tento aktér na současném stavu pravděpodobně nic neměnil. Díky možností exekuce dlužníků, jejich příjmů i sociálních dávek, absence úrokového stropu a existence rozhodčích soudů mají věřitelé v dnešní době natolik výhodné postavení, že by jim ně jakákoliv legislativní změna směřovaná od státu spíše uškodila. To je pravděpodobně také jeden z důvodů, proč se tomuto typu podnikání v České republice natolik daří.

7 Aktér stát

Stát zastává v problematice předlužení funkci regulátora vztahu dlužník-věřitel. Jeho úkolem je pomocí platné legislativy chránit práva obou zúčastněných aktérů. Dlužníky má pomocí zákonů na ochranu spotřebitele chránit před nekalými praktikami úvěrových společností a věřitele naopak pomocí exekučního řádu chránit před neplatiči z řad dlužníků. Má tedy zájem na pomyslné „spokojenosti“ obou aktérů. Oba tyto aktéři totiž platí daně na jeho provoz a je tedy logické, že se stát snaží mezi těmito aktéry pomocí různých nástrojů, jako je legislativa, udržet jakousi funkční rovnováhu.

První odstavec, článku 26, hlavy čtvrté listiny základních práv a svobod České republiky říká, že každý má v České republice právo podnikat. Hned další odstavec však říká, že stát může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých činností. Úkolem legislativy je tedy nejen podpora svobodného podnikání, ale zároveň i jeho regulace. Zákon v rámci ochrany spotřebitelů ustanovuje celou řadu opatření, kterými má předcházet problematickým situacím ohledně úvěrových produktů a vztahu dlužník-věřitel. Některé z nich však nemají patřičný efekt, nebo jsou jen velice obtížně definovatelné. V následujících kapitolách se budu zabývat těmi nejzákladnějšími nástroji legislativy, které tuto problematiku upravují a ochranu spotřebitelů definují.

7.1 Maximální výše úroků

Úrokem se rozumí odměna věřitele za půjčení peněz, nebo též jako kompenzace za dobu, kdy věřitel nemohl s půjčenou částkou disponovat. V České republice takřka neomezený. Zákony taxativně nevymezují jeho maximální výši a do značné míry proto platí smluvní volnost bez ohledu na to, zda se smlouva řídí občanským nebo obchodním zákoníkem. Není-li tedy spotřebitel, který žádá o půjčku spokojen s výší úroků, neměl by si takovou půjčku vůbec brát, neboť sám nese veškeré riziko. Pokud však přeci jen na výrazně nevýhodné podmínky, ať už z jakýchkoliv důvodů přistoupí, má možnost se později bránit. V případném sporu by pak rozhodoval soud, který by se ohlížel především na soulad smlouvy (výši úroků) s tzv. „dobrými mravy“. Zjednodušeně řečeno má šanci takový dlužník, který byl v době uzavření takovéto nevýhodné půjčky v tísní a věřitel toho nad určitou mez zneužil. O nutnosti jednání v souladu s dobrými mravy hovoří občanský zákoník v § 3 a § 39. Jde o jednu ze základních právních zásad, nadřazenou konkrétním ustanovením o závazcích či půjčkách, která ovšem není přesně

definovaná. V případě sporu pak rozpor s dobrými mravy posuzuje soud a to na základě individuálních okolností.

Zcela jiná je situace v případě, že je součástí smluvní dokumentace úvěru, kterou spotřebitel podepsal tzv. rozhodčí doložka. Jak jsem již popisoval v jedné z předchozích kapitol, takováto doložka obsahuje právo poskytovatele úvěru zvolit si v případě sporu tzv. rozhodce, který zastupuje klasický soud a rozhoduje za něj. Rozhodce však v takovém případě bývá vždy na straně věřitele a jeho rozhodnutí je konečné. Dlužník nemá prakticky žádnou šanci. Na soud by se mohl obrátit jen v případě, že při rozhodnutí by došlo k procesní chybě. Dlužník, který takovou smlouvu podepsal tak prakticky ztrácí jakoukoliv možnost se bránit.

7.1.1 Lichva

Je-li úvěr poskytnutý věřitelem v rozporu s dobrými mravy, dochází ke splnění jedné z podmínek pro naplnění skutkové podstaty trestného činu lichvy. Ke splnění druhé podmínky dojde, když věřitel zneužije něčí tísně, rozumové slabosti, nebo rozrušení, aby sám sebe obohatil. Lichvu upravuje trestní zákon v § 253, kde se doslovně uvádí,

„Kdo zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.“ [odst. 1, § 253 trestního zákona]

„Odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch.“ [odst. 2, § 253 trestního zákona]

Mohlo by se zdát, že zákon o lichvě je mocným nástrojem ochrany spotřebitelů před přehnanými úroky ze strany úvěrových společností. Prokázat lichvu však není vůbec snadné. Přestože je nezákonná, zákon přesně nestanoví, jaká konkrétní výše úroků u půjčky může už být za lichvu označena. Prokázat ji u soudu je potom téměř nemožné. Srovnávání konkurenčních úvěrových produktů není řešením. Dlužník, který chce dokázat, že platí přehnaně vysoký úrok se pak může jen mylně domnívat, že svůj úvěr srovná s nabídkou úvěrů od ostatních finančních institucí na trhu a soud mu dá za pravdu. V tomto směru se nemá dlužník o co opřít. Naopak, věřitel může snadno

prokázat, že srovnávané konkurenční úvěrové produkty jsou zcela jiné povahy na rozdíl od jeho nabídky, a to například ve způsobu zajištění úvěru (pojištění, zastavení věci movité, nebo nemovité), míry rizika nebo schopnosti spotřebitele splácet.

Dalším problémem při prokazování lichvy je fakt, že trestně odpovědné nemohou být právnické osoby, ale pouze konkrétní fyzické osoby. Nelze tedy z lichvy obvinít úvěrovou společnost. Prodejce nebo zprostředkovatel úvěru přitom není povinen zkoumat sociální, nebo duševní stav žadatele o úvěr.

V tomto směru je postavení dlužník-věřitel velice nevyrovnané. Dlužníkovi tak nezbyvá než spoléhat sám na sebe a úvěr přijmout až po důkladném uvážení nabídky a všech rizik s ní spojenými, přičemž je důležité, aby informace o výši placených úroků nebyla překvapením až po podpisu smlouvy, po obdržení upomínky k zaplacení, platebního rozkazu³² nebo dokonce exekuce, kdy už bývá většinou pozdě. Věřitel v tomto smyslu má velkou výhodu před spotřebiteli, kteří nemají dostatečný přehled o tom, jak fungují mechanismy úvěrových smluv a jaké riziko v sobě skrývají. Jinými slovy, spotřebitelé, potažmo dlužníci s nízkou úrovní finanční gramotností, jsou nejohroženější skupinou.

7.2 Další zákonná opatření

Klíčovým opatřením pro ochranu spotřebitele v oblasti finančních i jiných produktů je zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, v platném znění. Tento zákon mimo jiné ustanovuje ochranu před nekalými obchodními praktikami:

„Je-li obchodní praktika zaměřena na spotřebitele, kteří jsou z důvodu duševní nebo fyzické slabosti nebo věku zvláště zranitelní, hodnotí se její nekalost z hlediska průměrného člena této skupiny; tím není dotčeno obvyklé reklamní přehánění.“

„Užívání nekalých obchodních praktik při nabízení nebo prodeji výrobků, při nabízení nebo poskytování služeb či práv se zakazuje. Nekalé jsou zejména klamavé a agresivní obchodní praktiky.“ [odst. 2, § 4, zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele]

Dále podle § 5 definuje klamavé obchodní praktiky a dle § 9 definuje informační povinnosti věřitele, prodejce úvěrové služby: *„Prodávající je povinen řádně informovat spotřebitele o vlastnostech prodávaných výrobků nebo charakteru poskytovaných*

---

³² Platební rozkaz je využíván v občanském soudním řízení obecnými soudy. Upraven je v zákoně o občanském soudním řízení č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů. V platebním rozkazu žalovanému soud uloží, aby do 15 dnů od doručení platebního rozkazu žalobci zaplatil uplatněnou pohledávku a náklady řízení.

služeb, o způsobu použití a údržby výrobku a o nebezpečí, které vyplývá z jeho nesprávného použití nebo údržby, jakož i o riziku souvisejícím s poskytovanou službou. Jestliže je to potřebné s ohledem na povahu výrobku, způsob a dobu jeho užívání, je prodávající povinen zajistit, aby tyto informace byly obsaženy v přiloženém písemném návodu a aby byly srozumitelné.“

[odst. 1, § 9, zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele]

Spotřebitel tedy má právo být informován a věřitel má povinnost spotřebitele informovat nejenom o vlastnostech poskytované služby (úvěru), ale i o rizicích z takové služby plynoucí.

Sjednávání a problematiku spotřebitelských úvěrů definuje zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru a o změně zákona č. 64/1986 Sb. Zákon vymezuje pojem spotřebitelského úvěru a stanoví náležitosti smluv, jimiž se sjednává. Zavádí se jím ukazatel roční procentní sazby nákladů (RPSN), který má spotřebiteli usnadnit porovnávání jednotlivých spotřebitelských úvěrů na finančním trhu. Zákon upravuje rovněž další práva spotřebitele spojená s poskytnutím spotřebitelského úvěru. Jediným dozorovým orgánem je zde ČOI, která byla již zmiňována v souvislosti s aktérem-věřitelem.

7.3 Možnosti státu ovlivnit předlužení

Vzhledem k tomu, že stát právně reguluje vztah dlužník-věřitel, má také nejvíce možností ovlivňovat problematiku předlužení. Obecně existují zhruba tři možnosti, jak s problémem předlužení může stát nakládat. První možnost je zachování statutu quo, což spočívá v udržení současné záchytné sociální sítě pro předlužené a za pomoci sociálních intervencí a tzv. insolvenčního zákona je chránit před hmotnou nouzí. Druhou možností je pokus zvýšit za pomoci projektů finančního vzdělávání finanční gramotnost spotřebitelů. Třetí možností je pak zpřísněná regulace smluvních vztahů a vyšší ochrana spotřebitelů. Jednotlivé možnosti státu více rozeberu v následujících kapitolách.

7.3.1 Insolvenční zákon a osobní bankrot

Každý občan, který se dostal do dluhové pasti a nezvládá plnit své finanční závazky, má možnost řešit svou situaci oddlužením. Jedná se o poměrně obtížný krok, který ne vždy končí pozitivním výsledkem. Dlužník při něm totiž může přijít doslova o všechno.

Od ledna roku 2008 mají dlužníci-nepodnikatelé možnost zbavit se svých nahromaděných závazků formou oddlužení dle postupů, o kterých hovoří zákon č. 188/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení. Dlužníkem je v tomto případě každý občan, který není podnikatelem, má více věřitelů a není schopen splácet své závazky splácet. Taková situace se nazývá *Osobní bankrot*.

Pojem osobního bankrotu není v Čechách ničím ojedinělým. Obdobná právní úprava platí v celé řadě vyspělých zemí světa (například USA, Německo, Velká Británie). Dlužníci většinou volí oddlužení formou splátkového režimu, kdy je jim po dobu 5 let z jejich příjmu strháváno vše, kromě nezabavitelného minima. Dlužník - fyzická osoba se může oddlužit v podstatě dvěma způsoby. Prodejem veškerého majetku, nebo životem po dobu 5 let na životním minimu. Stát tímto opatřením dává možnost dlužníkům, kteří se předlužili, aby se svých dluhů v jasném časovém horizontu mohli zbavit, čímž je pomyslně vytáhne z dluhové pasti.

7.3.2 Finanční gramotnost do škol

Z výzkumu finanční gramotnosti je patrné, že právě tato gramotnost je mezi českou populací na nízké úrovni. Z již zmíněného výzkumu finanční gramotnosti z roku 2007 taktéž vyplynulo, že více než 80 % dotazovaných nezískalo dostatek informací pro orientaci v oblasti financí ve škole. Pod tíhou skutečnosti, kterou potvrzuje uvedený výzkum, připravilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo financí ČR a Ministerstvo průmyslu a obchodu projekt, kterým postupně zavádí vyučování finančních souvislostí na středních i základních školách. Bude se tak u dalších generací vytvářet potřebná finanční gramotnost. Společný dokument Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva financí ČR a Ministerstva průmyslu a obchodu rozlišuje finanční gramotnost na tři složky, a to na gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou. Uvedený dokument dále pak rozpracovává konkrétní osnovy, co by se z finanční oblasti mělo vyučovat na základních a středních školách.

Bude-li projekt finanční gramotnosti do českých škol úspěšný, měli by mladí lidé mít nejen dostatečný přehled o fungování finančního trhu, ale měli by být i schopni pracovat s rodinným rozpočtem, což by riziko předlužení u těchto generací mohlo rapidně snížit.

7.3.3 Zvýšení ochrany spotřebitelů

V souvislosti s úvěrovým trhem má stát možnost upravit regulaci tak, aby nemohlo dojít k situaci, kdy bude žadateli záměrně zatajeno riziko spojené s úvěrem, nebo kdy takový žadatel dostane zkreslený, nebo dokonce nedostane vůbec žádný údaj o ceně. Primárně však bude nutné omezit maximální možný úrok, jako odměnu věřitele za poskytnutí úvěru. Pokud totiž nebude možné zatížit úvěr neúměrně vysokou úrokovou sazbou, odpadá zároveň z velké části riziko, že nebude spotřebitel znát cenu úvěru. Přinejmenším totiž bude znát úrokový strop. V tomto směru tedy může být řešením zákonná regulace maximální úrokové sazby z úvěrů, podobně jako je tomu v některých zemích Evropské unie, od kterých by se mohli naši zákonodárci inspirovat. Zatímco v Čechách není tento úrokový strop taxativně definován, kupříkladu Belgické právo reguluje maximální výši úrokové sazby spotřebitelského úvěru v závislosti na výši úvěru, maximálně je to však 21 % p.a. (RPSN). V Polsku je to maximálně 30 % p.a.³³

Další úprava by se poté měla jasněji definovat omezení jak formy úvěrových smluv a veškerých dodatků, a to tak, že by se v nich nemohly objevovat klauzule, které spotřebitele značně znevýhodňují. Toto opatření značně omezí podnikání úvěrových společností, které takto přijdou do dosti podstatnou část svých zisků. Jen pro ilustraci. Pokud některé úvěrové společnosti zatěžují své úvěrové smlouvy 300 % úrokem, způsobil by jim přechod kupříkladu na „polský“ model snížení zisku na jednu desetinu.

8 Závěr

V této práci jsem definoval problém předlužení jako jev, který do značné míry ohrožuje poměrně velkou část populace. Na základě důkladného prozkoumání a popisu problematiky předlužení z hlediska příčin i důsledků jsem za pomoci identifikace a následné analýzy aktérů důkladně popsal jakí aktéři se v problematice předlužení angažují, jaké sledují cíle, jakým způsobem jich dosahují, jaké mají zájmy a jaká je jejich vzájemná interakce, což mi umožnilo odpovědět na stanovené výzkumné otázky. Mezi trojicí aktérů, na které jsem se zaměřil patří v první řadě dlužníci, jakožto konzumenti úvěrových služeb a věřitelé, jakožto prodejci úvěrů. Třetím klíčovým aktérem je stát, který vztahy předchozích dvou díky legislativě upravuje a reguluje. Na základě platné legislativy jsem rozebral současnou roli zákonů při ochraně spotřebitelů i

---

³³Finmag. [online]. [cit. 2009-05-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7406/>>

věřitelů v kontextu předlužení. Jako hlavní motiv dlužníků pak byla označena orientace na okamžitou spotřebu, život na dluh, ale také neznalost rizik. U aktéra věřitele byl identifikován pouze jeden motiv, kterým je zisk. V případě státu pak vystupuje zájem o zachování rovnováhy mezi oběma aktéry s důrazem na ochranu spotřebitelů pomocí legislativních opatření a zároveň ústavní ochranu možnosti podnikání, zvyšováním finanční gramotnosti spotřebitelů a ochranou dlužníků před hmotnou nouzí způsobenou pádem do dluhové pasti.

9 Použitá literatura

- BAUMAN Z.: *Individualizovaná společnost*. Mladá Fronta, Praha 2004. ISBN 80-204-1195-X
- BECK U.: *Riziková společnost*. SLON 2004. ISBN 80-86429-32-6
- GELLNER E.: *Rozum a kultura*. Historická úloha racionality a racionalismu. CDK, Praha 1999. ISBN 80-85959-44-5
- GIDDENS A.: *Důsledky modernity*. SLON, Praha 2006. ISBN: 80-86429-15-6
- GOFFMAN E.: *Stigma*. SLON, 2003. ISBN 80-86429-21-0
- KOLEKTIV KATEDRY VEŘEJNÝCH FINANČÍ. *Veřejné finance. 1. vyd. Praha Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995*. ISBN 80-7079-113-6
- MCLUHAN M.: *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha 1991. ISBN 80-239-6762-2
- WEBER M.: *Metodologie, sociologie a politika*. Oikoymenh, Praha 1998. ISBN 80-86005-48-8
- PETRUSEK M.: *Společnost pozdní doby*. SLON 2007. ISBN: 978-80-86429-63-2
- PROUZA, Tomáš. *Dluhová past na druhou*. *Finmag*. 2009, roč. 09, č. 4, s. 16.
- RITZEL G.: *Expressing America. A Critique of Global card Society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press. 1995
- SMITH A.: *Bohatství národů. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut 2002. ISBN: 80-86389-15-4

Dokumenty:

Výroční zpráva CBCB. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <http://cbcbs.cz/tzpravy/20090514_uverovybarometr.pdf>.

Výroční zpráva SOLUS. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <http://www.solus.cz/files/TZ_SOLUS_statistiky_za_2008.htm>.

Výroční zpráva Exekutorské komory. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.exekutorskakomora.cz/aktuality.php?skupina=2>>

Výroční zpráva Cetelem. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2007 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW: <<http://www.cetelem.cz>>

Výroční zpráva Home Credit. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW:

<http://www.homecredit.cz/cs/tiskove_centrum/tiskove_zpravy_2009.shtml>

Výzkum finanční gramotnosti. *Výzkumná zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW: <www.mfcr.cz/Vyzkum_Financni_gramotnost_2007_STEM_pdf.>

Elektronické zdroje:

Bezděk, Vladimír. Jsme v dluhové pasti?. [online]. Finmag, 2007 [cit. 2009-04-22].

Dostupný z WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/1484/>>

ČSÚ. Úspory a zadluženost : ocitly se české domácnosti v dluhové pasti? 2008; ČSÚ [online].

Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1151-08>>

ČOI. Každá druhá smlouva o spotřebitelském úvěru neobsahuje povinné náležitosti.

[online] 2009, Praha. Dostupný na WWW: <<http://www.coi.cz/cs/tiskovy-servis/vysledky-kontrol/kazda-druha-smlouva-o-spotrebitelskem-uveru-neobsahuje-povinne-nalezitosti.html>>

Rysková, Světlana. Lidé mají problémy s dluhy.[online] Finmag, 2008 [cit. 2009-05-12].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/1964/>>

Rysková, Světlana. Strach má velké oči.[online] Finmag, 2008 [cit. 2009-05-14].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7071//>>

Mašek. František. Před věřiteli se neschováte.[online] Finmag, 2009 [cit. 2009-05-08].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7071//>>

Mašek. František. Před věřiteli se neschováte.[online] Finmag, 2009 [cit. 2009-05-08]. Dostupný na WWW: < <http://www.finmag.cz/clanek/7071//>>

Skolek, Tomáš. Jak správně vyhlásit osobní bankrot. [online] Finance.cz, 2008 [cit. 2009-05-16]. Dostupný na WWW:< <http://www.finance.cz/zpravy/finance/154783-jak-spravne-vyhlasit-osobni-bankrot/>>

STEM, informace z výzkumu STEM TRENDY.[online] 1/2007. Dostupný z WWW: <<http://www.stem.cz/clanek/1212>>

STRATEGIE FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, MFČR [online]. [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.animaviva.cz>>

SVAČINA, Luboš. Pozor na kaňky v úvěrových registrech. *Hypoindex.cz* [online]. 2008, roč. [cit. 2009-05-10]. Dostupný z WWW: <http://www.hypoindex.cz/clanky/pozor-na-kanky-v-uverovych-registrech/>

Tisková zpráva exekutorské komory [online]. 2008 [cit. 2009-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.exekutorskakomora.cz/index.php?id=199>>

Právní normy:

zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád

zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání

zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru a o změně zákona č. 64/1986 Sb.

zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.

zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, v platném znění

zákon č. 99/1963 Sb., o občanském soudním řízení

zákon č. 21/1992 Sb., o bankách

zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

zákon č. 124/2002 Sb., o platebním styku.

zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

zákon č. 118/2000 Sb., o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele

zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

zákon č. 188/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení.

Zákon č. 84/1995 Sb., o hypotékách

Seznam příloh

Příloha č. 1: Příklady stavu předlužení.

Tyto příklady mají sloužit jako ilustrace tohoto problému na reálných situacích. Tato příloha navazuje na třetí kapitolu této prác. Jedná se o příklady z mé vlastní praxe finančního plánování a finančního poradenství. Jména a některé údaje jsou v rámci zachování anonymity aktérů pozměněny.

Lokalita: Východní Čechy

Kdo: Manželé P.

Věk: 25 a 24 let

Vzdělání: pan P. střední s maturitou, momentálně studující vysokou školu při zaměstnání
paní P. střední škola s maturitou

Manželé P. zdědili po svých rodičích dům, který chtěli zrekonstruovat a vybavit. Na tento účel jim byl známými doporučen účelový úvěr ze stavebního spoření, kterým rekonstrukci postupně financovali. Problém nastal ve chvíli, kdy stavební firma překročila původní plán rozpočtu rekonstrukce a úvěr schválený manželům P. nestačil. Faktury firmou vystavené měli krátkou dobu splatnosti, a tak manželé P. využili masivně inzerovaných rychlých spotřebitelských úvěrů a rozdíl hradili. Náklady ovšem dále rostly a s nimi i nerůznější „malé a rychlé“ úvěry. Tou dobou byla paní A.P. těhotná a po několika měsících postupné rekonstrukce porodila. Její příjem tak rázem klesl pouze na výši příspěvku v mateřství a posléze rodičovského příspěvku, přičemž náklady na chod domácnosti rapidně vzrostly. Manželé si předem nespočetali celkové náklady a předpokládali, že se stávající úvěry nechají snadno upravovat dle životní situace. Úvěry však najednou nebylo z čeho platit, a tak si na jejich splátky manželé P. poživovali další a další půjčky. Nehleděli už na to, kde a za kolik si půjčí, ale kdo jim vůbec ještě půjčí, přičemž některé jejich úvěrové smlouvy byly zatíženy celkovým úrokem (RPSN) ve výši 300% ročně a více. Celá tato zkušenost s úvěry vyústila do situace, kdy v rodinném rozpočtu chybí bezmála 9 000,- Kč měsíčně na splácení úvěrů. Manželům P. teď díky nesplácení bezprostředně hrozí exekuce majetku. S velkou pravděpodobností přijdou nejen o svůj dům, ale i možnost koupit si jiné, vlastní bydlení na několik let dopředu.

Na negativní dopady případné platební neschopnosti nebo na nemožnost úvěry flexibilně upravovat je nikdo z prodejců neupozornil, neměli žádnou povinnost to dělat. Na otázku, co bylo rozhodující pro výběr úvěrové společnosti, odpověděli oba manželé shodně, že to byla rychlost vyřízení a zaslání peněz. Pojem RPSN a význam tohoto ukazatele byl manželům P. neznámý.

Díky četným prodlením se splátkou úvěrů kvůli nedostatku financí v rodinném rozpočtu dostali manželé P. negativní záznam do bankovních i nebankovních registrů, což jim na několik let dopředu znemožňuje úspěšně požádat o nový úvěr pro financování jiného bydlení. Refinancování, konsolidace (sloučení do jednoho úvěru a případné natažení stávajících úvěrů je díky negativním záznamům, ale i příliš nízké schopnosti splácet prakticky nemožné.

Lokalita: Východní Čechy
Kdo: samoživitelka – Paní L.
Věk: 42 let
Vzdělání: Střední s maturitou

Paní L. se nedávno rozvedla se svým manželem, který ještě za dob jejich manželství vytvořil značné množství i objem dluhů. Součástí rozvodového řízení bylo i vyrovnání majetkových poměrů a stejně jako polovina hmotného majetku, připadla paní L, také polovina dluhů. Paní L. má dvě děti, které v rámci rozhodnutí soudu o opatrovnictví dostala do péče. Ještě donedávna činily splátky jejich úvěrů více než 1/2 všech příjmů. Nedávno se však ocitla na okraji dluhové past, a to ve chvíli, kdy v rámci úsporných opatření v rámci rizika ekonomické krize, snížil zaměstnavatel paní L. příjem na 2/3. V současné době žije paní L. se svými dětmi těsně na hranici životního minima. Její bývalý manžel, ač mu to soudní rozhodnutí nařizuje, neplatí paní L. výživné pro děti. Paní L. už několik měsíců žije z dalších dvou úvěrů, které si musela vzít od nebankovní společnosti, vzhledem k jejím nedostatečným příjmům. Průměrná RPSN jejích smluv o úvěru je ve výši 186 % p.a. Má již několik negativních záznamů jak v bankovním tak nebankovním registru. Konsolidace (sloučení) úvěrů tak není možná. Odklad splátek, nebo změnu splátkového kalendáře věřitelé nepovolují.

Lokalita: Praha
Kdo: pan K.
Věk: 36 let
Vzdělání: Střední s maturitou

Pan K. se počátkem roku 2009 rozhodl zrekonstruovat svůj byt, ve kterém žije se svojí přítelkyní. Pan K. nikdy neměl žádnou zkušenost s úvěrem, ani jiným finančním produktem a na radu od svých známých vyhledal prodejce úvěrů jedné nebankovní společnosti. Panu K. byl nabídnut úvěr se slevou na úrocích a bylo mu předvedeno, kolik musí minimálně splácet. Pak K. odešel domů s aktivní úvěrovou smlouvou. Pět dní po vyčerpání peněz na účet pana K, ale přišla od úvěrové společnosti upomínka za neplacení a následná výpověď smlouvy se sankcí. Pan K. měl na smlouvě doložku, která ho zavazovala zaplatit první splátku do tří dnů od přijetí úvěru. Pan K. ovšem od prodejce úvěru takovou informaci nedostal a při následné stížnosti byl pouze odkázán na svůj podpis pod úvěrovou smlouvou a na obchodní podmínky v ní obsažené. Sankce za neplacení, úroky z prodlení plus dlužná částka byla splatná do 14ti dnů od obdržení výpovědi. Vzhledem k tomu, že pan K. již stačil část peněz proinvestovat do rekonstrukce, musel si na splacení původního dluhu znovu vypůjčit, aby se vyhnul riziku soudního sporu. Následující půjčky ovšem byli podobného charakteru. Značně nevýhodné podmínky a takřka astronomická úroková sazba. Průměrná RPSN na všech úvěrových smlouvách je přibližně 380 % p.a. I toto je příklad dluhové pasti.

Pan K. až do doby setkání se mnou neměl představu u tom, kolik přesně je vlastně povinen na své úvěrové smlouvy měsíčně splácet. Pojem RPSN neznal vůbec.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Ivan Procházka

Příčiny a důsledky předlužení domácností

Bakalářská práce

Praha 2009

Autor práce: **Ivan Procházka**

Vedoucí práce: **Mgr. Michal Osuský**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Procházka, Ivan. *Příčiny a důsledky předlužení domácností*. Praha: Karlova Univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2009. 51 s. Vedoucí diplomové práce Mgr. Michal Osuský.

Anotace

Bakalářská práce *Příčiny a důsledky předlužení domácností* pojednává o problematice zadlužování domácností v České republice. Hledá příčiny a rozebírá důsledky tohoto fenoménu dnešní doby. V první části definuje trend zadlužení domácností, který má již téměř deset let vzestupnou tendenci, a který s sebou přináší riziko předlužení. Dále hledá a definuje příčiny předlužení domácností. K tomuto účelu využívá analýzu jednotlivých aktérů tohoto jevu. U každého z nich rozebírá jeho zájmy, chování, vzájemný vztah s ostatními aktéry, ale také možnosti zásahu do dané problematiky. Na závěr konci pak všechny poznatky shrnuje a popisuje vzájemnou interakci mezi jednotlivými aktéry.

Annotation

Bachelor thesis *Causes and consequences of heavy household indebtedness* deals over the issue of indebtedness of households in the Czech Republic. Finding the causes and examines the implications of this present phenomenon. The first part defines the trend of household heavy indebtedness, which is almost ten years, an upward trend, and that brings along the risk of insolvency. Furthermore, looking over and defines the causes household indebtedness. To this purpose, using an analysis of various stakeholders of this phenomenon. For each of them analyzes its interests, behavior, the relationship with other stakeholders, but also the possibility of interference with the issue. Finally, it summarizes all the findings and describes the interaction between various stakeholders.

Klíčová slova

Předlužení, úvěr, dluhová past, finanční gramotnost, lichva, osobní bankrot

Keywords

Heavy indebtedness, loan, debt trap, financial literacy, information literacy, usury, personal bankruptcy

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21.7. 2009

Ivan Procházka

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Michalu Osuskému za podporu a cenné rady, které mi během konzultací mé bakalářské práce poskytl.

Projekt bakalářské práce

Téma

Příčiny a důsledky předlužení domácností

Vymezení problému

Ve své práci se chci zabývat častým a dnes již zcela běžným jevem – masivním zadlužováním českých domácností. Ze své tříleté praxe v oboru finančního plánování a finančního poradenství mám mnoho zkušeností ze setkání s lidmi, kteří se z na první pohled nepochopitelných důvodů zadlužili tak, že se jejich životní úroveň, majetek, ale i rodina, cíle, sny a vize během krátké chvíle sesypali jako domeček z karet. Důvodů proč k takové situaci dochází je zřejmě mnoho a zdaleka ne vždy se jedná o vlastní přičinění těchto lidí. Svou roli v této problematice hrají mimo samotných dlužníků i jiní aktéři. Jádrem této práce by tedy měla být analýza aktérů problému předlužení.

Cíle

Primárním cílem této práce by mělo být odhalení hlavních aktérů problému předlužení, analýza jejich cílů, zájmů a rozbor jejich vzájemné interakce.

Výzkumné otázky

Je předlužení domácností nebezpečným jevem?

Jací aktéři v této problematice hrají roli?

Jaké jsou motivy a chování těchto aktérů?

Jaké vzájemné vztahy mezi sebou tyto aktéři mají?

Struktura práce

Definice problému

Popis důsledků předlužení

Hledání příčin problému

Analýza jednotlivých aktérů

Předpokládané zdroje

Literatura:

Bauman Zygmunt: *Individualizovaná společnost*. Mladá Fronta , Praha 2004

Gellner Ernest: *Rozum a kultura*. Historická úloha racionality a racionalismu. CDK, Praha 1999

McLuhan Marshall: *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha 1991

Weber Max: *Metodologie, sociologie a politika*. Oikoymenh, Praha 1998

Petrusek Miloslav: *Společnosti pozdní doby*. SLON, Praha 2006

Internet:

www.finamag.cz – finanční magazín

www.penize.cz – internetový server nejen o financích

www.financnitisen.cz – dluhová poradna

www.cnb.cz – stránky České národní banky

www.coi.cz – Česká obchodní inspekce

www.czso.cz – Český statistický úřad

www.spotrebitele.info – Sdružení obrany spotřebitelů

Obsah

1	METODOLOGIE	8
2	PROBLÉM PŘEDLUŽENÍ	8
2.1	POČET DLUŽNÍKŮ NARŮSTÁ.....	9
2.2	PROBLÉMY SE SPLÁCENÍM	10
2.3	NÁRŮST POČTU EXEKUCÍ MAJETKU	12
2.4	VYUŽITÍ ÚVĚRŮ A RIZIKA	13
2.4.1	Úvěry na financování nemovitostí.....	13
2.4.2	Spotřebitelské úvěry.....	14
3	DŮSLEDKY PŘEDLUŽENÍ	16
3.1	DLUHOVÁ PAST	16
3.2	EXEKUCE	16
3.2.1	Zabavení a prodej majetku dlužníka	17
3.2.2	Exekuce příjmů.....	17
3.3	STIGMATIZUJÍCÍ EFEKT PŘEDLUŽENÍ.....	18
3.4	PŘEDLUŽENÝ ČLOVĚK V PRAXI.....	19
4	ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH AKTÉRŮ	19
4.1	IDENTIFIKACE JEDNOTLIVÝCH AKTÉRŮ	20
5	AKTÉR DLUŽNÍK	21
5.1	JE MODERNÍ ŽÍT NA DLUH	21
5.1.1	Kreditní karta – fenomén dnešní doby	22
5.2	FINANČNÍ (NE)GRAMOTNOST	23
5.3	MOŽNOST OVLIVNIT RIZIKO PŘEDLUŽENÍ	26
6	AKTÉR VĚŘITEL	28
6.1	PŮJČOVÁNÍ JAKO VÝHODNÝ BYZNYS	28
6.2	REKLAMA A MÉDIA.....	29
6.2.1	Regulace reklamy.....	30
6.2.2	Kontrola reklamy spotřebitelských úvěrů.....	30
6.3	ZÁVADNÉ SMLOUVY O ÚVĚRU	31
6.3.1	Zkušenosti finančních poradců	33
6.4	SOCIÁLNÍ DÁVKA JAKO SPLÁTKA.....	34
6.5	POSTOJ AKTÉRA-VĚŘITELE K PŘEDLUŽENÍ.....	35
7	AKTÉR STÁT	36
7.1	MAXIMÁLNÍ VÝŠE ÚROKŮ	36
7.1.1	Lichva.....	37
7.2	DALŠÍ ZÁKONNÁ OPATŘENÍ	38
7.3	MOŽNOSTI STÁTU OVLIVNIT PŘEDLUŽENÍ.....	39
7.3.1	Insolvenční zákon a osobní bankrot.....	39
7.3.2	Finanční gramotnost do škol.....	40
7.3.3	Zvýšení ochrany spotřebitelů	41
8	ZÁVĚR	41
9	POUŽITÁ LITERATURA	43

Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybral na základě svého několikaletého zájmu o tuto problematiku tříleté praktické zkušenosti v oboru finančního plánování a finančního poradenství.

V současné době je mezi mnohými lidmi moderní žít na dluh. Tento trend je čím dál tím silnější a je masově podporován prostřednictvím médií ze strany bank a úvěrových společností. Zdá se, že je moderní a „trendy“ koupit si zboží, když „je zrovna potřeba“ a nečekat, až se na něj našetří finanční prostředky. Doba odříkání je zdá se pryč. Dnes je již naprosto běžné zajít do obchodu a koupit si zboží bez peněz v peněžence nebo na bankovním účtu. Lze si totiž půjčit peníze prakticky na cokoliv. Je také zcela běžné, že si mnozí lidé půjčují peníze o Vánocích na nákup vánočních dárků a následující rok nebo více let pak takový dluh splácí. Žijeme ve spotřební společnosti.

O zvyšující se síle tohoto trendu hovoří nejen nárůst počtu nových spotřebitelských úvěrů, ale také prudký nárůst dlužníků, kteří měli nebo mají problémy své dluhy splácet a v neposlední řadě též nárůst počtu exekucí majetku dlužníků.

Zadlužení a neschopnost dluhy splácet přitom může mít za určitých okolností závažné důsledky nejen pro jedince, jeho rodinu nebo blízké okolí, ale v konečném důsledku i pro stát. Žijeme ve společnosti *nového typu rizik* – „v pokročilé moderně je *společenská produkce bohatství systematicky doprovázena produkcí rizik*“ [Beck;2004]. Budou-li počty předlužených domácností narůstat stále stejným tempem, mohlo by se v blízké době jednat o závažný sociální problém.

Cílem této práce je popsat tuto problematiku, identifikovat hlavní aktéry tohoto jevu, neboli těch, kdo jsou daným problémem postižení, kdo mají na určitý zájem na problému, či kdo mají aktivní nebo pasivní vliv na řešení nebo rozhodování týkající se daného problému a také poznat jejich chápání problému, jednání, záměry a vzájemné vztahy. Tato analýza se tedy bude týkat nejen motivů samotných spotřebitelů, kteří úvěrů využívají, ale dotkne se také role poskytovatelů úvěrů a bude zkoumat i roli státu v této problematice.

V první části práce poukazuji na problém předlužení domácností jako jevu, který se v České republice ve větší míře začíná objevovat až počátkem nového tisíciletí, a který má již téměř 10 let vzestupnou tendenci. V další části se pak zabývám možnými důsledky předlužení, přičemž tuto část podpírám reálnými příklady stavu předlužení

z vlastní praxe. Na základě definice problému a rozboru důsledků definuji základní výzkumné otázky, na které poté pomocí analýzy jednotlivých aktérů odpovídám.

1 Metodologie

Pro sestavení této práce využívám metody rychlé analýzy aktérů, která v první fázi spočívá ve vyjasnění zkoumaného problému, definici problému předlužení, jeho důsledků a ve stanovení výzkumných cílů. Po zmapování a na základě znalosti problematiky definuji výzkumné otázky, které dále pomocí identifikace jednotlivých aktérů a jejich následné analýzy ověřuji. Identifikace spočívá ve vygenerování všech možných aktérů, kterých se problematika týká a nakonec jejich posouzení dle různých hledisek. Aktéry posuzuji z hlediska jejich zájmů, postojů, možnosti ovlivnit danou problematiku a také jejich vzájemné interakce.

2 Problém předlužení

Úvěry běžným spotřebitelům patří k jedné z nejrychleji se rozvíjejících služeb na českém finančním trhu. Úvěru tohoto typu jsou však z pohledu času v České republice relativní novinkou. Tento finanční nástroj se u nás totiž v masovém měřítku objevuje až počátkem nového tisíciletí. V průběhu devadesátých let se výše i počet úvěrů pohyboval na nízké a stabilní úrovni. Dle slov ekonoma Pavla Kohouta¹ byla hlavním důvodem nízkého úvěrování běžných spotřebitelů v 90. letech nejspíš naprostá nezkušenost českých bank a relativně pozdní schválení příslušných zákonů (například zákon o hypotékách z roku 1995). Teprve po roce 1995 začaly české banky velmi pomalu a v omezené míře poskytovat hypoteční úvěry. Do té doby byly banky zaměřeny na půjčování peněz novým podnikatelům i starým státním podnikům. Drobná klientela pro ně představovala mnoho práce s nejistým výsledkem, a proto takové půjčky zatěžovaly vysokým úrokem. Podmínky pro získání úvěru tak byly velice přísné a běžní občané i díky neochotě pobočkových pracovníků bank těchto služeb užívali jen velice omezeně. Zásadní zlom však přinesla finanční krize z roku 1997. Nejprve na několik let úvěrovou

---

¹ Pavel Kohout (1967) český ekonom a ekonomický publicista. Pracoval jako ekonomický analytik pro řadu nadnárodních společností (např. PPF či ING). Působil jako poradce českých ministrů financí. Je spoluzakladatelem společnosti Partners. Je také autorem několika knih (např. Investiční strategie pro třetí tisíciletí nebo Peníze, výnosy a rizika) a agilním publicistou. Jeho články či komentáře lze najít v denících Lidové noviny, MF Dnes, Hospodářské noviny, Právo nebo v časopisech Reflex, Respekt a jiné. Je také aktivním blogerem. V současnosti taktéž působí ve vládním poradním orgánu NERV. (zdroj: wikipedie)

činnost takřka zastavila, a to ve velkém i malém formátu. Důvodem byla nejen nejistota z budoucnosti spojená s rozsáhlými ekonomickými změnami², neochota bankovních ústavů půjčovat drobným klientům, ale také již zmíněné vysoké úrokové sazby. Pak se však přibližně v polovině roku 2000 daly věci rychle do pohybu. Noví majitelé privatizovaných českých bank se rozhodli hypotéky a jiné spotřebitelské úvěry podporovat, protože na to byli zvyklí ze svých domovských trhů v západní Evropě. Zároveň po roce 2000 prudce klesaly úrokové sazby a banky zavedly nové, rychlejší a efektivnější procesy. Díky velmi nízkému procentu neplatičů z řad běžných spotřebitelů neexistovala ani zde překážka rychlému růstu tohoto odvětví. Ekonomická situace v České republice již byla touto dobou poměrně stabilní a finanční trh tak nabízel bankám i spotřebitelům příležitost, jak úvěrových nástrojů masivně využít.

Zadlužení samo o sobě lze z ekonomického hlediska považovat za normální stav. Úvěry jsou hnacím motorem ekonomiky, protože podporují spotřebu. Nicméně i na pohled pozitivní jev může mít za určitých okolností řadu negativních efektů. Takovýmto negativním efektem zadlužení je kupříkladu stav, kdy má osoba více věřitelů a její splatné závazky jsou vyšší než je její majetek³. Takový stav lze označit jako předlužení, které je negativní, patologickou formou zadlužení, často vedoucí k ekonomickému zhroucení dlužníka.

Se zvyšující se četností a objemem zadlužení roste také riziko předlužení. V následujících kapitolách se proto budu věnovat popisu současného trendu zadlužování českých domácností.

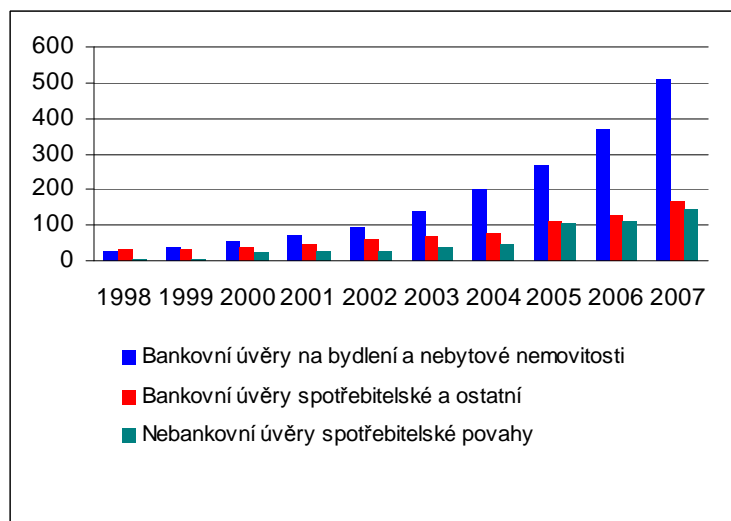
2.1 Počet dlužníků narůstá

Primárním ukazatelem toho, že každoročně stoupá počet spotřebitelů, kteří využívají úvěrových služeb bank, nebo nebankovních institucí jsou statistiky České národní banky a Českého statistického úřadu, které za poslední roky ukazují mnohonásobný nárůst jak počtu úvěrových případů, tak i růst objemu poskytovaných půjček.

---

² v době transformace české ekonomiky docházelo mimo jiné kvůli špatné legislativě, slabé kontrole a regulaci finančního trhu k pověstnému „vytunelování“ a následnému krachu velkých českých bank a dalších finančních subjektů. Tyto banky poté byly i se svými dluhy státem odkoupeny a za symbolickou cenu znovu prodány- Tento jev posléze přinesl změnu celého bankovního systému, mimo jiné i rapidní pokles úrokových sazeb.

³ [§ 1 odst. 3) zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání]

Obrázek 1 - Bankovní a nebankovní úvěry domácnostem v ČR (v mld. Kč)
zdroj: ČNB, ČLFA

Podle vyjádření představitelů Českého statistického úřadu jsou důvody prudkých nárůstů od počátku nového tisíciletí následující:

„Důvody růstu zadluženosti českých domácností spočívají jak na straně příjemců peněz, tak na straně jejich poskytovatelů. Domácnosti změnilы svůj náhled na zadluženost, v české společnosti se výrazně projevila orientace směrem ke konzumu, životní úroveň stoupla. Vývoj dlouhodobé zadluženosti domácností pak jasně odráží hlad po vlastním bydlení, patrný zejména v posledních letech zkoumaného období.“

[Úspory a zadluženost : ocitly se české domácnosti v dluhové pasti? červenec 2008; ČSÚ]

Tímto tvrzením se budu zabývat při analýze jednoho z hlavních aktérů.

2.2 Problémy se splácením

Doprovodným jevem růstu zadlužení obyvatel je ovšem také zvýšení počtu domácností, které nejsou schopny dostávat svým závazkům a včas je splácet. Ukazatelem narůstajícího počtu spotřebitelů neschopných splácet své závazky mohou být tzv. bankovní a nebankovní registry⁴ klientských informací, které mimo jiné zaznamenávají negativní zkušenosti bankovních a nebankovních společností se

⁴ Díky bankovním a nebankovním registrům sdílených klientských informací se banky a některé splátkové společnosti vzájemně chrání před klienty, kteří mají, nebo měli v minulosti problémy se splácením svých závazků

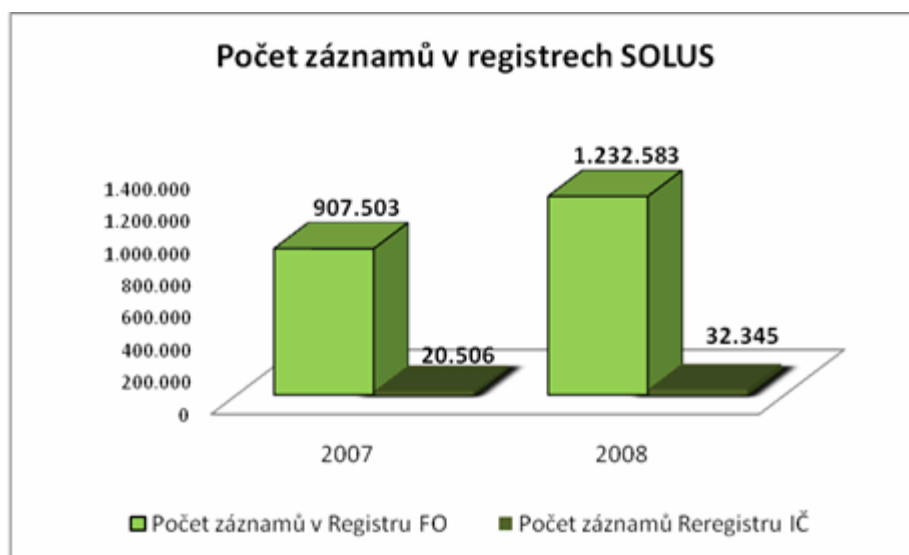

svými klienty. Tyto zkušenosti pak uchovávají v záznamech, které jsou volně přístupné pro ostatní finanční subjekty a ukazují mimo jiné, jaká je platební morálka dlužníků.

V této souvislosti lze zmínit bankami nejhojněji využívaný registr CBCB a dále nebankovní registr SOLUS. Tyto registry mimo jiné sdružují největší poskytovatele bankovních a nebankovních úvěrů v České republice.

Z údajů těchto registrů vyplývá, že mezi bankovní úvěry s nejvyšší mírou nesplacení patří tzv. spotřebitelské úvěry, u nichž ke konci roku 2008 dosáhl celkový objem dlouhodobě nesplacených závazků úctyhodných 1,7 miliard korun. Podíl splátek po splatnosti 3 a více měsíců v poměru k celkovému objemu úvěrů evidovaných v registru činil 4,7 procent.

V Registru fyzických osob nebankovního registru SOLUS, který byl spuštěn v roce 1999, se ke konci roku 2008 nacházelo 1,232 milionu záznamů o více než 750 tisících spotřebitelích, kteří mají nebo v uplynulých třech letech měli problémy se splácením svých závazků⁵. Počet záznamů vzrostl meziročně o více než třetinu. Problémy se splácením tak má nebo v uplynulých 3 letech měl zhruba každý 10. občan České republiky v produktivním věku, a to pouze u některých členů tohoto registru. Celkem pak dluží spotřebitelé členským společností registru více než 14,7 miliard Kč.

Obrázek 2 - Záznamy v registrech SOLUS

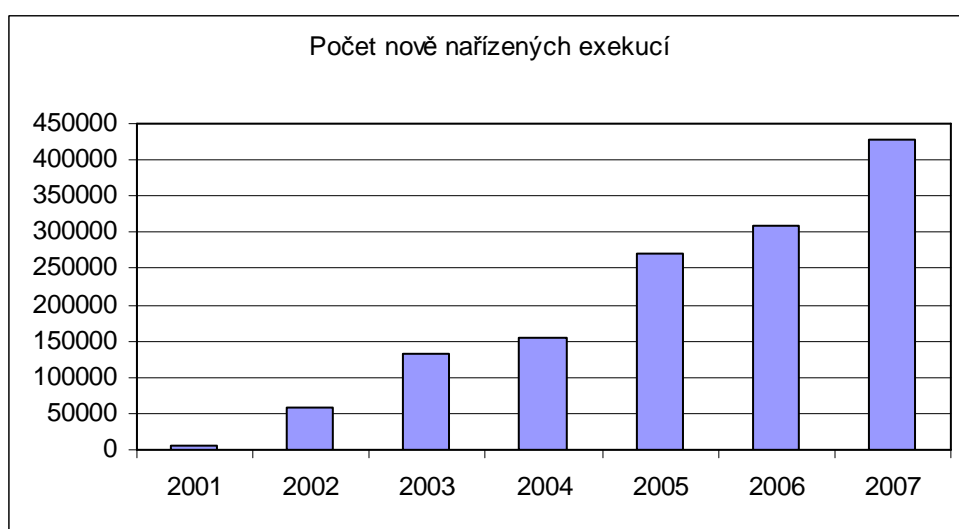
Pramen: SOLUS, www.solus.cz

⁵ Údaje z tiskové zprávy registru SOLUS z roku 2009

2.3 Nárůst počtu exekucí majetku

Nejen neschopnost dlužníků řádně a včas splácet, ale i další doprovodný jev charakterizuje problematiku předlužení. Tímto jevem je exekuce majetku dlužníků. Ta je dalším z ukazatelů narůstajícího trendu zadlužování a následné neschopnosti závazky včas a řádně splácet. Jedná se o konečný důsledek platební neschopnosti a pro spotřebitele může znamenat mnohé ztráty. Nejde jen o ztrátu veškerého majetku, ale též snížení životní úrovně a omezení možností na mnoho let dopředu⁶.

Stejně tak, jako roste počet dlužníků, roste i počet nově nařízených exekucí majetku, což je patrné z následujícího grafu.

Obrázek 3 - Počet nově nařízených exekucí

Pramen: Exekutorská komora České republiky

Exekutorská komora České republiky dle své výroční tiskové zprávy spatřuje hlavní důvody exekucí ve vymáhání pohledávek z nesplácených úvěrů. Podle vyjádření JUDr. Juraje Podkonického, Ph.D., dnes již bývalého prezidenta Exekutorské komory České republiky ze dne 17.04.2008, se „v roce 2007 poprvé výraznou příčinou nárůstu počtu nově nařízených exekucí staly nesplácené úvěry u bankovních i nebankovních finančních institucí.“ [Informace z tiskové zprávy exekutorské komory; 2008]

⁶ O tomto více v kapitolách 5.1 až 5.5

2.4 Využití úvěrů a rizika

K důkladné znalosti problematiky zadlužování a předlužení je vhodné nejprve definovat, k čemu se vlastně úvěry používají a jaké typy této pomyslné komodity mohou spotřebitelé na českém finančním trhu využívat.

Úvěrů se využívá v mnoha směrech. Od nákupu, výstavby, nebo rekonstrukce nemovitosti, přes podporu podnikání, až po nákup spotřebního zboží, automobilu, kuchyňského spotřebiče, nebo třeba dovolené. Pro účel této práce lze úvěry rozdělit do dvou základních kategorií, a to na úvěry jejichž účelem je financování bytové potřeby a úvěry bez prokazování účelu, tzv. úvěry spotřebitelské. Každý z těchto typů úvěrů má svá specifika a každý také přináší spotřebitelům různá rizika.

2.4.1 Úvěry na financování nemovitostí

Primárním účelem takovýchto úvěrů je nákup, výstavba, nebo rekonstrukce nemovitosti. Mezi úvěry tohoto typu patří tzv. hypoteční úvěry a úvěry ze stavebního spoření. U obou typů musí pro úspěšné schválení úvěru žadatel prokázat účelové vynaložení prostředků a zajistit úvěr zástavním právem⁷ k nemovitosti, popřípadě jinou formou zajištění⁸.

Využití účelového úvěru pro nákup nemovitosti lze považovat za poměrně bezpečnou investici do nemovitosti, která zároveň umožňuje řešit bytovou potřebu. Pomineme-li riziko snížení hodnoty zastavené nemovitosti⁹ v čase a tudíž riziko neprodejnosti nemovitosti za cenu ve výši úvěru na nemovitost vázanému, můžeme říci, že jde o tzv. „chytrý“ úvěr, který je krytý hodnotou, schovanou v zastavené nemovitosti a v případě neschopnosti dlužníka úvěr splácet, dojde k prodeji zastavené nemovitosti a uspokojení věřitele, banky, nebo stavební spořitelny. Tímto by neměla při platební neschopnosti dlužníkovi vzniknout škoda vyššího rozsahu, než je právě prodej zastavené nemovitosti.

U hypotečních účelových úvěrů zvláštní riziko nehrozí ani bankám, a to právě díky již zmiňovanému zajištění. Banka tak není nucena zatěžovat úvěr zvláště vysokým

---

⁷ zástavní právo je základním prvkem hypotečních úvěrů. Tyto úvěry se až na výjimky poskytují pouze do výše odhadní ceny nemovitosti zastavené ve prospěch věřitele.

⁸ stavební spořitelny do určitých částek úvěru nevyžadují nutně zástavu nemovitosti, ale jako zajištění může sloužit ručitel, který se zavazuje úvěr v případě neplacení závazku dlužníkem platit za něj.

⁹ snížení hodnoty nemovitostí společně s poskytováním tzv. sub-prime hypoték ze strany amerických hypotečních bank vedlo k nedávnému prudkému pádu celého amerického hypotečního trhu, který je ze současného pohledu startérem globální finanční krize a propadu mnohých světových ekonomik z roku 2008, který pokračuje dodnes.

úrokem kvůli riziku. Stejně tak banky kladou velký důraz na platební schopnost žadatelů. Žadatel o úvěr musí projít celou řadou opatření pro minimalizaci rizika z pohledu banky. Banka zkoumá nejen výši příjmů, závazků, nebo věk žadatele, ale i jeho minulost ve smyslu splácení případných předchozích půjček (průzkum registrů klientských informací). Některé banky využívají i informací z tzv. nebankovních registrů, ze kterých je možné zjistit kupříkladu i nezaplacené účty za služby mobilního operátora, a na základě takovéto informace žádost o úvěr zamítnout. Toto opatření tak chrání nejen banku, jakožto poskytovatele úvěru, ale do značné míry i spotřebitele. Úvěr totiž dostane skutečně jen ten, kdo je schopný (alespoň v době podání žádosti) úvěr včas a řádně splácet. Jinak je tomu ovšem u úvěrů spotřebitelských.

2.4.2 Spotřebitelské úvěry

Opomineme-li úvěry tohoto typu, které slouží k financování vzdělávání (školné, rekvalifikační kurzy apod.), potažmo zvyšování kvalifikace na trhu práce a které v konečném důsledku vedou k navýšení nebo udržení příjmů jedince, zbývají nám úvěry sloužící zejména k financování spotřebního zboží nebo služeb¹⁰. Spotřebitelským úvěrem lze financovat prakticky cokoliv. Drtivá většina poskytovatelů těchto úvěrů nevyžaduje po spotřebiteli doložit účel půjčky. U bankovních institucí většinou stačí prokázat pouze výši pracovního příjmu a udělit souhlas s tím, že může banka prozkoumat úvěrovou minulost žadatele o úvěr v registrech. Tímto se banky do jisté míry chrání před dlužníky, kteří mají problémy závazky splácet.

Zcela jiné je tomu ovšem u nebankovních úvěrových společností. Hlavní charakteristikou úvěrů od těchto společností je mnohem větší dostupnost než u úvěrů bankovních. Tyto společnosti umožňují rychlé a snadné vyřízení půjčky. Některé dokonce umožňují přinést potřebnou hotovost společně se smluvní dokumentací přímo k žadateli domů. Žadatel tak nemusí čekat na prověření příjmů nebo registrů a hotovost může ihned využít. Mohlo by se tak zdát, že tyto nebankovní společnosti poskytují kvalitnější služby a že jsou ke spotřebitelům vstřícnější, než-li bankovní instituce. Nic ovšem není zadarmo. Platí pravidlo, čím snazší je úvěr získat, tím je dražší. Tyto služby

---

¹⁰ Mezi tyto úvěrové nástroje lze zařadit kontokorent na běžném účtu, dále úvěrové čerpací karty, kreditní karty, klasické bankovní spotřebitelské úvěry, tzv. americkou hypotéku, tzv. rychlé půjčky, splátkový prodej a další.

jsou totiž vykoupeny několikanásobně vyšší úrokovou sazbou, což takové úvěry značně prodražuje, nehledě na fakt, že úvěrové smlouvy v těchto případech bývají značně netransparentní a pro spotřebitele značně nevýhodné, v některých případech dokonce nebezpečné¹¹.

Díky neexistenci jakékoliv formy zajištění¹² takových úvěrů tak může být riziko při (byť jen krátkodobé) neschopnosti dlužníka splácet poměrně značné.

---

¹¹ O tomto více v kapitolách 5.1 a 5.2

¹² Některé bankovní i nebankovní úvěrové společnosti umožňují zajistit úvěr pojištěním pro případ neschopnosti splácet. Takové pojištění však není povinné, má velice omezené krytí a mnohdy se jedná spíše o reklamní trik jak úvěr prodat, než o skutečné krytí rizika.

3 Důsledky předlužení

Úvěry jednoznačně mohou být prospěšné. Mohou nám umožnit lépe bydlet, nastartovat podnikání, koupit důležitou věc, nebo překlenout období špatné finanční situace. Každá mince má však dvě strany, a to platí i u dluhů. Každý dluh znamená riziko, které může mít několik různých podob. Díky dluhům můžeme přijít o příjem, majetek, sociální jistoty, nebo o možnosti využívat finanční trh do budoucna. V následujících kapitolách popisují situace, které mohou nastat, změní-li úvěr svoji podobu dobrého sluhy, na podobu zlého pána.

3.1 Dluhová past

Velmi častým jevem při neschopnosti splácet se u předlužených domácností stává pád do tzv. dluhové pasti. V makroekonomii se termínem dluhová past označuje „stav, kdy reálná úroková míra dluhu převyšuje tempo růstu hrubého domácího produktu.“¹³ Jinými slovy, za dluhy platíme více, než vůbec vyděláme.

Tento termín se ovšem dá převést z makroekonomie i na běžného spotřebitele, kde takový pojem znamená situaci, kdy dlužník není díky narůstajícím dluhům schopen řádně splácet a na splátky původního úvěru/úvěrů si půjčí jinde. Nový věřitel už však nese značně vyšší kreditní riziko¹⁴ než věřitel původní, proto nový úvěr zpravidla zatíží nejen vyšší úrokovou sazbou, ale i přísnějšími podmínkami, které mohou být pro dlužníka značně nevýhodné, v některých případech dokonce i nebezpečné. Dlužník takto vytlouká klín klínem, přičemž úroková sazba a splátky rostou do neúnosné výše, a to až do chvíle, kdy už není nikdo kdo by dlužníkovi peníze půjčil, přičemž původní věřitelé stále požadují splátky. Následuje exekuce majetku.

3.2 Exekuce

Neplní-li dlužník splátkový kalendář úvěru a je v prodlení se splátkami a porušuje tak podmínky úvěrové smlouvy, může věřitel podat návrh na zahájení exekučního řízení. Podmínkou pro exekuci majetku dlužníka je pak vykonatelný titul – pravomocný rozsudek soudu, pravomocný platební rozkaz, nebo pravomocný směnečný platební

---

¹³ [KOLEKTIV KATEDRY VEŘEJNÝCH FINANČÍ. *Veřejné finance*. 1. vyd. Praha Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995, str. 252]

¹⁴ Kreditní riziko je riziko vyplývající z neschopnosti nebo neochoty protistrany (dlužníka) splatit své závazky.

rozkaz¹⁵. Dá-li soud věřiteli za pravdu, nařídí exekuci a ustanoví exekutora, který zajistí majetek dlužníka za účelem uhrazení pohledávky.

3.2.1 Zabavení a prodej majetku dlužníka

Ačkoli je smyslem exekučního řízení účinně a co nejrychleji uspokojit nároky věřitele, zákon poskytuje určitou ochranu i dlužníkovi. Tomu tak nesmějí být zabaveny zejména věci, které jsou pro něj či jeho rodinu životně nezbytné. Dojde-li k exekuci majetku, má exekutor možnost zabavit majetek dle exekučního řádu. Podle § 322 občanského soudního řádu jsou z exekuce vyloučeny pouze věci, „*kteřé dlužník nezbytně potřebuje k uspokojování hmotných potřeb svých a své rodiny nebo k plnění svých pracovních úkolů, nebo věci, jejichž prodej by byl v rozporu s morálními pravidly.*“ Přesně specifikovány jsou v zákoně běžné oděvní součásti a obvyklé vybavení domácnosti (například lednice), dále snubní prsten a předměty podobné povahy, zdravotnické potřeby a jiné věci, které dlužník potřebuje vzhledem ke své nemoci nebo tělesné vadě, dále pak hotovost do částky 1 000 Kč.

Vše ostatní může exekutor dle svého uvážení zabavit a na aukci posléze prodat. Dlužník v tento okamžik může přijít nejen o veškerý svůj majetek, ale vzhledem k nákladům exekučního řízení, nutného právního zastoupení a dalších výdajů s tím spojených může dojít i k situaci, že výnos z prodaného majetku, který může být v aukci vydražen pouze za zlomek původní hodnoty¹⁶, zaplatí pouze náklady na celý tento proces a dluh i nadále zůstává. Dlužník tak nemá žádný majetek a věřitelům přitom stále dluží.

3.2.2 Exekuce příjmů

Zabavit jde ovšem kromě majetku i příjem a to ve více podobách. Kromě příjmů ze závislé činnosti a z výkonu samostatně výdělečné činnosti lze totiž exekučně zabavit i celou řadu sociálních dávek nad výši nezabavitelného minima. Srážky ze mzdy proto nesmějí přesáhnout mez, která je určena občanským soudním řádem a prováděcími a souvisejícími předpisy. Nezabavitelná částka při vymáhání exekuce pro rok 2009 činí 4620,- Kč. Je to součet 2/3 životního minima jednotlivce (3126,- Kč) a normativních

---

¹⁵ Směnečný platební rozkaz je zvláštní druh platebního rozkazu, kterým soud přikazuje žalovanému, aby zaplatil žalobcem požadovanou částku ze směnky nebo šeku.

¹⁶ vyvolávací cena začíná na jedné třetině odhadní ceny dražené věci [Zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád]

nákladů na bydlení pro jednu osobu v nájemním bytě v obci od 50 tisíc do 99 999 obyvatel, a to bez ohledu na to, v jaké obci skutečně povinný zaměstnanec žije. V tomto případě jde o 3804,- Kč. Jde tedy o dvě třetiny z částky 6930,- Kč. Nezabavitelná částka na vyživovanou osobu se stanoví obdobně. Jde o čtvrtinu z nezabavitelné částky na povinného, a činí tedy 1155,- Kč. Základní (celková) nezabavitelná částka povinného se stanoví jako součet nezabavitelné částky na povinného a všech nezabavitelných částek na vyživované osoby. Suma, nad kterou se zbytek čisté mzdy srazí bez omezení (po odečtení nezabavitelných částek) se stanoví obdobně. Jde o součet částek 3126 a 3804 korun, dohromady 6930,- Kč.¹⁷

Mezi sociální dávky a ostatní příjmy, které mohou podléhat exekuci patří sociální příspěvek, rodičovský příspěvek, odměna pěstouna, podpora v nezaměstnanosti, podpora při rekvalifikaci, mzdové nároky zaměstnance nevyplacené mu zaměstnavatelem, který je v platební neschopnosti, nemocenská, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, peněžitá pomoc v mateřství, důchod starobní, plný invalidní, částečný invalidní, vdovský a vdovecký, sirotčí. Dále pak lze zabavit stipendia, odstupné, plnění v při skončení zaměstnání, úrazový příspěvek, úrazová renta, aj.

3.3 Stigmatizující efekt předlužení

Zadlužení nemusí mít negativní efekt ve smyslu ztráty majetku, nebo příjmů. Může se jednat o značné omezení možnosti využívat finanční trh. V již zmiňovaných registrech klientských informací jsou kromě jména, rodného čísla a adresy uvedeny také základní informace o platební morálce dlužníka. Např. počet existujících úvěrových smluv (včetně nejrůznějších kreditních a úvěrových karet), výše jednotlivých úvěrů a splátek, historie splácení těchto závazků a informace o případném zajištění těchto závazků. Jakákoliv negativní informace se tedy zaznamenává.

Záznamy jsou v bankovním registru CBCB evidovány po dobu 4 let od úplného splacení závazků, poté dochází k výmazu záznamu. Předčasný výmaz záznamu společnost CBCB nepřipouští. Umožňuje pouze opravu sdílených údajů, pokud se prokáže, že negativní informace jsou v registru evidovány neprávem. Negativní záznamy v nebankovním registru SOLUS jsou evidovány po dobu 3 let od splacení

---

¹⁷ Výpočty použity z WWW: <<http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/obchodni-pravo/nezabavitelne-castky-v-roce-2009/1000456/51745>>

závazku. V praxi poté jakýkoliv negativní záznam znamená nemožnost úspěšně požádat o nový úvěr do doby, než uplynou 4 (3) roky od splacení závazku, který se stal předmětem negativního hodnocení. Žadatelova nová žádost bude automaticky zamítnuta, protože je na něj vydáno jakési „varování“, že jde o potenciálně „nebezpečného“ klienta. Nikdo už ovšem nezkoumá, z jakého důvodu žadatel negativní záznam dostal, za jakých okolností apod.

3.4 Předlužený člověk v praxi

V předešlých kapitolách jsem definoval různé scénáře a situace, které mohou postihnout dlužníka, který se předlužil. Pro lepší ilustraci stavu předlužení a přehled v rizikových situacích považuji za vhodné ukázat, jak se tato problematika projevuje v praxi. Jako ukázkou stavu předlužení jsem proto použil tři reálné příklady z mé vlastní praxe z oboru finančního plánování a finančního poradenství, ze kterých je patrné, jak se může domácnost předlužit a co může takové předlužení domácnosti znamenat. Tyto příklady jsou součástí přílohy číslo 1 této práce.

4 Analýza jednotlivých aktérů

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, co problém předlužení představuje, jaké má podoby a jaká rizika přináší. S ohledem na příklady stavu předlužení i na situace, kterými může dlužník projít, lze do jisté míry tvrdit, že předlužení je pro jedince situací poměrně nebezpečnou a cesta z něj může být strastiplná.

Důvodů proč neustále přibývá předlužených domácností může být mnoho. Nezodpovědný přístup ke dluhům ze strany dlužníků, neznalost spotřebitelů v oblasti základních mechanismů fungování finančního, respektive úvěrového trhu, nebo těžká životní situace mnohých domácností. Stejně tak se může jednat o výsledek současných módních trendů, které vytvářejí obraz naprosté normality nebo dokonce nezbytnosti zadlužení. Důvodů předlužení je patrně více. Pravděpodobně se jedná o kombinaci všech těchto faktorů, kde každý z nich hraje určitou roli.

Při hledání příčin současného stavu a trendu zadlužování však můžeme vycházet ze základního předpokladu existence dluhů vůbec. Jsou-li z hlediska předlužení domácností nejnebezpečnější právě úvěry spotřebitelské, můžeme je z pohledu sociální patologie považovat za nežádoucí. V tomto směru by mohlo platit následující. Pokud by nebylo těchto úvěrů, nebylo by ani „nebezpečně“ zadlužených. Pokud by nebylo

„nebezpečně“ zadlužených, s velkou pravděpodobností by neexistoval ani problém předlužení. V 90. letech v České republice spotřebitelské půjčky, jak je známe dnes, prakticky neexistovali a stejně tak předlužených domácností bylo minimum.

Proč je tedy těchto úvěrů tolik využíváno? Kdo má na zadlužení, potažmo předlužení zájem? Jak se k dané problematice staví a jaké vztahy mezi sebou mají? V následujících kapitolách se budu věnovat hledáním příčin předlužení, a to na základě analýzy aktérů tohoto jevu. Postupně proberu cíle, zájmy těchto jednotlivých aktérů a také jejich vzájemnou interakci.

4.1 Identifikace jednotlivých aktérů

Primárním úkolem k provedení analýzy aktéru je jejich identifikace. V problematice předlužení vystupuje mnoho různých aktérů. Mezi ty hlavní však na straně jedné patří samotní spotřebitelé, jakožto uživatelé úvěrových produktů (půjček) a na straně druhé věřitelé, neboli poskytovatelé úvěrů. Kdybychom ovšem celý proces předlužení prozkoumali do hloubky, najdeme aktérů mnohem více. Identifikaci všech aktérů, kteří v problému předlužení hrají nějakou roli můžeme pomocí projekce různých situací kdy došlo k zadlužení, potažmo předlužení.

V takovém případě se ke dvěma již zmíněným aktérům přidá jeden velice vlivný aktér, kterým je stát. Stát funguje ve vztahu dlužník-věřitel jako regulátor tohoto vztahu. Ten takový vztah reguluje pomocí legislativy, která říká, co se smí a co ne. Má taktéž funkci strůjce záchranné sociální sítě, jejíž cílem je v této problematice ochránit dlužníky před tzv. hmotnou nouzí. Dále má k dispozici několik různých kontrolních orgánů, které úvěrové společnosti monitorují a v případě porušení zákona sankcionují. Mezi tyto orgány patří mimo jiné Česká národní banka a Česká obchodní inspekce.

K tomu, aby spotřebitel, který potřebuje půjčku, mohl o nějakou požádat, musí vědět, na koho se může obrátit. V tomto ohledu hrají velkou roli média, která v dnešní době doslova bombardují spotřebitele nejrůznějšími nabídkami rychlých půjček, kreditních karet a jiných úvěrových nástrojů.

Dalším aktérem jsou prodejci různého zboží. Takřka každý prodejce aut, nákupní centrum, nebo cestovní kancelář krom prodeje svého zboží či služby, umožňuje spotřebitelům platit pomocí půjčky, čímž zadlužení obecně podporují.

V případě předlužení dlužníků pak nastupují další aktéři, kteří v této problematice hrají roli. V tom pro dlužníky lepším případě se jedná o tzv. dluhové poradny, které

dlužníky informují o tom, jak se z dluhů zbavit. V případě, že dluhové poradny selžou, nebo jejich služeb dlužníci nevyužijí a z dluhů se svépomocí nedostanou, nastupuje exekutor, který má za úkol věřitelovu pohledávku uspokojit. Jak již bylo psáno v předchozích kapitolách, zabavit může nejen majetek, ale i příjmy v různých podobách.

V případě sporu dlužníka a věřitele pak hrají důležitou roli soudy, nebo tzv. rozhodčí soudy, které mají za úkol rozhodnout, kdo ze zúčastněných je v právu.

Toto byl výčet některých z aktérů, kteří do problematiky předlužení zasahují. Mnozí z nich plní jen okrajovou funkci, mezi hlavní aktéry lze zařadit spotřebitele-dlužníky, věřitele-poskytovatele úvěrů a stát, který vše reguluje. Tyto tři hlavní aktéry v následujících kapitolách rozeberu.

5 Aktér dlužník

Dlužníka se problém předlužení nejvíce dotýká. Je zároveň tím aktérem, který stojí na počátku předlužení, protože poptává půjčku, kterou později nedokáže splácet. V této části analýzy aktéra-dlužníka nejprve definuji, jaké zájmy tento aktér sleduje a poté se budu zabývat tím, jaký aktivní či pasivní vliv na řešení daného problému má.

5.1 Je moderní žít na dluh

Počátek nového tisíciletí byl pro Českou republiku startovní čarou rychlého ekonomického růstu. Zvyšující se životní úroveň začala měnit i životní styl.

Marketingové výzkumy životního stylu z roku 2005 ukázaly, že se zlepšující ekonomická situace v Čechách promítá do postojů k penězům, nakupování a spotřebě. „U značné části populace se snižuje citlivost na výši ceny, díky tomu nadále narůstá důležitost značek a kvalita produktů. Lidé kladou stále více důraz na značkové, kvalitní a exkluzivní oblečení, které považují za jeden ze způsobů vyjádření úspěchu ve společnosti.“ [TNS AISA; 2005]¹⁸ Chuť po větší spotřebě roste, avšak citlivost na výši ceny se naopak klesá.

Stejně tak se v dnešní době velmi významným pojmem stává flexibilita. Mnohá pracovní místa jsou bez záruk. Existuje mnoho pracovních smluv na dobu určitou a mnoho přechodných zaměstnání, která lze zrušit bez varování a nároku na odstupné.

---

¹⁸ TNS AISA 2005 [online]. [cit.2009-03-10]. Dostupný z WWW: <<http://archiv.soc.cas.cz/download/123/SDAinfo0602.pdf>>

Existuje také obrovský tlak ze strany zaměstnavatelů na co největší možnou flexibilitu pracovního trhu, což může vést k pocitu, že opravdu každý „je nahraditelný“.

„Pokud nám chybí dlouhodobé zabezpečení, vypadá „okamžité uspokojení“ jako lákavá a rozumná strategie (...), odklad uspokojení ztratil své kouzlo: koneckonců je velmi nejisté, zda dnes vynaložená práce a úsilí zítra skutečně přinesou zisk; a navíc není vůbec jisté, zda odměny, které dnes působí lákavě, budou žádoucí ještě ve chvíli, kdy je konečně získáme. Je lepší užívat věci na místě, okamžitě. (...)Ve světě plném nebezpečí je každá šance, kterou jsme nevyužili tady a teď, ztracená: je proto neomluvitelné a neospravedlnitelné, pokud ji necháme utéci. (...)Klíčové slovo současné životní strategie zní „teď“.“ [BAUMAN: 2004]

Nejistá doba nepřeje dlouhodobému plánování, protože je plná nečekaných zvrátů, které mohou nepředvídatelně zmařit naše plány. Objevuje se silná orientace na přítomnost. Úvěry a půjčky se tak stávají jednou z nejsnazších cest k okamžitému uspokojení potřeby, přičemž půjčit si můžeme prakticky na cokoliv. Svoji potřebu díky nim můžeme uspokojit ihned, nemusíme na nic čekat. Zítra už totiž může být pozdě. Takové ekonomické chování je i přes svoji rizikovost čím dál tím více preferováno, což je pravděpodobně pouhou adaptací na nový charakter dnešní doby.

Masivní reklamní kampaně úvěrových společností vytvářejí dojem, jako by zadlužení bylo naprosto nezbytnou součástí života. Jsou emocionálně podbarvené a zdůrazňují především okamžitý efekt, kterého lze snadno a rychle dosáhnout (peníze ihned, bez ručitele, až domů apod.). Pocit ze získání nového automobilu, nebo vysněné dovolené v tropech pak může být emocí natolik silnou, že před ní strach z negativních důsledků zadlužení ustupuje do pozadí.

O tom, že se úvěry do povědomí spotřebitelů dostávají jako běžná a normální věc svědčí i výsledky výzkumů společnosti STEM, která dlouhodobě sleduje otázky spojené s finanční situací našich domácností. Brát si úvěry od bank připadá podle výsledků běžné dvěma třetinám obyvatel. Téměř tři čtvrtiny veřejnosti pak pokládají půjčky za nejrozzumnější řešení, jak získat peníze na nové bydlení. (Pramen: STEM, Trendy 2007/1, 1272 respondentů)

5.1.1 Kreditní karta – fenomén dnešní doby

Kreditní karta je jedním z nejdostupnějších úvěrových nástrojů dneška. Má přednost před všemi formami obchodního styku v tom, že na straně jedné umožňuje

jejímu majiteli umožňuje nakupovat více, než "si může dovolit", a na straně druhé ekonomickému systému fungovat dynamičtěji, než kdyby byl závislý jen na "hotových penězích". Kromě toho má kreditní karta další přednosti, které ji specificky vymezují. Mezi ně patří možnost jejím prostřednictvím kupovat předměty všeho druhu (není vázaná na jeden typ zboží či typ obchodní sítě). Funguje bez geografického omezení a snižuje náklady na směnný akt a na manipulaci s penězi. [Petrusek; 2007]

Podle George Ritzera jsou kreditní karty ambivalentním fenoménem. Je to jev, který vede jedním směrem k lidským tragédiím a druhým směrem k efektivnímu využití moderních technologií, ke skutečnému obohacení lidského života.

Kreditní karta může být stejně tak zdrojem soukromých starostí jako "velkých" sociálních (ekonomických, finančních) problémů, protože se dotýká na jedné straně individuů a rodin a na druhé straně velkých ekonomických a finančních institucí.

[Ritzer, G. 1995. Expressing America. A Critique of Global card Society]

Kreditní karta dělá díky své dostupnosti ze života na dluh běžnou věc. Banky je zpravidla poskytují zcela „zdarma“, což ovšem při čerpání peněz do mínusu neplatí. Kreditní karty jsou totiž zatížené značně vysokým úrokem a z pohledu banky je to poměrně výnosný nástroj, který je natolik dostupný, že ho může využít prakticky kdokoli. Lze jí dnes použít již prakticky při jakékoliv platbě, což jen umocňuje četnost jejího používání a tím pádem i život na dluh.

5.2 Finanční (ne)gramotnost

Pokud je spotřebitel dostatečně motivován k tomu, aby své potřeby řešil právě úvěrem, je z hlediska rizika předlužení velice důležité, jakým způsobem přistupuje k výběru nejen vhodného poskytovatele úvěru, ale též typu úvěru a v neposlední řadě také, jak vyhodnocuje a pracuje s riziky se zadlužením spojenými.

Současný stav narůstání případů nesplácení úvěrových závazků tak mimo jiné může být důsledkem neschopnosti spotřebitelů odhadnout svoje možnosti, nedostatečného finančního plánování a v neposlední řadě také nedostatkem informací o úvěrových produktech, které se za určitých okolností mohou stát značným rizikem.

Schopnost odhadnout svoje možnosti, spočítat si cenu, plánovat výdaje, porozumět obchodním podmínkám finančního produktu, to jsou základní rysy dovednosti, které lze souhrnně označit jako tzv. *finanční gramotnost*.

Finanční gramotností se rozumí soubor znalostí, dovedností a hodnotových postupů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb.

*„Finančně gramotný občan chápe základní ekonomické souvislosti, orientuje se na trhu finančních produktů a služeb a je schopen odpovědně spravovat osobní nebo rodinný rozpočet, včetně správy finančního majetku a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“.*¹⁹ Takto definuje finanční gramotnost ministerstvo financí České republiky.

Jak ale ukazují výsledky výzkumů, finanční gramotnost v tomto pojetí je v Čechách na velice nízké úrovni. Výzkum, který si nechalo zpracovat Ministerstvo financí ČR v roce 2007 odhalil dosti znepokojivá fakta. Cílem tohoto výzkumu bylo mimo jiné zmapování základní úrovně finanční gramotnosti na základě subjektivního hodnocení populace. Dle výše uvedené definice hodnotí celých 35 % dotázaných úroveň svojí finanční gramotnosti známkou 3 na stupnici od 1 do 5. Většina respondentů se tedy považuje za průměrně finančně gramotné.

O finanční gramotnosti Čechů pak vypovídají další závěry průzkumu, podle kterých vlastní rozpočet nebo rozpočet domácnosti nikdy nevytváří 34 % respondentů. Dá se tedy říci, že více než třetina domácností, nemá přehled o svých příjmech a výdajích. Jako důvod většina respondentů uvedla, že je to zbytečné.

K alarmujícím zjištěním došlo v oblasti určování výnosu z investic. Na otázku „Představte si, že investujete částku 3 000 Kč. Dal(a) byste přednost výnosu 300 Kč nebo výnosu 15 % z investované částky?“ odpovědělo 16 % účastníků průzkumu 300 Kč a dalších 10 % účastníků se nebylo schopno rozhodnout. Zdá se, že přibližně čtvrtina populace neumí pracovat s procenty, které jsou pro určení ceny nebo rizika úvěru (nebo výnosu z investic) klíčové. S tím asi souvisí i další výsledek průzkumu: volné finanční prostředky mají lidé uloženy nejčastěji doma. Investice, zhodnocování, nebo alespoň ochrana financí před vlivy inflace je, zdá se, pro mnoho Čechů tabu. 22 % respondentů volné prostředky utratí za další nákup, což jen potvrzuje orientaci značné části populace směrem ke konzumu .

Při výběru spotřebitelského úvěru nejvíce respondentů považuje za nejdůležitější kritérium roční úrokovou sazbu, a to celých 34 % dotázaných. Výše měsíční splátky je pak rozhodující pro 18% všech respondentů, což jistě souvisí s marketingem úvěrových

společností, které nabízejí půjčky s nízkou splátkou (ale o to vyšším úrokem). Důvěryhodnost poskytovatele je rozhodující pro více než 20 % všech respondentů.

Z hlediska rizika je silně alarmující fakt, že jen pro 19 % všech respondentů je u spotřebitelských úvěrů důležité tzv. RPSN, nebo-li roční procentní sazba nákladů, která jako jediná, je přesným indikátorem celkové ceny úvěru včetně všech poplatků.

Neznalost základních mechanismů fungování jak úvěrových produktů, tak i investic je důkazem velice nízké úrovně finanční gramotnosti u značné části populace. Pravděpodobně je jedním z hlavních faktorů, které stojí za rapidním nárůstem předlužených domácností. Otázkou zůstává, podle čeho se spotřebitelé rozhodují ve chvíli, kdy nemají o představu o riziku, ceně, nebo základním mechanismu fungování úvěrových finančních produktů.

Podle výzkumu finanční gramotnosti jsou pro spotřebitele nejdůležitějším a nejdůvěryhodnějším zdrojem informací přímí poskytovatelé finančních produktů nebo služby. Informace z oblasti financí a finančních produktů jsou čerpány ze tří základních zdrojů: přímo od poskytovatele (v bance, spořitelně, pojišťovně), z tisku a TV a od známých či příbuzných. Přímý poskytovatel působí jako zdroj nejdůvěryhodnější (59 % respondentů) a v případě potíží by se na něj obrátila polovina uživatelů produktu.

Z výše uvedeného vyplývá, že se spotřebitelé spoléhají zejména na poskytovatele daných služeb. Poskytovatelé komerčních úvěrů, ovšem svoje podnikání provozují za účelem zisku, a jeho snaha spotřebitelům pouze pomoci může být leckterých případech přinejmenším sporná (viz. kapitola motivy aktér věřitel). Kde se ale bere tak velká míra důvěry?

Podle Giddense je důvěra v odbornost a expertizu získávaná během socializace a především organizovaného vzdělávání, kdy „není dítěti sdělován jen obsah technických poznatků, ale též předávána bezpodmínečná úcta k technickému vědění všeho druhu...“. S pocitem důvěry je ale vždy ambivalentně spjat i pocit skepse plynoucí z neúplné informací o abstraktním systému nebo druhém jednotlivci, proto je důvěru nutné chápat jako „nevyslovené přijetí okolností, za kterých jsou jiné alternativy vyloučeny“. Takto je požadavek důvěry spojen s každodenní interakcí. V psychologické rovině je důvěra podmínkou pocitu ontologického bezpečí – pocitu víry v „trvalost vlastní identity a ve stálost sociálního a materiálního prostředí svého jednání“ [Giddens A., 1990, str. 83, 84 a 85]

---

¹⁹ STRATEGIE FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, MFČR [online]. [cit. 2009-03-20]. Dostupný z

V tisku a TV se pak až výjimky (testy spotřebitelů, srovnávací internetové kalkulatory) vyskytují zejména reklamy na úvěrové produkty, jejichž hlavním cílem je úvěrový produkt prodat. Informace od známých a příbuzných mohou mít za určitých okolností stejně spornou informační hodnotu, jako má reklama úvěrové společnosti. Takový informační zdroj (za předpokladu laického náhledu na problematiku) totiž může výborně informovat o dobré (nebo špatné) zkušenosti, nikoliv však o všech výhodách a nevýhodách, nebo dokonce o skrytých nebezpečích číhajících v obchodních podmínkách úvěrových smluv²⁰.

Informace od specialistů z oboru financí, makléřů a poradců, jejichž úkolem je na rizika a nebezpečí skrytá v obchodních podmínkách upozorňovat a hledat nejvýhodnější a nejbezpečnější řešení pro spotřebitele, získává jen přibližně 12 % všech spotřebitelů. Drtivá většina spotřebitelů je tak odkázána na informace, které získají přímo od poskytovatele daného úvěru a na svoji schopnost dostatečně dobře vyhodnotit rizika a porovnat nabídky od více poskytovatelů. Z informací, které nám poskytují statistiky registrů klientských informací a exekutorské komory je však patrné, že tato metoda v mnoha případech zřejmě není příliš efektivní.

5.3 Možnost ovlivnit riziko předlužení

Spotřebitel má možnost ovlivnit riziko předlužení v zásadě dvěma způsoby. Tím prvním je nevyužívání úvěrů, nezadlužování se vůbec a tím pádem i 100% eliminace tohoto rizika. Druhým způsobem je získání dostatečné úrovně finanční gramotnosti, nebo-li schopnosti v dostatečné míře předcházet problémům při zadlužení, a to ať už se jedná o práci informacemi, rozpočtem, nebo v odolnosti vůči rizikovým a nekvalitním službám úvěrových společností. Informace, které by dlužníky měly ochránit před riziky předlužení, by pak mohly poskytnout tzv. dluhové poradny.

Dluhové poradny poskytují bezplatné poradenství spotřebitelům, a to zejména v situacích, kdy v důsledku změny své životní situace nemohou řádně platit své dluhy. Rovněž se zde radí lidem, jak se lze zadlužit zodpovědně, a tím předejít problémům s řádným a včasným splácením dluhů.

Tyto poradny však zatím slouží spíše k „hašení požárů“. Mnohem efektivnější je ale prevence předlužení. Pouze ta totiž může plně zabránit negativním dopadům

---

WWW: <<http://www.animaviva.cz>>.

²⁰ O tomto více v kapitole 6.3

zadlužení. Každý spotřebitel, který nerozumí úvěrovým podmínkám, nebo má problémy vycházet s příjmem, by se tak měl, v případě záměru pořídit si úvěr, nejprve poradit s odborníkem, který by ho upozornil na všechna rizika s úvěrem spojená. Běžný spotřebitel by tak měl možnost představit si negativní situace, které ho ve stavu zadlužení mohou čekat a měl by mít možnost porovnat přínos úvěru s riziky.

6 Aktér věřitel

Věřitel, nebo-li poskytovatel úvěru je druhým klíčovým aktérem zadlužení a problému předlužení. V následujících kapitolách rozeberu hlavní motivy a zájmy těchto aktérů, stejně tak se budu zabývat tím, jaký mají vliv na problematiku předlužení.

6.1 Půjčování jako výhodný byznys

Půjčování peněz spotřebitelům je v České republice stále častějším jevem. Banky a jiné úvěrové společnosti díky této formě podnikání generují vysoké zisky. Tyto zisky navíc každoročně rostou. Příkladem může být čistý roční zisk úvěrových společností, které se půjčováním peněz zabývají. Například společnost CETELEM ČR, která patří mezi největší nebankovní instituce zabývající se poskytováním spotřebitelských úvěrů. Tato společnost měla za rok 2007 čistý zisk téměř půl miliardy Kč²¹. Dalším příkladem může být společnost Home Credit a. s. ("HC"), taktéž jeden z předních poskytovatelů spotřebitelských úvěrů v České republice, který oznámil za rok 2008 rekordní finanční výsledky. Čistý zisk za rok 2008 této společnosti vzrostl o 35 % a dosáhl rekordních 738 milionů Kč ve srovnání s 548 miliony Kč čistého zisku za stejné období roku 2007.²²

Nárůst zisků těchto společností je důkazem, že se tomuto typu podnikání v Čechách velmi dobře daří. Jakmile věřitel zatěžuje půjčku (respektive úvěr) úrokovou sazbou vyšší než je míra inflace, neboli znehodnocení peněz v čase, jedná se podnikání za účelem zisku. Zisk je hlavním motivem úvěrových společností. Úvaha Adama Smitha o tom, že lidé jsou si vzájemně prospěšní nikoliv z lásky, ale ze sebelásky [Smith;1776] i do této situace dobře zapadá, a tak i půjčování peněz není jen projevem dobré vůle věřitelů, ale především vidinou zisku.

Ne vždy ovšem společnosti tohoto typu při cestě k dosažení zisku využívají zcela korektních metod. Nejspíš jen málo lidí dnes neví, co je to úvěr, nebo půjčka. Pravděpodobně jen málo lidí však ví, co se skrývá pod záhadnými technickými výrazy, které lze najít v úvěrových smlouvách, v sazebnících bank nebo v samotných reklamách. Úvěry bez ručitele, bez front, po telefonu, do několika málo hodin a na cokoli nejsou pouze dobrou službou, kterou spotřebitelům prokazují úvěrové společnosti, ale hlavně velký byznys, který se spotřebitelům může značně prodražit.

---

²¹ výroční zpráva Cetelem 2007

Otázkou je tedy nejen, zda jsou naši občané finančně gramotní, ale také, zda jsou aktuálně prodávané a nabízené úvěrové produkty dostatečně pochopitelné. Jsou nabízeny transparentně? Jsou jasné všechny jejich parametry, podmínky i důsledky spotřebitelům už při jejich sjednání? V následujících kapitolách se dozvíme, jakým způsobem věřitelé zisku dosahují a jaký vliv mají na problematiku předlužení.

6.2 Reklama a média

Triků, jak klienta nalákat, využívají úvěrové společnosti bezpočet. Jednou z nejsilnějších a nejefektivnějších cest je však nejspíš reklama, zejména ta televizní.

Není náhodou, že se reklamy na rychlé půjčky „na cokoliv“ masivně na televizních obrazovkách propagují zejména před vánočními svátky, kde za pomoci rychle a snadno půjčených peněz deklarují krásné a pohodové Vánoce plné krásných dárků. Reklamy tohoto typu můžeme však na televizních obrazovkách sledovat ve všech ročních obdobích. Takovéto reklamy jsou často plné příběhů lidí, kteří nutně potřebovali peníze a hodná a příjemná pracovnice úvěrové společnosti jim je donesla až domů. Stačil jen podpis a rozbitou mikrovlnou troubu či jiný spotřebič mohou ihned nahradit novým. Navíc můžou dostat i dárek.²³

Reklama využívá nejzákladnější a nejověřenější formy lidské zkušenosti. V časopisech, novinách či rozhlase je reklama založená na podvědomí, ale reklama televizní se daleko více obrací na vědomí nevědomého. [McLuhan Marshall: Jak rozumět médiím; Odeon, 1991, str. 211 – 212]

Vtíravá reklama všeho druhu dnes sugeruje pocit, že půjčit peníze si může každý bez ohledu na své příjmy. Reklama plná sentimentu, ukazuje, že peníze je možné získat nejen snadno a velmi rychle, ale také bez rizika. Vidina rychle získaných peněz pak jde ruku v ruce s přehlížením důležitých informací na úvěr vázaných, které mohou, jak se v dalších kapitolách dovíme, z rychle získaných peněz rychle vytvořit situaci, kdy na dveře klepe exekutor.

---

²² výroční tisková zpráva HC 2008

²³ televizní reklamy společnosti Provident Financial s.r.o. téměř v každém šotu popisují příběh někoho, kdo se dostal do finančních potíží a právě Provident mu z nich pomohl a i nadále pomáhá.

6.2.1 Regulace reklamy

Aby reklama nebyla zavádějící a informace v ní obsažené neklamaly spotřebitele, je potřeba ji regulovat. Jen těžko si můžeme představit, že bude regulována reklama v tom smyslu, že by spotřebitelé přestali být přesvědčováni o individuální nenahraditelnosti propagovaného výrobku nebo služby, pokud není sám o sobě produktem rizikovým. Existují však druhy výrobků a služeb, jejichž propagace je zákonem omezena nebo přímo zakázána.²⁴

Civilizovaná společnost tak chrání své občany před lákadly, která mohou ve zvýšené míře škodit jednotlivcům, nebo celé společnosti. Stát prostřednictvím zákonů považuje za vhodné stanovit základní mantinely a pravidla propagaci alkoholických nápojů, léčiv, potravin a mnohých dalších produktů. Propagace úvěrových produktů je zatím v zákonech regulována velice omezeně, ačkoli právě tyto produkty mohou být v některých případech pro řadu spotřebitelů taktéž velmi nebezpečné.

6.2.2 Kontrola reklamy spotřebitelských úvěrů

V televizních reklamách na úvěry zpravidla nalezneme informace typu: „rychle“, „výhodně“, „bez ručitele“, „pro každého“, „bez příjmu“, „bez poplatku za zpracování“ apod. Zřídka se však na televizní obrazovce objeví základní indikátor ceny takového úvěru, tj. úrok a poplatky s úvěrem spojené. Ač se jedná o zákonnou povinnost²⁵, v televizních reklamách na úvěrové produkty se velice často neuvádí tzv. roční procentní sazba nákladů - RPSN²⁶, která je právě indikátorem celkové ceny úvěrových služeb. Pokud už se takový údaj v reklamě přeci jen vyskytne, zpravidla zmizí rychleji, než si divák stačí připravit lupu na jeho přečtení. Spotřebitel, který takového úvěru využije, pak může mít zkreslenou nebo dokonce vůbec žádnou představu o tom, kolik za danou půjčku v reálu zaplatí a hlavní roli pak může hrát už pouze důvěryhodnost poskytovatele, nebo přesvědčivost jeho reklamy.

---

²⁴ [Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy].

²⁵ *Jestliže je nabízen spotřebitelský úvěr nebo zprostředkování smlouvy, ve které se sjednává spotřebitelský úvěr, reklamou nebo nabídkou zboží nebo služby obsahující úrokovou sazbu nebo jakékoli údaje týkající se nákladů na úvěr, musí být jejich součástí roční procentní sazba nákladů na spotřebitelský úvěr nebo příklad jejího výpočtu. (zákon č. 321/2001 Sb., § 3)*

²⁶ *Roční procentní sazba nákladů (zkráceně RPSN) je číselně vyjádřená hodnota, která má umožnit spotřebiteli lépe vyhodnotit výhodnost nebo nevýhodnost poskytovaného úvěru. RPSN udává procentní podíl z dlužné částky, který musí spotřebitel zaplatit za období jednoho roku v souvislosti se splátkami, správou a dalšími výdaji spojenými s čerpáním úvěru.*

Česká obchodní inspekce (dále jen ČOI) pravidelně provádí kontroly, zda-li poskytovatelé a jejich úvěrové produkty splňují zákonné povinnosti²⁷. Tyto kontroly však provádí i u reklam, které jsou na tyto produkty vázány. Z těchto kontrol však vyplynuly závažné nedostatky v mnoha reklamách. V některých případech šlo dokonce o přímé porušení zákona.

Kontrolní akce ČOI pro kontrolu reklamy na úvěrové produkty probíhala celoročně, takže postihla i předvánoční období, kdy podle ČOI každoročně dochází k nárůstu poptávky po spotřebitelských úvěrech. ČOI kontrolovala veškeré dostupné formy reklamy či nabídky spotřebitelský úvěrů (např. reklama letáková, nabídkové katalogy, periodický i neperiodický tisk, reklama internetová, televizní či rozhlasová, reklama na billboardech, nabídky úvěrů v obchodech, bankovních pobočkách, atd.)

V průběhu celého roku 2008 pak bylo prověřeno celkem 498 reklam či nabídek, z nichž bylo 89 shledáno jako závadné (v 17,9 % zjištěno porušení zákona). Jednalo se o reklamy či nabídky na poskytnutí spotřebitelského úvěru či nabízející zprostředkování smlouvy sjednávající spotřebitelský úvěr, které obsahovaly úrokovou sazbu nebo jiné údaje týkající se nákladů na úvěr. Proto měla být dle zákona jejich nedílnou součástí rovněž sazba RPSN²⁸ nebo příklad výpočtu tohoto ukazatele. Osoby zodpovědné za tyto reklamy (ať už věřitelé či zprostředkovatelé úvěrů) však tuto povinnost nesplnily, uvedených 89 reklam údaj o RPSN zcela postrádalo.²⁹

Zhruba každá pátá reklama na úvěr, na kterou můžeme v Čechách narazit, nesplňuje zákonné podmínky a spotřebitele špatně, nebo vůbec neinformuje o základním parametru, kterým je právě cena za jeho poskytnutí.

6.3 Závadné smlouvy o úvěru

Je-li reklama úspěšná a spotřebitele dostatečně naláká k pořízení úvěru, čeká ho další riziková fáze, a tou je podpis úvěrové smlouvy. Nejen reklamy, ale i samotné

---

²⁷ [zákon č. 321/2001 Sb.]

²⁸ *Roční procentní sazba nákladů (zkráceně RPSN) je číslo, které má umožnit spotřebiteli lépe vyhodnotit výhodnost nebo nevýhodnost poskytovaného úvěru. RPSN udává procentní podíl z dlužné částky, který musí spotřebitel zaplatit za období jednoho roku v souvislosti se splátkami, správou a dalšími výdaji spojenými s čerpáním úvěru. Výpočet a legislativní podklad tohoto ukazatele je součástí zákona č. 321/2001 Sb.)*

²⁹ ČOI [online]. [cit. 2009-04-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.coi.cz/cs/tiskovy-servis/vysledky-kontrol.html>>

úvěrové smlouvy, totiž velice často odporují zákonným opatřením na ochranu spotřebitele a mohou být pro spotřebitele značně nevýhodné, nebo dokonce nebezpečné. Stejně jako u reklam kontroluje ČOI náležitosti smluv sjednávajících spotřebitelský úvěr. ČOI prováděla po celý rok 2008 sérii kontrol, ze kterých vzešly alarmující fakta. Z těchto kontrol vyplývá, že u 50 % všech prověřených smluv (prověřeno celkem 203 smluv) byly shledány nedostatky. Uvedené smlouvy neobsahovaly veškeré zákonem stanovené náležitosti. Kontrola byla zaměřena především na smlouvy uzavírané nebankovními věřiteli. ČOI má v tomto směru možnost provádět dozor pouze na základě podnětů spotřebitelů. Smlouvy porušující zákon pocházely od celkem 14ti poskytovatelů spotřebitelského úvěru.

Nejzávažnější a nejčastější pochybení se přímo týkalo tzv. roční procentní sazby nákladů – RPSN, tedy již zmiňovaného ukazatele, který ukazuje konečnou cenu úvěru. Porušení tohoto ustanovení bylo zjištěno v případě 71 smluv (35% ze všech kontrolovaných). Z toho ve 28 případech (14%) byla hodnota RPSN uvedená ve smlouvě vypočtena chybně, dalších 43 smluv (21%) pak hodnotu RPSN vůbec neobsahovalo. Bez těchto údajů nemá spotřebitel možnost se před podpisem smlouvy (a tudíž i souhlasu s obchodními podmínkami) snadno dobrat konečné ceny, kterou za půjčení peněz celkem zaplatí.

Ve 28 smlouvách (14 %) byl zákon porušen, neboť tyto smlouvy sjednávaly podmínky, za nichž je možno upravit ukazatel RPSN, které byly závislé pouze na vůli věřitele. Toto ujednání ve smlouvě spotřebitele značně znevýhodňuje, protože umožňuje věřiteli kdykoliv upravit dlužníkovi výši, nebo splatnost splátek, poplatky, nebo dokonce celkovou cenu úvěru.

Celkem 15 smluv (7%) v rozporu se zákonem dokonce sjednávalo, že v případě předčasného splacení úvěru nemusí vůbec dojít ke snížení plateb. To by pak v konečném důsledku mohlo znamenat, že dlužník svůj dluh předčasně splatí, ale jeho závazek platit splátky bude i nadále trvat. Stejný počet smluv pak neobsahoval způsob splácení úvěru, v deseti z těchto případů pak byla obsažena dvě rozdílná, navzájem si odporující ujednání o tom, jakým způsobem by mělo probíhat splácení úvěru. Mezi další prohřešky proti zákonu patřila též špatně vypočtená hodnota RPSN uvedená ve smlouvách, nebo hodnota RPSN, která sice dlužníka informovala o platbách určitého poplatku, ovšem způsobem velice neurčitým a zavádějícím.

6.3.1 Zkušenosti finančních poradců

Časté nesrovnalosti v úvěrových smlouvách potvrzují i zkušenosti nezávislých finančních poradců, jejichž úkolem je před negativními důsledky dluhů své klienty chránit. Tyto zkušenosti potvrzují fakt, že mnohé finanční instituce využívají nízké finanční gramotnosti spotřebitelů a za pomoci různých triků maximalizují svůj zisk na úkor dlužníka. Zde uvádím příklady některých podivných praktik společností poskytujících úvěry, se kterými jsem se setkal v rámci své vlastní praxe.

→ Klient na základě žádosti dostane úvěr, ale poskytovatel si ihned strhne určitou částku jako poplatek. Bývá to 10 % z výše úvěru i více. Klient na tuto skutečnost není předem upozorněn, později je v případě protestu pouze odkázán na obchodní podmínky úvěru, se kterými podpisem úvěrové smlouvy souhlasil.

→ Úvěrová smlouva zavazuje klienta, aby v krátké době po obdržení úvěru (často to tři dnů) zaplatil první splátku, jinak je sankcionován pokutou. Tato praktika se nedávno stala předmětem soudního sporu celé řady klientů se společností Finpomoc.cz, s.r.o., která do svých smluv zakomponovala právě toto ustanovení. Tato společnost nejen klienty sankcionovala pokutou, ale úvěrovou smlouvu jim vypověděla a nařídila veškeré půjčené peníze ihned vrátit.

→ Poskytovatel úvěru si ve smlouvě o úvěru vymíní, že může požadovat kdykoli předčasné splacení úvěru a případné nesplacení zatíží vysokou sankcí. Toto ustanovení je pro dlužníka značně nevýhodné. Pokud totiž dojde k situaci, že bude věřitel požadovat předčasné splacení a dlužník nebude schopen zaplatit, nebo vyřídit úvěr jiný, vznikne takto dlužníkovi nejen škoda ve výši sankce, ale i riziko exekuce majetku.

→ Některé úvěrové společnosti využívají systému týdenních splátek, což nejen navozuje pocit nízkého zatížení, ale též prohlubuje problémy v situaci, kdy dojde k pracovní, potažmo platební neschopnosti spotřebitele. V obchodních podmínkách některých úvěrových společností se totiž vyskytují klauzule, které umožňují úvěrové společnosti za předpokladu prodlení splátek spotřebitele smlouvu okamžitě vypovědět a chtít po dlužníkovi zaplacení celé dlužné částky. Zpravidla se jedná o tři splátky, nebývá ovšem definováno o jaké splátky se jedná, zda-li měsíční, nebo týdenní. Spotřebitel se tak může během jednoho měsíce platební neschopnosti snadno dostat na okraj tzv. dluhové pasti, kdy nezbývá, než stávající úvěr zaplatit pomocí nového úvěru, který už však bývá mnohem nákladnější.

→ Některé nabídky (reklamní letáčky apod.) uvádějí čistou úrokovou sazbu v podivně nízké výši. Trik spočívá v tom, že se jedná pouze o čistý úrok, bez nákladů a

poplatků s úvěrem spojeným. Výše roční procentní sazby nákladů v některých případech není vůbec uvedena a pokud ano, je psána malým písmem a není vysvětlena. Do problematiky nezasvěcený spotřebitel tak může získat pocit, že může oproti konkurenčním nabídkám získat výhodný úrok. Roční procentní sazba nákladů (RPSN) však může být oproti čistému úroku mnohonásobně vyšší.

→ Některé úvěrové společnosti uvádějí lépe vypadající, avšak zavádějící měsíční, kvartální, nebo pololetní úroky na místo běžně používaného úroku ročního (p. a. = per annum). p. m. = per mēnstruus (měsíčně), p. q. = per quartale (kvartálně), p. s. = per semester (pololetně). Nezasvěcený spotřebitel tak znovu může získat zkreslenou představu o celkové platbě za úvěr.

→ *Úrok stanovený z úvěru uvedený ve smlouvě platí jen v případě, že klient sežene každý týden někoho dalšího, kdo si vezme úvěr. Pokud se mu to nepovede, úrok se zvyšuje³⁰.*

→ *Úvěrová smlouva obsahuje rozhodčí doložku³¹ a právo poskytovatele úvěru zvolit si rozhodce. V případě sporu mezi poskytovatelem úvěru a dlužníkem, bývá rozhodce vždy na straně věřitele a jeho rozhodnutí je konečné. Dlužník nemá prakticky žádnou šanci. Na soud by se mohl obrátit jen v případě, že při rozhodnutí by došlo k procesní chybě²⁹.*

6.4 Sociální dávka jako splátka

Na finančním trhu se vyskytují takové subjekty, které nepřímo využívají sociálního systému České republiky a záměrně nabízejí půjčky nezaměstnaným, důchodcům, nebo matkám, které pobírají rodičovský příspěvek. Takový věřitel má totiž velkou jistotu toho, že tito dlužníci budou své dluhy splácet. Ač to může znít jako nesmysl, sociální dávky mohou být zabaveny v některých případech i v plné výši a to bez rozdílu typu dávky. Pokud jsou totiž dávky vypláceny převodem na účet, nejsou považovány za dávky, a proto se na ně nevztahuje ochrana o nezabavitelných částkách. Převodem na účet se z dávek stávají obecné peníze, a proto mohou být zabaveny v plné výši

---

³⁰ [převzato z PROUZA, Tomáš. *Dluhová past na druhou. Finmag. 2009, roč. 09, č. 4, s. 16.*]

³¹ *Rozhodčí řízení je mimosoudní způsob řešení majetkových sporů, kde je při rozhodování sporů vyloučena působnost soudů. Nejzásadnějším rozdílem mezi soudním a mimosoudním řešením je fakt, že rozhodce může rozhodovat nezávisle na právních předpisech (v případě soukromé osoby). Rozhodčí řízení v České republice je upraveno zákonem č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.*

(nezjišťuje se jejich původ). Jejich zabavením zůstává dlužník zcela bez finančních prostředků.

Věřitel se tak nemusí zajímat o příjem ze zaměstnání dlužníka, stačí mu pouze vědět, že má dotyčný nárok na pobírání sociálních dávek.

6.5 *Postoj aktéra-věřitele k předlužení*

Vzhledem k tomu, že má věřitel několik nástrojů, jak v případě předlužení získat peníze zpět, dá se předpokládat, že by tento aktér na současném stavu pravděpodobně nic neměnil. Díky možností exekuce dlužníků, jejich příjmů i sociálních dávek, absence úrokového stropu a existence rozhodčích soudů mají věřitelé v dnešní době natolik výhodné postavení, že by jim ně jakákoliv legislativní změna směřovaná od státu spíše uškodila. To je pravděpodobně také jeden z důvodů, proč se tomuto typu podnikání v České republice natolik daří.

7 Aktér stát

Stát zastává v problematice předlužení funkci regulátora vztahu dlužník-věřitel. Jeho úkolem je pomocí platné legislativy chránit práva obou zúčastněných aktérů. Dlužníky má pomocí zákonů na ochranu spotřebitele chránit před nekalými praktikami úvěrových společností a věřitele naopak pomocí exekučního řádu chránit před neplatiči z řad dlužníků. Má tedy zájem na pomyslné „spokojenosti“ obou aktérů. Oba tyto aktéři totiž platí daně na jeho provoz a je tedy logické, že se stát snaží mezi těmito aktéry pomocí různých nástrojů, jako je legislativa, udržet jakousi funkční rovnováhu.

První odstavec, článku 26, hlavy čtvrté listiny základních práv a svobod České republiky říká, že každý má v České republice právo podnikat. Hned další odstavec však říká, že stát může stanovit podmínky a omezení pro výkon určitých činností. Úkolem legislativy je tedy nejen podpora svobodného podnikání, ale zároveň i jeho regulace. Zákon v rámci ochrany spotřebitelů ustanovuje celou řadu opatření, kterými má předcházet problematičtým situacím ohledně úvěrových produktů a vztahu dlužník-věřitel. Některé z nich však nemají patřičný efekt, nebo jsou jen velice obtížně definovatelné. V následujících kapitolách se budu zabývat těmi nejzákladnějšími nástroji legislativy, které tuto problematiku upravují a ochranu spotřebitelů definují.

7.1 Maximální výše úroků

Úrokem se rozumí odměna věřitele za půjčení peněz, nebo též jako kompenzace za dobu, kdy věřitel nemohl s půjčenou částkou disponovat. V České republice takřka neomezený. Zákony taxativně nevymezují jeho maximální výši a do značné míry proto platí smluvní volnost bez ohledu na to, zda se smlouva řídí občanským nebo obchodním zákoníkem. Není-li tedy spotřebitel, který žádá o půjčku spokojen s výší úroků, neměl by si takovou půjčku vůbec brát, neboť sám nese veškeré riziko. Pokud však přeci jen na výrazně nevýhodné podmínky, ať už z jakýchkoliv důvodů přistoupí, má možnost se později bránit. V případném sporu by pak rozhodoval soud, který by se ohlížel především na soulad smlouvy (výši úroků) s tzv. „dobrými mravy“. Zjednodušeně řečeno má šanci takový dlužník, který byl v době uzavření takovéto nevýhodné půjčky v tísní a věřitel toho nad určitou mez zneužil. O nutnosti jednání v souladu s dobrými mravy hovoří občanský zákoník v § 3 a § 39. Jde o jednu ze základních právních zásad, nadřazenou konkrétním ustanovením o závazcích či půjčkách, která ovšem není přesně

definovaná. V případě sporu pak rozpor s dobrými mravy posuzuje soud a to na základě individuálních okolností.

Zcela jiná je situace v případě, že je součástí smluvní dokumentace úvěru, kterou spotřebitel podepsal tzv. rozhodčí doložka. Jak jsem již popisoval v jedné z předchozích kapitol, takováto doložka obsahuje právo poskytovatele úvěru zvolit si v případě sporu tzv. rozhodce, který zastupuje klasický soud a rozhoduje za něj. Rozhodce však v takovém případě bývá vždy na straně věřitele a jeho rozhodnutí je konečné. Dlužník nemá prakticky žádnou šanci. Na soud by se mohl obrátit jen v případě, že při rozhodnutí by došlo k procesní chybě. Dlužník, který takovou smlouvu podepsal tak prakticky ztrácí jakoukoliv možnost se bránit.

7.1.1 Lichva

Je-li úvěr poskytnutý věřitelem v rozporu s dobrými mravy, dochází ke splnění jedné z podmínek pro naplnění skutkové podstaty trestného činu lichvy. Ke splnění druhé podmínky dojde, když věřitel zneužije něčí tísně, rozumové slabosti, nebo rozrušení, aby sám sebe obohatil. Lichvu upravuje trestní zákon v § 253, kde se doslovně uvádí,

„Kdo zneužívá něčí tísně, nezkušenosti nebo rozumové slabosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo peněžitým trestem.“ [odst. 1, § 253 trestního zákona]

„Odnětím svobody na šest měsíců až pět let bude pachatel potrestán, získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch.“ [odst. 2, § 253 trestního zákona]

Mohlo by se zdát, že zákon o lichvě je mocným nástrojem ochrany spotřebitelů před přehnanými úroky ze strany úvěrových společností. Prokázat lichvu však není vůbec snadné. Přestože je nezákonná, zákon přesně nestanoví, jaká konkrétní výše úroků u půjčky může už být za lichvu označena. Prokázat ji u soudu je potom téměř nemožné. Srovnávání konkurenčních úvěrových produktů není řešením. Dlužník, který chce dokázat, že platí přehnaně vysoký úrok se pak může jen mylně domnívat, že svůj úvěr srovná s nabídkou úvěrů od ostatních finančních institucí na trhu a soud mu dá za pravdu. V tomto směru se nemá dlužník o co opřít. Naopak, věřitel může snadno

prokázat, že srovnávané konkurenční úvěrové produkty jsou zcela jiné povahy na rozdíl od jeho nabídky, a to například ve způsobu zajištění úvěru (pojištění, zastavení věci movité, nebo nemovité), míry rizika nebo schopnosti spotřebitele splácet.

Dalším problémem při prokazování lichvy je fakt, že trestně odpovědné nemohou být právnické osoby, ale pouze konkrétní fyzické osoby. Nelze tedy z lichvy obvinít úvěrovou společnost. Prodejce nebo zprostředkovatel úvěru přitom není povinen zkoumat sociální, nebo duševní stav žadatele o úvěr.

V tomto směru je postavení dlužník-věřitel velice nevyrovnané. Dlužníkovi tak nezbyvá než spoléhat sám na sebe a úvěr přijmout až po důkladném uvážení nabídky a všech rizik s ní spojenými, přičemž je důležité, aby informace o výši placených úroků nebyla překvapením až po podpisu smlouvy, po obdržení upomínky k zaplacení, platebního rozkazu³² nebo dokonce exekuce, kdy už bývá většinou pozdě. Věřitel v tomto smyslu má velkou výhodu před spotřebiteli, kteří nemají dostatečný přehled o tom, jak fungují mechanismy úvěrových smluv a jaké riziko v sobě skrývají. Jinými slovy, spotřebitelé, potažmo dlužníci s nízkou úrovní finanční gramotností, jsou nejohroženější skupinou.

7.2 Další zákonná opatření

Klíčovým opatřením pro ochranu spotřebitele v oblasti finančních i jiných produktů je zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, v platném znění. Tento zákon mimo jiné ustanovuje ochranu před nekalými obchodními praktikami:

„Je-li obchodní praktika zaměřena na spotřebitele, kteří jsou z důvodu duševní nebo fyzické slabosti nebo věku zvláště zranitelní, hodnotí se její nekalost z hlediska průměrného člena této skupiny; tím není dotčeno obvyklé reklamní přehánění.“

„Užívání nekalých obchodních praktik při nabízení nebo prodeji výrobků, při nabízení nebo poskytování služeb či práv se zakazuje. Nekalé jsou zejména klamavé a agresivní obchodní praktiky.“ [odst. 2, § 4, zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele]

Dále podle § 5 definuje klamavé obchodní praktiky a dle § 9 definuje informační povinnosti věřitele, prodejce úvěrové služby: *„Prodávající je povinen řádně informovat spotřebitele o vlastnostech prodávaných výrobků nebo charakteru poskytovaných*

---

³² Platební rozkaz je využíván v občanském soudním řízení obecnými soudy. Upraven je v zákoně o občanském soudním řízení č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů. V platebním rozkazu žalovanému soud uloží, aby do 15 dnů od doručení platebního rozkazu žalobci zaplatil uplatněnou pohledávku a náklady řízení.

služeb, o způsobu použití a údržby výrobku a o nebezpečí, které vyplývá z jeho nesprávného použití nebo údržby, jakož i o riziku souvisejícím s poskytovanou službou. Jestliže je to potřebné s ohledem na povahu výrobku, způsob a dobu jeho užívání, je prodávající povinen zajistit, aby tyto informace byly obsaženy v přiloženém písemném návodu a aby byly srozumitelné.“

[odst. 1, § 9, zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele]

Spotřebitel tedy má právo být informován a věřitel má povinnost spotřebitele informovat nejenom o vlastnostech poskytované služby (úvěru), ale i o rizicích z takové služby plynoucí.

Sjednávání a problematiku spotřebitelských úvěrů definuje zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru a o změně zákona č. 64/1986 Sb. Zákon vymezuje pojem spotřebitelského úvěru a stanoví náležitosti smluv, jimiž se sjednává. Zavádí se jím ukazatel roční procentní sazby nákladů (RPSN), který má spotřebiteli usnadnit porovnávání jednotlivých spotřebitelských úvěrů na finančním trhu. Zákon upravuje rovněž další práva spotřebitele spojená s poskytnutím spotřebitelského úvěru. Jediným dozorovým orgánem je zde ČOI, která byla již zmiňována v souvislosti s aktérem-věřitelem.

7.3 Možnosti státu ovlivnit předlužení

Vzhledem k tomu, že stát právně reguluje vztah dlužník-věřitel, má také nejvíce možností ovlivňovat problematiku předlužení. Obecně existují zhruba tři možnosti, jak s problémem předlužení může stát nakládat. První možnost je zachování statutu quo, což spočívá v udržení současné záchytné sociální sítě pro předlužené a za pomoci sociálních intervencí a tzv. insolvenčního zákona je chránit před hmotnou nouzí. Druhou možností je pokus zvýšit za pomoci projektů finančního vzdělávání finanční gramotnost spotřebitelů. Třetí možností je pak zpřísněná regulace smluvních vztahů a vyšší ochrana spotřebitelů. Jednotlivé možnosti státu více rozeberu v následujících kapitolách.

7.3.1 Insolvenční zákon a osobní bankrot

Každý občan, který se dostal do dluhové pasti a nezvládá plnit své finanční závazky, má možnost řešit svou situaci oddlužením. Jedná se o poměrně obtížný krok, který ne vždy končí pozitivním výsledkem. Dlužník při něm totiž může přijít doslova o všechno.

Od ledna roku 2008 mají dlužníci-nepodnikatelé možnost zbavit se svých nahromaděných závazků formou oddlužení dle postupů, o kterých hovoří zákon č. 188/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení. Dlužníkem je v tomto případě každý občan, který není podnikatelem, má více věřitelů a není schopen splácet své závazky splácet. Taková situace se nazývá *Osobní bankrot*.

Pojem osobního bankrotu není v Čechách ničím ojedinělým. Obdobná právní úprava platí v celé řadě vyspělých zemí světa (například USA, Německo, Velká Británie). Dlužníci většinou volí oddlužení formou splátkového režimu, kdy je jim po dobu 5 let z jejich příjmu strháváno vše, kromě nezabavitelného minima. Dlužník - fyzická osoba se může oddlužit v podstatě dvěma způsoby. Prodejem veškerého majetku, nebo životem po dobu 5 let na životním minimu. Stát tímto opatřením dává možnost dlužníkům, kteří se předlužili, aby se svých dluhů v jasném časovém horizontu mohli zbavit, čímž je pomyslně vytáhne z dluhové pasti.

7.3.2 Finanční gramotnost do škol

Z výzkumu finanční gramotnosti je patrné, že právě tato gramotnost je mezi českou populací na nízké úrovni. Z již zmíněného výzkumu finanční gramotnosti z roku 2007 taktéž vyplynulo, že více než 80 % dotazovaných nezískalo dostatek informací pro orientaci v oblasti financí ve škole. Pod tíhou skutečnosti, kterou potvrzuje uvedený výzkum, připravilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo financí ČR a Ministerstvo průmyslu a obchodu projekt, kterým postupně zavádí vyučování finančních souvislostí na středních i základních školách. Bude se tak u dalších generací vytvářet potřebná finanční gramotnost. Společný dokument Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstva financí ČR a Ministerstva průmyslu a obchodu rozlišuje finanční gramotnost na tři složky, a to na gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou. Uvedený dokument dále pak rozpracovává konkrétní osnovy, co by se z finanční oblasti mělo vyučovat na základních a středních školách.

Bude-li projekt finanční gramotnosti do českých škol úspěšný, měli by mladí lidé mít nejen dostatečný přehled o fungování finančního trhu, ale měli by být i schopni pracovat s rodinným rozpočtem, což by riziko předlužení u těchto generací mohlo rapidně snížit.

7.3.3 Zvýšení ochrany spotřebitelů

V souvislosti s úvěrovým trhem má stát možnost upravit regulaci tak, aby nemohlo dojít k situaci, kdy bude žadateli záměrně zatajeno riziko spojené s úvěrem, nebo kdy takový žadatel dostane zkreslený, nebo dokonce nedostane vůbec žádný údaj o ceně. Primárně však bude nutné omezit maximální možný úrok, jako odměnu věřitele za poskytnutí úvěru. Pokud totiž nebude možné zatížit úvěr neúměrně vysokou úrokovou sazbou, odpadá zároveň z velké části riziko, že nebude spotřebitel znát cenu úvěru. Přinejmenším totiž bude znát úrokový strop. V tomto směru tedy může být řešením zákonná regulace maximální úrokové sazby z úvěrů, podobně jako je tomu v některých zemích Evropské unie, od kterých by se mohli naši zákonodárci inspirovat. Zatímco v Čechách není tento úrokový strop taxativně definován, kupříkladu Belgické právo reguluje maximální výši úrokové sazby spotřebitelského úvěru v závislosti na výši úvěru, maximálně je to však 21 % p.a. (RPSN). V Polsku je to maximálně 30 % p.a.³³

Další úprava by se poté měla jasněji definovat omezení jak formy úvěrových smluv a veškerých dodatků, a to tak, že by se v nich nemohly objevovat klauzule, které spotřebitele značně znevýhodňují. Toto opatření značně omezí podnikání úvěrových společností, které takto přijdou do dosti podstatnou část svých zisků. Jen pro ilustraci. Pokud některé úvěrové společnosti zatěžují své úvěrové smlouvy 300 % úrokem, způsobil by jim přechod kupříkladu na „polský“ model snížení zisku na jednu desetinu.

8 Závěr

V této práci jsem definoval problém předlužení jako jev, který do značné míry ohrožuje poměrně velkou část populace. Na základě důkladného prozkoumání a popisu problematiky předlužení z hlediska příčin i důsledků jsem za pomoci identifikace a následné analýzy aktérů důkladně popsal jakí aktéři se v problematice předlužení angažují, jaké sledují cíle, jakým způsobem jich dosahují, jaké mají zájmy a jaká je jejich vzájemná interakce, což mi umožnilo odpovědět na stanovené výzkumné otázky. Mezi trojicí aktérů, na které jsem se zaměřil patří v první řadě dlužníci, jakožto konzumenti úvěrových služeb a věřitelé, jakožto prodejci úvěrů. Třetím klíčovým aktérem je stát, který vztahy předchozích dvou díky legislativě upravuje a reguluje. Na základě platné legislativy jsem rozebral současnou roli zákonů při ochraně spotřebitelů i

---

³³Finmag. [online]. [cit. 2009-05-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7406/>>

věřitelů v kontextu předlužení. Jako hlavní motiv dlužníků pak byla označena orientace na okamžitou spotřebu, život na dluh, ale také neznalost rizik. U aktéra věřitele byl identifikován pouze jeden motiv, kterým je zisk. V případě státu pak vystupuje zájem o zachování rovnováhy mezi oběma aktéry s důrazem na ochranu spotřebitelů pomocí legislativních opatření a zároveň ústavní ochranu možnosti podnikání, zvyšováním finanční gramotnosti spotřebitelů a ochranou dlužníků před hmotnou nouzí způsobenou pádem do dluhové pasti.

9 Použitá literatura

- BAUMAN Z.: *Individualizovaná společnost*. Mladá Fronta, Praha 2004. ISBN 80-204-1195-X
- BECK U.: *Riziková společnost*. SLON 2004. ISBN 80-86429-32-6
- GELLNER E.: *Rozum a kultura*. Historická úloha racionality a racionalismu. CDK, Praha 1999. ISBN 80-85959-44-5
- GIDDENS A.: *Důsledky modernity*. SLON, Praha 2006. ISBN: 80-86429-15-6
- GOFFMAN E.: *Stigma*. SLON, 2003. ISBN 80-86429-21-0
- KOLEKTIV KATEDRY VEŘEJNÝCH FINANČÍ. *Veřejné finance. 1. vyd. Praha Vysoká škola ekonomická v Praze, 1995*. ISBN 80-7079-113-6
- MCLUHAN M.: *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha 1991. ISBN 80-239-6762-2
- WEBER M.: *Metodologie, sociologie a politika*. Oikoymenh, Praha 1998. ISBN 80-86005-48-8
- PETRUSEK M.: *Společnost pozdní doby*. SLON 2007. ISBN: 978-80-86429-63-2
- PROUZA, Tomáš. *Dluhová past na druhou*. *Finmag*. 2009, roč. 09, č. 4, s. 16.
- RITZEL G.: *Expressing America. A Critique of Global card Society*. Thousand Oaks: Pine Forge Press. 1995
- SMITH A.: *Bohatství národů. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut 2002. ISBN: 80-86389-15-4

Dokumenty:

Výroční zpráva CBCB. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <http://cbcbs.cz/tzpravy/20090514_uverovybarometr.pdf>.

Výroční zpráva SOLUS. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <http://www.solus.cz/files/TZ_SOLUS_statistiky_za_2008.htm>.

Výroční zpráva Exekutorské komory. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.exekutorskakomora.cz/aktuality.php?skupina=2>>

Výroční zpráva Cetelem. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2007 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW: <<http://www.cetelem.cz>>

Výroční zpráva Home Credit. *Výroční tisková zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW:

<http://www.homecredit.cz/cs/tiskove_centrum/tiskove_zpravy_2009.shtml>

Výzkum finanční gramotnosti. *Výzkumná zpráva* [online]. 2008 [cit. 2009-05-15].

Dostupný z WWW: <www.mfcr.cz/Vyzkum_Financni_gramotnost_2007_STEM_pdf.>

Elektronické zdroje:

Bezděk, Vladimír. Jsme v dluhové pasti?. [online]. Finmag, 2007 [cit. 2009-04-22].

Dostupný z WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/1484/>>

ČSÚ. Úspory a zadluženost : ocitly se české domácnosti v dluhové pasti? 2008; ČSÚ [online].

Dostupný z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/1151-08>>

ČOI. Každá druhá smlouva o spotřebitelském úvěru neobsahuje povinné náležitosti.

[online] 2009, Praha. Dostupný na WWW: <<http://www.coi.cz/cs/tiskovy-servis/vysledky-kontrol/kazda-druha-smlouva-o-spotrebitelskem-uveru-neobsahuje-povinne-nalezitosti.html>>

Rysková, Světlana. Lidé mají problémy s dluhy.[online] Finmag, 2008 [cit. 2009-05-12].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/1964/>>

Rysková, Světlana. Strach má velké oči.[online] Finmag, 2008 [cit. 2009-05-14].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7071/>>

Mašek. František. Před věřiteli se neschováte.[online] Finmag, 2009 [cit. 2009-05-08].

Dostupný na WWW: <<http://www.finmag.cz/clanek/7071/>>

Mašek. František. Před věřiteli se neschováte.[online] Finmag, 2009 [cit. 2009-05-08]. Dostupný na WWW: < <http://www.finmag.cz/clanek/7071//>>

Skolek, Tomáš. Jak správně vyhlásit osobní bankrot. [online] Finance.cz, 2008 [cit. 2009-05-16]. Dostupný na WWW:< <http://www.finance.cz/zpravy/finance/154783-jak-spravne-vyhlasit-osobni-bankrot/>>

STEM, informace z výzkumu STEM TRENDY.[online] 1/2007. Dostupný z WWW: <<http://www.stem.cz/clanek/1212>>

STRATEGIE FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ, MFČR [online]. [cit. 2009-03-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.animaviva.cz>>

SVAČINA, Luboš. Pozor na kaňky v úvěrových registrech. *Hypoindex.cz* [online]. 2008, roč. [cit. 2009-05-10]. Dostupný z WWW: <http://www.hypoindex.cz/clanky/pozor-na-kanky-v-uverovych-registrech/>

Tisková zpráva exekutorské komory [online]. 2008 [cit. 2009-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.exekutorskakomora.cz/index.php?id=199>>

Právní normy:

zákon č. 120/2001 Sb., exekuční řád

zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání

zákon č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru a o změně zákona č. 64/1986 Sb.

zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů.

zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, v platném znění

zákon č. č. 99/1963 Sb., o občanském soudním řízení

zákon č. 21/1992 Sb., o bankách

zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

zákon č. 124/2002 Sb., o platebním styku.

zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře

zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti

zákon č. 118/2000 Sb., o ochraně zaměstnanců při platební neschopnosti zaměstnavatele

zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců

zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

zákon č. 188/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení.

Zákon č. 84/1995 Sb., o hypotékách

Seznam příloh

Příloha č. 1: Příklady stavu předlužení.

Tyto příklady mají sloužit jako ilustrace tohoto problému na reálných situacích. Tato příloha navazuje na třetí kapitolu této prác. Jedná se o příklady z mé vlastní praxe finančního plánování a finančního poradenství. Jména a některé údaje jsou v rámci zachování anonymity aktérů pozměněny.

Lokalita: Východní Čechy

Kdo: Manželé P.

Věk: 25 a 24 let

Vzdělání: pan P. střední s maturitou, momentálně studující vysokou školu při zaměstnání
paní P. střední škola s maturitou

Manželé P. zdědili po svých rodičích dům, který chtěli zrekonstruovat a vybavit. Na tento účel jim byl známými doporučen účelový úvěr ze stavebního spoření, kterým rekonstrukci postupně financovali. Problém nastal ve chvíli, kdy stavební firma překročila původní plán rozpočtu rekonstrukce a úvěr schválený manželům P. nestačil. Faktury firmou vystavené měli krátkou dobu splatnosti, a tak manželé P. využili masivně inzerovaných rychlých spotřebitelských úvěrů a rozdíl hradili. Náklady ovšem dále rostly a s nimi i nerůznější „malé a rychlé“ úvěry. Tou dobou byla paní A.P. těhotná a po několika měsících postupné rekonstrukce porodila. Její příjem tak rázem klesl pouze na výši příspěvku v mateřství a posléze rodičovského příspěvku, přičemž náklady na chod domácnosti rapidně vzrostly. Manželé si předem nespočetali celkové náklady a předpokládali, že se stávající úvěry nechají snadno upravovat dle životní situace. Úvěry však najednou nebylo z čeho platit, a tak si na jejich splátky manželé P. požadovali další a další půjčky. Nehleděli už na to, kde a za kolik si půjčí, ale kdo jim vůbec ještě půjčí, přičemž některé jejich úvěrové smlouvy byly zatíženy celkovým úrokem (RPSN) ve výši 300% ročně a více. Celá tato zkušenost s úvěry vyústila do situace, kdy v rodinném rozpočtu chybí bezmála 9 000,- Kč měsíčně na splácení úvěrů. Manželům P. teď díky nesplácení bezprostředně hrozí exekuce majetku. S velkou pravděpodobností přijdou nejen o svůj dům, ale i možnost koupit si jiné, vlastní bydlení na několik let dopředu.

Na negativní dopady případné platební neschopnosti nebo na nemožnost úvěry flexibilně upravovat je nikdo z prodejců neupozornil, neměli žádnou povinnost to dělat. Na otázku, co bylo rozhodující pro výběr úvěrové společnosti, odpověděli oba manželé shodně, že to byla rychlost vyřízení a zaslání peněz. Pojem RPSN a význam tohoto ukazatele byl manželům P. neznámý.

Díky četným prodlením se splátkou úvěrů kvůli nedostatku financí v rodinném rozpočtu dostali manželé P. negativní záznam do bankovních i nebankovních registrů, což jim na několik let dopředu znemožňuje úspěšně požádat o nový úvěr pro financování jiného bydlení. Refinancování, konsolidace (sloučení do jednoho úvěru a případné natažení stávajících úvěrů je díky negativním záznamům, ale i příliš nízké schopnosti splácet prakticky nemožné.

Lokalita: Východní Čechy
Kdo: samoživitelka – Paní L.
Věk: 42 let
Vzdělání: Střední s maturitou

Paní L. se nedávno rozvedla se svým manželem, který ještě za dob jejich manželství vytvořil značné množství i objem dluhů. Součástí rozvodového řízení bylo i vyrovnání majetkových poměrů a stejně jako polovina hmotného majetku, připadla paní L, také polovina dluhů. Paní L. má dvě děti, které v rámci rozhodnutí soudu o opatrovnictví dostala do péče. Ještě donedávna činily splátky jejich úvěrů více než 1/2 všech příjmů. Nedávno se však ocitla na okraji dluhové past, a to ve chvíli, kdy v rámci úsporných opatření v rámci rizika ekonomické krize, snížil zaměstnavatel paní L. příjem na 2/3. V současné době žije paní L. se svými dětmi těsně na hranici životního minima. Její bývalý manžel, ač mu to soudní rozhodnutí nařizuje, neplatí paní L. výživné pro děti. Paní L. už několik měsíců žije z dalších dvou úvěrů, které si musela vzít od nebankovní společnosti, vzhledem k jejím nedostatečným příjmům. Průměrná RPSN jejích smluv o úvěru je ve výši 186 % p.a. Má již několik negativních záznamů jak v bankovním tak nebankovním registru. Konsolidace (sloučení) úvěrů tak není možná. Odklad splátek, nebo změnu splátkového kalendáře věřitelé nepovolují.

Lokalita: Praha
Kdo: pan K.
Věk: 36 let
Vzdělání: Střední s maturitou

Pan K. se počátkem roku 2009 rozhodl zrekonstruovat svůj byt, ve kterém žije se svojí přítelkyní. Pan K. nikdy neměl žádnou zkušenost s úvěrem, ani jiným finančním produktem a na radu od svých známých vyhledal prodejce úvěrů jedné nebankovní společnosti. Panu K. byl nabídnut úvěr se slevou na úrocích a bylo mu předvedeno, kolik musí minimálně splácet. Pak K. odešel domů s aktivní úvěrovou smlouvou. Pět dní po vyčerpání peněz na účet pana K, ale přišla od úvěrové společnosti upomínka za neplacení a následná výpověď smlouvy se sankcí. Pan K. měl na smlouvě doložku, která ho zavazovala zaplatit první splátku do tří dnů od přijetí úvěru. Pan K. ovšem od prodejce úvěru takovou informaci nedostal a při následné stížnosti byl pouze odkázán na svůj podpis pod úvěrovou smlouvou a na obchodní podmínky v ní obsažené. Sankce za neplacení, úroky z prodlení plus dlužná částka byla splatná do 14ti dnů od obdržení výpovědi. Vzhledem k tomu, že pan K. již stačil část peněz proinvestovat do rekonstrukce, musel si na splacení původního dluhu znovu vypůjčit, aby se vyhnul riziku soudního sporu. Následující půjčky ovšem byli podobného charakteru. Značně nevýhodné podmínky a takřka astronomická úroková sazba. Průměrná RPSN na všech úvěrových smlouvách je přibližně 380 % p.a. I toto je příklad dluhové pasti.

Pan K. až do doby setkání se mnou neměl představu u tom, kolik přesně je vlastně povinen na své úvěrové smlouvy měsíčně splácet. Pojem RPSN neznal vůbec.